

Doktori (PhD) értekezés

Mányó-Váróczi Violetta

2016.

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

MÁNYÓ-VÁRÓCZI VIOLETTA

Varga István a tudományszervező és gazdaságpolitikus

Doktori (PhD) értekezés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, vezető: Dr. Fröhlich Ida
Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely, vezető: Dr. Berényi István

Témavezető: Dr. prof. Botos Katalin, DSc
Professzor emeritus

2016.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	5
I. A statisztikától a konjunktúrastatisztikáig.....	8
I. 1. A hazai statisztikatudomány fejlődésének története.....	9
I. 1.1. A hivatalos statisztikai szolgálatok felállítása	10
I. 1.2. Statisztikával foglalkozó szervezetek megjelenése	11
I. 1.3. A statisztika oktatásának elterjedése.....	12
I. 2. Nemzetközi tapasztalatok	14
I. 2.1. Kezdeti konjunktúrastatisztikák és elméletek	14
I. 2.2. Konjunktúrakutató intézetek megjelenése	16
I. 2.3. Konjunktúrabarométerek	19
I.3. A magyar konjunktúrastatisztika megszervezése	24
I. 3.1. Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság létrehozása	26
I. 3.2. A Magyar Gazdaságkutató Intézet megszervezése.....	27
II. Varga István a tudományszervező.....	29
II. 1. Magyar Gazdaságkutató Intézet megalapításának története	49
II. 2. A Magyar Gazdaságkutató Intézet működése.....	60
II. 2.1. Intézeti kiadványok.....	61
II. 2.2. Dokumentációs archívum.....	70
II. 2.3. Külső felkérések, megbízások	72
II. 3. Varga konjunktúra-elméletének alapja.....	77
II. 4. Új módszerű piackutatás	90

III. Varga István gazdaságpolitikai tevékenysége	98
III. 1. Válság-ankét.....	98
III. 2. Átmenetgazdálkodási tervek	100
III. 3. A valutacsoda, avagy a forint bevezetése	106
III.4. Szerepvállalás a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalomban	118
III. 5. A Közgazdasági Szakértő Bizottság elgondolásai.....	119
IV. Varga tudományos és gazdaságpolitikai tevékenységének elismerése.....	124
Befejezés.....	142
Irodalomjegyzék	146
Táblázatok jegyzéke.....	156
Mellékletek.....	157

„A modern ember a könyvtárak Himalája hegyei előtt az aranyásó helyzetében van, akinek homokhegyből kell kikeresnie az aranyrögöt.”¹

Bevezetés

Varga István az osztrák-magyar kiegyezés után három évtizeddel, Budapesten született. Tanulmányait is ott végezte, majd röviddel az I. világháború után közgazdász oklevelet és államtudományi doktorátust is szerzett. Pályája során számos hazai jelentős intézménynél, hivatalnál, bizottságban, illetve egyetemen fordult meg és dolgozott. Már igen fiatalon azon közgazdásznemzedék tagjai közé tartozott, akik nemcsak átvették a „nyugati” gondolkodásmódot, hanem megpróbálták legjobb tudásuk szerint a hazai viszonyokra értelmezni azokat.

A jeles közgazdász több évtizedes munkássága során tág látókörének, kiváló tanárainak és későbbi munkatársainak köszönhetően igen terjedelmes - közel 900 cikket és tanulmányt írt, összesen nagyjából 10.000 oldalas - életművet hagyott hátra. Mégis úgy vélem, hogy adósak maradtunk életművének feldolgozatlan, vagy kevésbé feldolgozott részeinek kutatásával, hiába telt el Varga halála óta több mint 50 év!

Varga István neve ismerősen hangozhat, hiszen történelmi, gazdaságtörténeti tanulmányok és könyvek sora idézi mondatait, illetve hivatkozik az általa végzett tevékenységekre. 1971-ben - Varga halála után majdnem egy évtizeddel - megjelent, egy a műveiből készült válogatáskötet², majd Varga István halálának 20. évfordulója alkalmából kiadásra került egy - hazai és nemzetközi szerzők tollából származó - tanulmánykötet³ is. Továbbá 1984-ben elkészült egy 60 perces dokumentumfilm, a Magyar Televízió tudományos tanácsadó riporterének, Bácskai Tamásnak a közreműködésével. 1995-ben Dr. Sipos Zoltán a Vállalkozás és kockázat a nemzetközi piacon⁴ című kandidátusi értekezésében, Vargának a témához kapcsolódó tanulmányaira is hivatkozik. 2001-ben pedig Majoros Krisztina védte

---

¹ Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1959. p.6.

² Varga István: Tervezés, mechanizmus, pénzügyek. Schmidt Ádám (szerk.) KJK, Budapest, 1971.

³ Változások, váltások és válságok a gazdaságban. Schmidt Ádám és Kemenes Egon (szerk.) KJK, Bp., 1982.

⁴ Sipos Zoltán: Vállalkozás és kockázat a nemzetközi piacon, MTA Bp., Kandidátusi értekezés, 1995.

meg a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karán, a Varga István közgazdasági tevékenységének egy részével foglalkozó értekezését. A 2001-es disszertáció Varga munkásságából négy fő témakörre fókuszál: a nemzeti jövedelem számításra, a pénzügyekkel kapcsolatos pénzügyelméleti következtetésekre, a vállalati nyereség fogalmára és a fogyasztás gazdaságtannal kapcsolatos művekre⁵. Majoros értekezésének 45. oldalán konkrétan meg is említi, hogy például Varga „konjunktúrakutatással kapcsolatos tevékenysége további részletes kutatást érdemelne.”

Ugyanakkor az is elgondolkodtató, hogy Varga nagyszámú, de rövidebb lélegzetű írásaiból egy-egy téma kapcsán, egyéni gondolatmenetéről miért nem készített szintetizáló jellegű, rendszerező kötet- vagy könyvsorozatot.

A feltett kérdésre talán többféle válsz is adható, egyrészt a tudós alkata miatt, ugyanis „minden olvasott vagy hallott gazdasági esemény, nézet, statisztikai adat vagy akár napi hír gondolatok egész láncolatát indította el elméjében.”⁶ Társadalomtudományi szemléletére igen jellemző volt a sokoldalúság, Varga „átlépte a közgazdaságtan határait, nyitott a szociológia és a pszichológia felé.”⁷ Másrészt az a korszak, illetve az a gazdasági-politikai légkör, amelyben élt és dolgozott, igen változékony volt. Amiatt, hogy Varga „a magyar gazdaság több XX. századi súlyos válságát élte meg, úgyszólván a gazdasági katasztrófák szakértője lett.”⁸ A körülmények ellenére, mégis „oly módon volt képes az eszmények és célok szolgálatába szegődni, hogy életpályájához, nemzetéhez és meggyőződéséhez hű maradt.”⁹

Jelen értekezés alapvetően kettős célt szolgál. Egyrészt tisztázni kívánja Vargának a tudományos igényességű ökonometriai kutatások hazai meghonosításában és felvirágoztatásában betöltött szerepét. Másrészt górcső alá veszi a közgazdász megpróbáltatásokkal teli életét és rendkívüli életpályáját, amikor válságos időkben gazdasági tervek, valamint reformkonceptciók kidolgozásában gazdaságpolitikusként, illetve gazdaságpolitikai szakértőként fejtette ki tevékenységét. Munkássága során végig szem előtt tartva, hogy az elméletnek és a gyakorlatnak együttesen az a célja, hogy a magasabb rendű

⁵ Majoros Krisztina: Varga István (1897-1962.) PhD értekezés. Miskolc 2001. p. 8.

⁶ Kemenes Egon: Varga István. = Magyar közgazdászok a két világháború között. Mátyás Antal (szerk) Akadémiai Kiadó, Bp. 1994. p. 235

⁷ Bekker Zsuzsa: Varga István (1897-1962.). In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 752

⁸ Kemenes Egon: Varga István. = Magyar közgazdászok a két világháború között. Mátyás Antal (szerk) Akadémiai Kiadó, Bp. 1994. p. 248.

⁹ Bognár József. Bevezető tanulmánya = Változások, váltások és válságok a gazdaságban. Schmidt Ádám és Kemenes Egon (szerk.) KJK, Bp., 1982. p. 17.

gyakorlati célok megvalósuljanak és a gazdasági haladás minél zavartalanabb legyen¹⁰. Azonban szomorú tény az is, hogy élete során itthon többször került méltatlanul mellőzött helyzetbe, majd amikor a politikai hatalom Varga szakértelmének, tapasztalatainak szükségét látta, ismét vezető pozícióba helyezte.

Varga István pályájának vizsgálata interdiszciplináris jellegű, hiszen személyes iratainak, hazai és külföldi levelezéseinek, az előadásairól készített jegyzeteknek, a publikációinak, valamint politikai szerepvállalásának elemzése többféle megközelítést tesz lehetővé.

Több éven át tartó forrás- és adatgyűjtésem során igyekeztem mindazon intézményeket felkeresni, amelyekben feltételeztem, hogy Varga István személyére vonatkozó, vagy személyével kapcsolatos információkat, dokumentumokat találhatok. A kutatás megvalósítása során végig a teljes körű adatgyűjtés elvégzésére törekedtem.

Varga István szellemi hagyatékának felkutatása során több levéltárban és könyvtárban is megfordultam, hosszasan tanulmányoztam az ott őrzött és a Vargával kapcsoltba hozható iratokat.

Többek között kutatást végeztem:

- A III. kerületben található Varga István Kereskedelmi, Közgazdasági Szakközépiskola és Szakiskola könyvtárában, az ottani Varga István – Különgyűjteményben őrzik a közgazdász hagyatékának jelentős részét,
- a Magyar Nemzeti Levéltár épületeiben,
- az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában,
- az Országos Széchenyi Könyvtárban,
- a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban,
- a solymári Apáczai Csere János Művelődési Ház és Könyvtárban,
- az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtárában,
- a Budapesti Corvinus Egyetem könyvtárában, illetve
- a Magyar Tudományos Akadémia Akadémiai Levéltárában,

---

¹⁰ Magyar Gazdaságkutató Intézet: A Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági helyzetjelentése az 1929. évi január-márciusi időszakról. Bp. MGI, 1929. ápr. 30. p.13.

I. A statisztikától a konjunktúrastatisztikáig

Az első világháborút követő időszakban a közgazdasági gondolkodás terén az elméleti és a gyakorlati problémákra adott reflexiók is átrendeződtek, hiszen nemcsak a magyar gazdasági életet, hanem a nemzetközit is traumák sújtották. A fejlődés bizonytalansága, a háborúból való kilábalás nehézsége és a válságtól való félelem miatt a megváltozott helyzetre a két világháború közötti időszak közgazdaszai elsősorban nem a növekedési, hanem inkább a stagnálási elméletek mellett tették le voksukat, „de emellett soha nem látott jelentőséget kapott a konjunktúraalakulás vizsgálata.”¹¹ A Nemzetek Szövetsége először 1925-ben tette közzé felhívását konjunktúrakutató intézetek létesítésének szükségességéről.¹²

Úgy vélem, hogy az 1927-es év áttörést hozott a hazai gazdaságtudomány történetében azzal, hogy az állami intézmények szervezési folyamataiba „külsős” elméleti és gyakorlati szakembereket is bevontak, emellett Varga István már ekkor egy független kutatóintézet megszervezésén tevékenykedett.

Fontos kiemelni, hogy a téma kapcsán publikációs szempontból is igen termékeny volt az az év, elég, ha csak a Magyar Statisztikai Szemle, vagy a Közgazdasági Szemle akkori köteteit kezünkbe vesszük. Azon feltételek összegyűjtésére törekedtem, melyek hatással lehettek a tudományos igényességű ökonometriai kutatások beindítására.

Véleményem szerint ezek a feltételek a következők:

1. a hazai statisztikatudomány fejlődésének története:
  - 1.1. a hivatalos statisztikai szolgálatok felállítása
  - 1.2. statisztikával foglalkozó szervezetek megjelenése
  - 1.3. a statisztika oktatásának elterjedése
2. nemzetközi tapasztalatok:
  - 2.1. kezdeti konjunktúrastatisztikák és elméletek
  - 2.2. konjunktúrakutató intézetek megjelenése
  - 2.3. konjunktúrabarométerek

¹¹ Bekker Zsuzsa – Hild Márta: Közgazdaságtan a két világháború között. In: Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 521.

¹² A MGI Gazdasági helyzetjelentése 1929. évi január-márciusi időszakról. MGI, Bp. 1929.04.30. p.8.

I. 1. A hazai statisztikatudomány fejlődésének története

Az adatok gyűjtése és a statisztikák készítése hosszú időn keresztül elsősorban közigazgatási célokat szolgáltak, az adóösszeírás, az urbáriumok és a népesség összeírása az állami feladatokhoz például az adókiivetéshez szolgáltattak alapokat. Már az Osztrák-Magyar Monarchia idején készültek a bányászatra, később pedig az ipar egyes ágazatira vonatkozó, de kevésbé kidolgozott gazdaságstatisztikai jellegű összeírások. A hazai statisztikai tudomány fejlődésére komoly hatást gyakorolt Anglia, Németország és Franciaország, ahol is a statisztika két fontos ága, a leíró statisztika és a politikai aritmetika alakult ki. A külföldi minták alapjául szolgáltak a magyarországi leíró statisztika korai képviselőinek -Bél Mátyásnak, Oláh Miklósnak és Schwartner Mártonnak is-, akik jellemzően a terület, a népesség és a közigazgatás statisztikai módszerekkel történő számbavételét, megjelenítését tartották fő feladatuknak. A XIX. században a tudomány lendületesen fejlődött Ertsei Dániel és Magda Pál munkásságának köszönhetően. Fényes Elek gyakran hivatkozott rájuk, illetve Vályi András és Berzeviczy Gergely tevékenységére, mégis legnagyobb érdeméért említhető a hazai statisztika megalapozása. 1848-ban ugyanis -a forradalom kitörését követően- az első felelős kormány belügyminisztériuma keretében Fényes Eleket bízták meg egy országos statisztikai hivatal megszervezésével. Az ekkor alapított szolgálat azonban csak rövid ideig működött.¹³

A Magyar Tudományos Akadémia az 1825. november 3-ai megalakulása óta figyelemmel kísérte a statisztikai tudomány fejlődését, sőt levelező tagjai között is találkozhatunk az előbb említett tudósok neveivel. 1860-ban a tudomány ápolására és ösztönzésére megalakult az Akadémia Statisztikai Bizottsága, mely gyakorlatilag pótolta az akkor még nem létező hivatalos szolgálat hiányát.¹⁴ Az Akadémia pozitív hatását a közgazdasági tudományok fejlődésére, jól jellemezte, hogy az átszervezés után a II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok Osztály foglalkozott a közgazdaságtudománnyal, melynek a Nemzetgazdasági Bizottság is szerves részét képezte, így egészen a XX. századig, a statisztikusokon kívül már közgazdászok is részt vettek a kibővített feladatkörrel bíró bizottsági munkában. Az Akadémia égisze alatt működött 1894-től a magyar közgazdászokat összefogó tudományos szervezet a Magyar Közgazdasági Társaság. A Közgazdasági Szemle a társaság

¹³Dr. Nyitrai Ferencné: A hazai statisztika In: Magyar közgazdasági gondolkodás. Gazdaságelméleti olvasmányok (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. pp. 840-843.

¹⁴Dr. Lakatos Miklós: A Központi Statisztikai Hivatal szervezete és működése, 1867-2002. Statisztikai Szemle, 81. évf., 2003. 5-6. szám p. 467.

folyóirataként, az Akadémia megbízásából és támogatásával 1895-től jelent meg. A Társaság gondozta emellett a nagyobb monográfiákat közlő Közgazdasági Könyvtár című sorozat kiadványait is.¹⁵

1.1.1. A hivatalos statisztikai szolgálatok felállítása

Ahogy a tudomány fejlődésében, úgy a hazai statisztikai szolgálat kialakításakor is tetten érhető az élenjáró európai minták követése. Többek között ez abban is megnyilvánult, hogy kezdetben még az államigazgatáson belül, majd később abból leválva, de még mindig elsősorban közigazgatási adatok szolgáltatására hozták létre a hivatalokat.¹⁶

Óriási előrelépést jelentett, hogy a hivatalos statisztikai szolgálatot Keleti Károly -igaz, először a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium statisztikai osztálya keretében- megszervezte. A Központi Statisztikai Hivatal 1867-ben hat tisztviselővel, kültagokkal és Statisztikai Tanáccsal a minisztérium keretében alakult meg, majd 1871-ben rendelet, 1874-ben pedig 'Az országos statistika ügyének szervezéséről' szóló XXV. törvénycikk minősítette önálló és országos hivattallá.¹⁷

A kezdetben erősen decentralizált formában működő hivatal, az államigazgatási eljárások során keletkező adatok rendszerezését és feldolgozását végezte el, ugyanakkor kevésbé foglalkozott gazdaságstatisztikai mutatók kiszámításával. Ez részben köszönhető volt annak is, hogy a módszertani fejlesztésekre a törvények csupán közvetetten utaltak. Ugyanakkor Hüttl Antónia 2002-es disszertációjában arra is felhívta a figyelmet, hogy sem az 1874. évi XXV., sem az 1897. évi XXXV. törvénycikk nem tért ki a statisztika minőségének kérdésére.¹⁸

Nem sokkal a központi szolgálat létrejöttét követően, vagyis 1869-ben alakult meg a Fővárosi Statisztikai Hivatal, melyet 1906-ig Kőrösy József vezetett. Nevéhez fűződik többek között a Statisztikai Közlemények elnevezésű kiadványsorozat elindítása is. A nemzetközi

¹⁵ Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1959. p. 246.

¹⁶ HÜTTL Antónia: Gazdaságstatisztikai fogalmak történelmi fejlődésben. PPKE-BTK-TT doktori értekezés 2002. p. 116.

¹⁷ Dr. Lakatos Miklós: A Központi Statisztikai Hivatal szervezete és működése, 1867-2002. Statisztikai Szemle, 81. évf., 2003. 5-6.szám p.469.

¹⁸ Hüttl Antónia: Gazdaságstatisztikai fogalmak történelmi fejlődésben. PPKE-BTK-TT doktori értekezés 2002. pp. 116- 120.

tudományos életben Kőrösy, Keletivel egyetemben aktívan részt vett és hűen tolmácsolta a magyar statisztikai szolgálat sikereit. A statisztika tudományának fejlődését, szerepét és fontosságát jól jellemzi, hogy a Fővárosi Statisztikai Hivatalnak (Thirring Gusztáv), valamint a Statisztikai Hivatalnak (Buday Gyula, Konkoly Thege Gyula) a mindenkori elnökei egy személyben az Akadémia elismert levelező tagjai is voltak. Fontos említést tenni még Jekelfalussy Józsefről, a Statisztikai Hivatal egykori elnökéről is, akire a gyakorlati statisztika művelése és a tudományos tevékenység együttesen jellemző volt. Nevéhez fűződik a Statisztikai Évkönyvnek 1893-tól az útjára indítása, valamint a Magyar Statisztikai Közlemények kiadványsorozata is.¹⁹ A Hivatal 1923-tól jelentette meg havi rendszerességgel - francia nyelvű tartalomjegyzékkel és fejléccel- a Magyar Statisztikai Szemlét, melyben cikkek, szervezeti hírek, összefoglaló gazdasági helyzetjelentések és irodalmi lapszemlék is helyt kaptak.²⁰

I. 1.2. Statisztikával foglalkozó szervezetek megjelenése

A statisztikai módszerek fejlesztésére és javítására, valamint a nemzetközi tudományos együttműködés elősegítésére 1885-ben alapították meg a Nemzetközi Statisztikai Intézetet, Londonban. Mondhatni, hogy ez a tudományos társaság - és elődei: a Nemzetközi Statisztikai Kongresszusok és az Állandó Bizottság- végezte egészen az ezredfordulóig a nemzetközi statisztika akadémiai-szintű független és pártatlan²¹ gondozását. Ugyanakkor büszkén megemlíthető, hogy a megalapításakor a 100 főben rögzített tagi létszámba 8 magyar tudóst is méltónak találtak a nemzetközi statisztikusi akadémikusi címre, név szerint: Hunfalvy Jánost, Kőrösy Józsefet, Jekelfalussy Józsefet, Kautz Gyulát, Láng Lajost, Földes Bélát, Meltzl Oszkárt, továbbá Keleti Károlyt²², akit ráadásul az alapító tagok²³ között tartottak nyilván. „Ez a néhány példa is világosan mutatja a XIX. századi magyar statisztika nemzetközi tudományos szerepét és súlyát.”²⁴

¹⁹Dr. Nyitrai Ferencné: A hazai statisztika In: Magyar közgazdasági gondolkodás. Gazdaságelméleti olvasmányok (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 842.

²⁰Rózsa György: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1959. p. 247.

²¹Thirring Lajos: Adatok a Nemzetközi Statisztikai Intézet szervezetéből és történetéből. Statisztikai Szemle, 1927. 3. szám p. 277.

²²dr. Horváth Róbert: A százéves Nemzetközi Statisztikai Intézet és a magyar statisztika. Statisztikai Szemle, 1985. július p. 688.

²³dr. Szilágy György: A Nemzetközi Statisztikai Intézet múltja és jelene. Statisztikai Szemle, 2012. 90.évfolyam 7-8. szám p. 733.

²⁴Nádudvari Zoltán: Százötven éve alakult az MTA Statisztikai Bizottsága. Statisztikai Szemle, 88. évfolyam 9. szám p. 1005.

A szervezet nem közvetlenül, csupán közvetett módon, a tagjaikon keresztül próbálta befolyásolni, hogy az egyes országok hivatalos statisztikai szervei az elméleti fejlesztéseken túl, jobban összehangolják, minél inkább összehasonlíthatóvá tegyék statisztikai adataikat.²⁵ Később, a háború után azonban inkább a Nemzetek Szövetségének vált jelentősebbé ez irányú tevékenysége, mégpedig azáltal, hogy statisztikának elsőrangú, döntő fontosságú szerepet tulajdonított a nemzetközi problémák megoldása során.²⁶

Ezen kiváló nemzetközi példák nyomán, 1922-ben állt fel a magyar statisztikusokat tömörítő tudományos-társadalmi szerv, a Magyar Statisztikai Társaság.²⁷ A tagok között megtaláljuk a tudományos és hivatali állásuk miatt általánosan elismert statisztikusokat, valamint a Nemzetközi Statisztikai Intézet magyar tagjait, továbbá az egyetemek statisztika tanárait is. A Társaságot a statisztika tudományos művelésének, fejlesztésének elősegítésén túl, azzal a céllal hozták létre, hogy terjessze a magyar állapotokról szóló elemzéseket.²⁸ Elsősorban a külföldiek tájékoztatására, még egy francia nyelvű 'Revue de la Société Hongroise de la Statistique' című folyóiratot is elindítottak. A Társaság közleményei egyrészt ebben a francia nyelvű folyóiratban, másrészt külön, önálló kiadványként – magyar, angol illetve német nyelven - jelentek meg, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a hazai statisztikai tudomány fejlettségét is reprezentálják.²⁹

I. 1.3. A statisztika oktatásának elterjedése

A szélesebb rétegek közigazdaság iránti érdeklődésének fellendítésére és a közigazdasági oktatás megváltozására is rendkívül hosszú időre volt szükség. Ugyanis a Habsburg Birodalomban a felvilágosult abszolutizmus állam-és gazdaságfilozófiájának egyik legjelentősebb kidolgozójának, Joseph von Sonnenfels-nek a kameralista tanai szolgáltak kötelező tananyagként, melyet így Magyarországon sokáig Beke Farkas 1807-1808-as latin fordításából oktattak.³⁰

²⁵ Nádudvari Zoltán: Százötven éve alakult az MTA Statisztikai Bizottsága. Statisztikai Szemle, 88. évfolyam 9. szám p. 1005.

²⁶ Konkoly Thege Gyula: Statisztikai problémák a római és a genfi nemzetközi konferenciákon. Statisztikai Szemle. 1929. 2. szám p. 197.

²⁷ Rózsa György: A közigazdasági kutatás forrásai és segédletei. Közigazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1959. p. 246.

²⁸ A Magyar Statisztikai Társaság megalapítása. Statisztikai Szemle 1923. 1-2. szám p. 60.

²⁹ Dobrovits Sándor: Magyar Statisztikai Társaság 1922-1932. Statisztikai Szemle, 1932. 5. szám p. 1932.

³⁰ Horváth László: Joseph von Sonnenfels arcél. In: Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közigazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. pp. 830-831.

1848 után a változtatás első jeleként értelmezhető, hogy kameralisztika helyett közgazdaságtani és pénzügyi tanszékeket hoztak létre. A Budapesti Tudományegyetem Jogi Karán, továbbá a Műegyetemen, illetve különböző jogakadémiákon például a nagyváradi jogakadémián is tanítottak közgazdaságtant.

1857-től a Budapesti Kereskedelmi Akadémián beindult a középfokú közgazdasági oktatás, majd 1880-tól már felsőbb osztályok indításával mondhatni, hogy a főiskolai szintű képzés is megjelent. Akkoriban a műegyetemi hallgatók a műszaki tárgyakon kívül például gazdaságtant, statisztikát, kereskedelmi- és iparjogot, nemzetgazdaságtant, történelmet és áruismeretet is tanultak.

Érdekes, hogy az egyetemi szintű képzést nem önálló közgazdasági egyetem alapításával indították el, hanem 1920-ban a Műegyetemen Közgazdasági Karának létrehozásával.

Emellett a Budapesti Tudományegyetemen az előadásokon kívül, német mintára szemináriumok szervezésébe is kezdtek.³¹ A statisztika, a pénzügy és a közgazdaságtan szemináriumok alkalmat adtak az egyes témakörökben való elmélyülésre, kutatásra, vagy éppen egy-egy probléma megvitatására. Mondhatni, hogy ezzel a közgazdasági oktatást felvirágoztatták, ugyanis alkalom nyílt a tehetséggondozásra, az utánpótlás felnevelésére. Ezen kis közösségek tagjai megismerhették egymás véleményét, és nem utolsósorban a legjobb tanítványok még publikációs lehetőséghez is jutottak. Az egyetemek kötelékében dolgozó jelentős tudósok és közéleti személyiségek tanárként, kutatóként járultak hozzá a szakterület tekintélyének kialakításához. Többek között érdemes megemlíteni Földes Bélát, „a történeti statisztika első képviselőjét”³²; valamint Fellner Frigyeset, aki azon kevés számú magyar közgazdász-statisztikus közé tartozott, akik a hivatalos statisztikai szolgálaton belül ugyan nem tevékenykedtek, viszont egy-egy témakörben alaposan elmélyültek³³; továbbá Laky Dezsőt, aki „a hazai társadalomstatisztika megalapozója (...) és nagy statisztikusok életművének krónikása.”³⁴ A magyar statisztika fejlődéstörténetét jól jellemezte, hogy a

³¹ Harmat Zsigmond – Hild Márta: Közgazdasági elmélet – intézmények – oktatás. In: Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. pp. 338-341. alapján

³² Harmat Zsigmond: Földes Béla (arcél). In: Magyar közgazdasági gondolkodás. Gazdaságelméleti olvasmányok (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 473.

³³ Mellár Tamás: Fellner Frigyes (arcél). In: Magyar közgazdasági gondolkodás. Gazdaságelméleti olvasmányok (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 721.

³⁴ Bekker Zsuzsa: Laky Dezső (arcél) In: Magyar közgazdasági gondolkodás. Gazdaságelméleti olvasmányok (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 734.

vezető személyiségek az elméleti és a gyakorlati tevékenységük végzése mellett, intenzíven bekapcsolódtak a nemzetközi „vérkeringésbe”: levelezések, publikációk, ankét részvételek, és ha lehetett, akkor kutatások, sőt előadókörutak formájában is.³⁵

I. 2. Nemzetközi tapasztalatok

A jövőbe tekintés, bele értve a társadalmi-gazdasági viszonyok alakulásának előrejelzését már régóta foglalkoztatják az emberiséget, hiszen a túlélés, vagy akár a haszon is múlhat rajta. Tévedés volna azt hinni, hogy a gazdaság váltakozó menetére csak a XX. században figyeltek fel!

I.2.1. Kezdeti konjunktúrastatisztikák és elméletek

A gazdasági adatokban a megbízható tendenciák keresésének története³⁶ egyes feljegyzések szerint a XVII. század végére tehető, egészen pontosan 1662-re. Amikor is egy londoni ruhakereskedő John Graunt, szezonalitást, illetve egyéb tartós tendenciákat tárt fel - többek között elemezte a gyakori betegségek és járványok demográfia hatásait-, s ezeket az idősor-összehasonlításokat meg is jelentette. Graunt saját kimutatásaiból és halotti anyakönyvi kivonatokból, olyan statisztikai adatokhoz próbált jutni, melyek kiszámíthatóbbá tették a kormányzati döntéseket, megalapozottabbá a termelést, s ezáltal a kereskedelmet is. A XVIII. és XIX. század folyamán tovább folytatódtak az adatgyűjtések, illetve az adatok változását vizsgáló kutatások. A felmerülő gyakorlati igény miatt elengedhetlenné vált a megfelelő matematikai-statisztikai módszerek és eszközök kifejlesztése. Nem kellett sokat várni a módszertani hiányosságok pótlására, ugyanis hamarosan francia, német és angol tudósok publikációi jelentek meg, például 1814-ben Joseph Fourier harmónikus analízise, 1823-ban Carl Friedrich Gauss legkisebb négyzetek módszere, 1836-ban Antoine Augustin Cournot szezonális- és trendszámítása, 1886-ban Francis Galton regresszió- és korreláció számítása, míg 1884-ben John Henry Poynting és 1901-ben Reginald Hawthorn Hooker a trend és a szezonális hatásokat választották szét.³⁷

³⁵ Dr. Nyitrai Ferencné: A hazai statisztika In: Magyar közgazdasági gondolkodás. Gazdaságelméleti olvasmányok (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. pp. 843-844.

³⁶ Hoós János: Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Bp., 2003. pp. 17-19. alapján

³⁷ Statisztikai módszertani füzetek 43.: Szezonális kiigazítás. KSH Bp., 2005. p. 6.

A módszertani újítások mellett érdemes megemlíteni néhány korabeli elméletet is, melyek egészen Owen, Malthus és Say kora óta foglalkoztatták a tudományt. Jellemzőjük volt, hogy a konjunktúraváltozás kapcsán arra a kérdésre keresték a választ, hogy a túltermelés vagy inkább a fogyasztás hiánya okozott újra gazdasági válságot. Gondoljunk csak például a szakközgazdásznak nem éppen nevezhető, angol utópista szocialista gondolkodó Robert Owenre, aki úgy vélte, hogy az ipari forradalommal a hirtelen növekvő termelés és a gazdaság ciklikus ingadozása miatt egy idő után, már nem áll majd rendelkezésre elegendő vásárlóerő. Owen gondolatmenetéhez hasonlítva viszont szinte teljesen más megállapításra jutott Jean-Baptiste Say, francia közgazdász. Aki a politikai gazdaságtan egyik legfontosabb igazságának nevezte, azt hogy „minden kínálat megteremti a saját keresletét”, vagyis hogy általános túlkínálat nem lehetséges.³⁸ Míg az angol közgazdász Thomas Robert Malthus belátta az általános egyensúlyzavar lehetőségét, addig Say csak az ideiglenes zavar lehetőségét fogadta el.³⁹

Akkoriban születtek kuriózusnak tekinthető elméleti megközelítések is, amelyek összefüggést feltételeztek a meteorológiai jelenségek és a gazdaság változása között. Az angol Willam Stanley Jevons szerint, ok okozati kapcsolat áll fenn a naptevékenységi ciklus és az üzleti ciklusok hossza között, tudniillik közel ugyanaddig kb. 11 évig tartanak. Később, 1923-ban Henry Ludwell Moor, amerikai közgazdász még talán Jevonsnál is szorosabb kapcsolatot feltételezett: szerinte a Vénusz, a Nap és a Föld állása befolyásolja az esőzést, és valójában ez váltja ki a gazdasági ciklusokat.⁴⁰

Ezek a korabeli feltételezések is jól mutatják, hogy mennyire fontosnak vélték már akkor is az előrejelzéseket, s hogy a gazdasági változások leírásához tényeket, eseményeket próbáltak hozzákapcsolni, mintegy empirikus alátámasztást keresve.

Időközben az alapnézőpont megváltozott többek között Lord Overstone, Junglar, Patten, Clark, Spiethoff, és Mitchell is már úgy vélték, hogy a válság nem önmagában áll, hanem van előzménye és következménye, vagyis beazonosítottak különböző fázisváltozásokat. Olyan elméletek láttak napvilágot, melyek minden konjunktúrahullámot külön okból magyaráztak

³⁸Horváth László: Fényes Elek - Magyarország statistikája. In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. Bekker I. p. 203.

³⁹Heller Farkas: Konjunktúraelmélet és konjunktúrakutatás. Közgazdasági Szemle 1927. LI. évfolyam 70. kötet ,Pallas Rt. Nyomda, Bp. 1928. p. 3.

⁴⁰Hoós János: Konjunktúra- és piacutató. Aula Kiadó, Bp., 2003. pp. 18-19. alapján

például Thorstein B. Veblen anorganikus megközelítése, vagy Joseph Schumpeter, akinek felfogása viszont már inkább közelített a konjunktúraciklus-elmülethez. Az aranytermeléssel, illetve a pénzforgalommal kapcsolatos körforgási elmületeket pedig Werner Sombart, Knut Wicksell, Gustav Cassel és Irving Fischer mélyítették el. Az új konjunktúraelmületek, melyek a konjunktúra változását körforgásszerűnek tartották, gyakorlatilag három elemből tevődtek össze: egyrészt hausseteóriából, másrészt válságelmületből, harmadrészt pedig baisseteóriából. Az egyes teóriák magyarázatai jól érzékelhetőek Albert Aftalion, francia és Arthur Spiethoff német közgazdák esetében, akik részletesen megadták a választ a válságot követő konjunktúra tovább gördülésére; illetve a régi válságelmületekkel szemben, szerintük a válság elhárítható, vagy legalábbis tompítható; de megemlíthetnénk Artur Cecil Pigou-t is, aki pedig a lélektani tényezők piacra gyakorolt döntő szerepére hívta fel a figyelmet.⁴¹

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a XIX. századtól kezdve a kifinomult statisztikai és matematikai módszerek alkalmazása és elterjedése nagyban hozzájárult a konjunktúrakutatás felélénküléséhez, közgazdasági szempontból viszont a konjunktúraelmülelet feladatkörébe utalták annak megmagyarázása, hogy mi és milyen súllyal befolyásolja a gazdasági élet alakulását.

1.2.2. Konjunktúrakutató intézetek megjelenése

Az európai konjunktúrakutatás elterjedésének mondhatni, hogy a háborút követő válságos évek adtak hatalmas lökést, továbbá, hogy a Nemzetek Szövetsége 1927-ben újra megismételte felhívását konjunktúrakutató intézetek létesítésének szükségességéről.⁴² Ezen intézetek feladata elsősorban gazdaságstatisztikai módszerek kidolgozása, továbbá a gazdasági élet változásait előidéző különböző tényezők és a kialakuló változási folyamatok között bizonyos hasonlóságok feltárása, s ezáltal a változások előre vetítése volt. Az intézetek a rendelkezésre álló, illetve a megszereshető adatok összegyűjtését és tudományos feldolgozását végezték el, ezen kívül a legkülönbélebb gazdasági tanulmányok készítését is vállalták. Az országok többségében egy, de néhányban kettő intézet is működött, rendszerint egymástól élesen elhatárolt munkaterülettel.

⁴¹ Heller Farkas: Konjunktúraelmülelet és konjunktúrakutatás. Közgazdasági Szemle 1927. LI. évfolyam 70. kötet, Pallas Rt. Nyomda, Bp. 1928. KSZ 1927. pp. 1-20. alapján

⁴² A MGI Gazdasági helyzetjelentése 1929. évi január-márciusi időszakról. MGI, Bp. 1929.04.30. p.8.

A következőkben Konkoly-Thege Gyula tanulmányának⁴³ összefoglalásával áttekintem a cikkében szereplő nemzetközi konjunktúrakutató intézeteket és néhány mondatban röviden jellemzem is azokat.

1. táblázat: Néhány külföldi kutatóintézet fontosabb adatai

Ország	Intézet neve	Alapítás éve	Alapító(k)
Egyesült Államok	Harvard University Committee on Economic Research	1917.	Harvard Egyetem
Anglia	London and Cambridge Economic Service	1923.	londoni közgazdasági főiskola, a cambridge-i egyetem közgazdasági fakultása, közgazdasági tájékoztató iroda, és az ipari érdekeltség képviselői
Franciaország	L' Institut de Statistique de l' Université de Paris	1923.	párizsi egyetem
Németország	Institute für Konjunkturforschung in Berlin	1925.	hivatalos konjunktúrakutató intézet
	Frankfurter Gesellschaft für Konjunkturforschung	1926.	frankfurti kereskedelmi kamara
Ausztria	Osterreichisches Institut für Konjunkturforschung	1927.	bécsi kereskedelmi és iparkamara
Lengyelország	Gazdasági Konjunktúrákat és Árakat Vizsgáló Intézet	1928.	kormány által anyagilag támogatott

Forrás: Konkoly-Thege Gyula: A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei. Közgazdasági Szemle. LI. Évf. 1927. 70.kötet 5-6. szám pp.324-337., Saját szerkesztésű táblázat

Angliában a konjunktúrakutatást a 'London and Cambridge Economic Service' nevű vegyes bizottság vette kézbe, melyet a londoni közgazdasági főiskolának, a cambridge-i egyetem közgazdasági fakultásának, a közgazdasági tájékoztató iroda központi tanácsának és az angol ipari érdekeltségnek képviselői alkottak.

A szervezet a harvardi szervezettel nagyon szoros kapcsolatot ápolt, barométereit – 6 főcsoportra tagoltan: pénzpiac, valutaárfolyam, árak, munkabérek, kereskedelem és termelés, forgalom vagy munkapiac - is annak módszerével állította fel, s háromhavonta jelentette meg.

⁴³ Konkoly-Thege Gyula: A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei. Közgazdasági Szemle. LI. Évf. 1927. 70. kötet 5-6. szám pp.324-337. alapján

Franciaországban a kormány már 1908-ban bizottságot állított fel, amely száznál is több gazdasági, szociális és demográfiai jelenséget rögzített. A háború után a 'L'Institut Statistique de l'Université de Paris' közölte negyedévente konjunktúrakutatással kapcsolatos adatait. Ezen kívül Konkoly-Thege azt is kiemelte, hogy a magánkutatás Európán belül, Franciaországban volt a legelterjedtebb.

Svédországban a kereskedelmi minisztérium egyik osztálya végezte el a kutatásokat: az ipari részvények árfolyamára, a nagykereskedelmi árakra, az évjáradékok átlagos árfolyamára, a termelésre és a munkanélküliségre vonatkozóan, és 'Swedish Economique Rewiew'-ban közölte azokat.

Németország hivatalos konjunktúrakutató intézete hetente tette közzé 'Deutsche Wirtschaftszahlen' című jelentéseiben az adatokat. Grafikai ábrázolást is tartalmazó negyedéves füzetekben a 'Vierteljahrshefte für Konjunkturforschung'-ban pedig közölte kutatási eredményeit.

Németországban e hivatalos szervén kívül működött még a frankfurti konjunktúra-kutatóintézet is, melyet a helyi kereskedelmi kamara tartott fent, főként hitelintézetek támogatásával. Konkoly-Thege cikkében hangsúlyozta, hogy a frankfurti intézet a képzésben is részt vállalt, vezetője ugyanis egyetemi szemináriumokon a konjunktúrakutatás gyakorlati hasznát is terjesztette.

Ausztriában az intézetet a bécsi kereskedelmi és iparkamara tartotta fent, az állam helyett.

Lengyelországban 1928-tól viszont állami intézet kezdett működni. A kutatási eredményeket pedig a 'Konjunktura Gospodarcza'⁴⁴ lengyel, illetve angol nyelven is megjelentetett kiadványban tették közzé.

A terveket illetően pedig – Konkoly-Thege Gyula az igen alapos tanulmányában - még az is szerepelt, hogy Olaszországban és Csehországban is napirenden volt a kérdés.

---

⁴⁴ Sipos Sándor: A konjunktúrakutatás szervezete Lengyelországban. Statisztikai Szemle, 1928. 7. szám p. 837.

I.2.3. Konjunktúrabarométerek

A konjunktúrakutató intézetek által kiszámított indexszámok a XX. század kezdetétől nagyon népszerűek voltak.⁴⁵ Ahogy láhattuk a módszertani alapok már jóval korábban megszülettek, azonban statisztikai adatok hiányában alkalmazásukra csak később kerülhetett sor. Kezdetben olyan is előfordult, hogy csupán egyetlen számadattal, egyedi indexekkel jellemezték a gazdasági élet hullámzását. A konjunktúrakutatás fejlődésével azonban eljutottak oda, hogy több statisztikai sorból számítottak ki egy önálló indexet. A XIX. század végétől datálhatjuk a legelső gyakorlati próbálkozásokat például a francia de Foville 1877-1883-ig 32 jóléti mutató éves értékének alakulását vizsgálta, az olasz Benini 90 idősort figyelt meg, amelyből 51-et még grafikusán is ábrázolt, Sorer pedig Ausztriára vonatkozóan 39 idősort osztott fel három csoportba az összefüggések vizsgálatának céljából.⁴⁶ Ezen vizsgálódásokról más ország kutatói, vagyis a nagyobb nyilvánosság is tudomást szerezhetett, azáltal, hogy De Foville 1883-ban, a Párizsi Statisztikai Társaság ülésén be is mutatta kutatásainak eredményét. Neumann Spallert pedig 1887-ben a Nemzetközi Statisztikai Intézet első kongresszusán hangoztatta, hogy a gazdasági életben végbemenő változások szabályszerűségének felderítéséhez szükség van a statisztikai adatok szisztematikus feldolgozására és csoportosítására, vagyis az indexszámok rendszerére.⁴⁷

Mivel, hogy a konjunktúraváltozás többi fázisára csak ekkortájt figyeltek fel, addig a tudomány, a régi elmélet szerint a konjunktúraváltozásnak csupán egy fázisát, a legfeltűnőbbet, a gazdasági válságot vette észre.⁴⁸ „Az új és sűrű statisztikai megfigyelések hatalmas tömege rávilágított a közgazdasági élet addig rejtett jelenségeire és ezzel értékes támpontokat nyújtott a gyakorlati közgazdász munkájához s nagymértékben elősegítette a közgazdasági tudomány elméleti művelését is. (...) azt az optimisztikus feltevést keltve, hogy az összefüggések megállapítása gazdasági előrelátásra és a válságok leküzdésére, vagy legalábbis erejük lényeges csökkentésére fog vezetni.”⁴⁹

⁴⁵ Sipos Béla: Konjunktúraelemzés és prognosztizálás. Időszerű gazdaságirányítási kérdések. 1983/2. szám. Prodinform. Műszaki Tanácsadó Vállalat, Bp. p. 142.

⁴⁶ Hoós János: Konjunktúra- és piacutató. Aula Kiadó, Bp., 2003. pp. 81-82. alapján

⁴⁷ Havas Imre: A Konjunktúra-barométer. Korunk 1926. március <http://korunk.org/?q=node/4101> (letöltés: 2015.10.22. 10:10)

⁴⁸ Konkoly-Thege Gyula: A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei. Közgazdasági Szemle. LI. Évf. 1927. 70.kötet 5-6. szám p.324.

⁴⁹ Jelentés a Magyar Gazdaságkutató Intézet működéséről. 1939. január 20. Dr. Móricz Miklós Könyvnyomda, Budapest, 1939. pp. 18-19.

Ezen állítások is alátámasztják, hogy a konjunktúrakutatás, mint tevékenység nagyjából a XIX. század végére illetve a XX. század elejére tehető, gyakorlatilag a konjunktúraváltozások ciklikus voltának felismerése után.

Az áttörő eredményt a gyakorlati alkalmazhatóság tekintetében mégis az amerikai barométerek megjelenése hozta meg.⁵⁰ Az első világháborút megelőző közel egy évtizedben az Egyesült Államokban az 'economic research' vagyis a gazdaságkutató munka az adottságok ellenére is csak lassan bontakozott ki, de aztán az általános érdeklődésnek köszönhetően kiszélesedett és rendkívüli mértékben specializálódott. A fejlődés kezdeti fázisában „a hivatalos kutatás nagy csendben, de annál eredményesebben”⁵¹ folyt, később pedig annyira általánossá vált, hogy a hivatalok mellé is kutatószerveket állítottak fel. Már ekkor megfigyelhető, hogy az egyes vállalatok adatgyűjtéssel foglalkozó szervei a statisztikai alapokra helyezték a hangsúlyt. Részben ezeknek, részben az általános információs elvárások növekedésének –a hivatalos adatokhoz későn, és nehezen lehetett hozzájutni - köszönhetően sarjadt ki a magánkutatás, és vette át mindinkább irányító szerepét az Egyesült Államok gazdasági életében. A háború következtében létrejött gazdasági fejlődés - amikor is a világ legnagyobb hitelező államává vált - óriási lendületet adott a jelenségek feltárásával foglalkozók munkájának is. A gazdasági élet hullámvázának magyarázatára hatalmas tudományos irodalom fejlődött ki. Ez adott lökést az ugyan eltérő módszereket alkalmazó Babson Statistical Organisation, a Harvard University Committee on Economic Research, a Brookmire Economic Service, a Standard Statistics Company, a Moody's Economic Service, vagy éppen a Pollak Foundation kutatásainak, s ez vezetett a konjunktúrakutatás technikai módszereinek kidolgozásához, finomításához is.⁵²

A cél egyértelműen az volt, hogy a gazdasági élet és a gazdasági jelenségek alakulásának megismerésére vonatkozó statisztikai adatok rendszeresen hamarabb, gyorsabban és nagyobb mennyiségben álljanak majd rendelkezésre. Amíg az Amerikai Egyesült Államokban a konjunktúra-probléma megoldásán lankadatlanul fáradoztak, addig Európában ezen a téren stagnálás volt megfigyelhető. Annak ellenére, hogy az elvárások megfogalmazásra kerültek, mégis jó pár évnek kellett eltelnie, mire a cselekvés iránya is kirajzolódott.

---

⁵⁰ Hoós János: Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Bp., 2003 p. 82.

⁵¹ Sipos Sándor: Az amerikai konjunktúrakutatás és annak tanulságai a magyar viszonyok szempontjából. Statisztikai szemle 1927. év 12. szám p. 1192.

⁵² i.m. pp. 1192-1197. alapján

A leghíresebb talán a Harvard-barométer, mely a Harvardi Közgazdasági Társaság hathatós támogatásával és együttműködésével üzletszerűen kezdett el előrejelzéseket készíteni.⁵³

W.M. Persons statisztikaprofesszor még az I. világháború előtt 50 idősort vizsgált meg, melyből végül jócskán leredukált. Az első barométere, mely még ötgörbéjű volt „igen heterogén idősorokból állt: 1. a spekulációs ármozgások, 2. a spekulációs volumenváltozások, 3. a termelés volumenváltozásai, 4. az általános árszínvonal és 5. a kamatláb mozgása.”⁵⁴ A 20 számsort viselkedésük szerint 5 különböző csoportba osztotta fel, mégpedig a következőképpen:

2. táblázat: A Harvard Economic Service első gazdasági barométere

Csoport	Számsor	Sor jellemzése
I.	1.	Tíz vasúti kötvény kamata
	2.	20 vasúti részvény árfolyama
	3.	12 ipari részvény árfolyama
II.	4.	Építési engedélyek összege
	5.	New-yorki bankok csekkforgalma
	6.	New-yorki tőzsdén eladott részvények mennyisége
III.	7.	Nyersvastermelés
	8.	New-Yorkon kívüli bankok csekkforgalma
	9.	Behozatal
	10.	U.S. Steel Corporation által le nem szállított vasrendelések mennyisége
	11.	Fizetéseképtelenségek
IV.	12.	Bradstreet nagykereskedelmi árindexe
	13.	Bureau of Labor Statistics nagykereskedelmi árindexe
	14.	New-yorki bankok tartaléka
	15.	Vasutak teljes bevétele
V.	16.	Osztalékfizetések
	17.	New-yorki bankkölcsonök
	18.	New-yorki bankbetétek
	19.	4-6 hónapi kereskedelmi váltók kamata New-Yorkban
	20.	60-90 napi kereskedelmi váltók kamata New-Yorkban

Forrás: Warren M. Persons: II. The Method Used. The Review of Economic Statistics, Vol. 1. No.2. (Apr.1919.) p. 129., Saját fordítású és saját szerkesztésű táblázat

Persons professzorék második barométere már csak három görbéből állt, mely az érték- és tőzsdepiac helyzetére, az áru piacra és a pénzpiac alakulására fókuszált. A barométert ezt

⁵³ Paul A. Samuelson: Paradise Lost & Refound: The Harvard ABC Barometer. Economic forecasting. Vol. I. Edward Elgar Publishing Limited. United Kingdom, 1999. pp. 4-12. alapján

⁵⁴ Hoós János: Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Bp., 2003. p. 86.

követően is többször módosították, például 1919-ben visszatértek a havi adatokhoz.⁵⁵ A harvardi konjunktúrakutatással foglalkozó szervezet, 1919-től kezdődően a 'The Review of Economic Statistics'-ban közölte azokat a jelzőszámokat, amelyeket a legfontosabbnak tartottak az Egyesült Államok gazdasági életének szempontjából.⁵⁶ A prognózisokat pedig 'Weekly Letters' címen hozták nyilvánosságra.

A Harvard Egyetem egyrészt matematikai módszereket dolgozott ki, illetőleg régebbi módszereket finomított, pontosított és tett a konjunktúrajelenségek vizsgálatára alkalmassá. A korreláció-számítás segítségével azt akarták „megállapítani, hogy a gazdasági életnek mely tűnyszerű jelenségei mozognak egymással kapcsolatosan párhuzamosan, vagy ellentétes irányban.”⁵⁷

Másrészt a Harvard-séma felismerése szerint a konjunktúrajelenségek várható alakulására vonatkozó következtetések levonása csak akkor lehetséges, ha a különféle jelenségek lefolyása között nem időbeli párhuzamosság áll fenn, vagyis a párhuzamosság csak akkor jelenthető ki, ha az összehasonlítást bizonyos időbeli eltolódással hajtják végre.⁵⁸

A német kutatók gyakorlatilag a Harvard-barométer lényeges kibővítésével fejlesztették ki saját barométerüket.

Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy még a Harvard-barométer az árupiacot közvetett módon árindexek alapján elemezte, vagyis teljesen a pénzpiac vizsgálatán alapult, addig a német barométer a fontosabb gazdasági tényezőket megfelelő indexsorokkal és görbékkel mind magában foglalta.⁵⁹

⁵⁵ Hoós János: Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Bp., 2003. p. 86.

⁵⁶ Charles J. Bullock: Prefatory Statement. The Review of Economic Statistics, Vol. 1. No.1. (Jan.1919.) p. 1

⁵⁷ A Magyar Gazdaságtudományi Intézet Gazdasági helyzetjelentése 1929. évi január-márciusi időszakról. MGI, Bp. 1929.04.30. p.9.

⁵⁸ A Magyar Gazdaságtudományi Intézet működése és nemzetközi kapcsolatai, Magyar Királyi Állami Nyomda, Bp., 1941. pp.1-2.

⁵⁹ Hoós János: Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Bp., 2003. 88-89. alapján

3. táblázat: A német indexrendszer

Sorszám	Indexcsoport	Adatok, indexek
1.	termelési	rendelések
		nyersanyag-behozatal
		nyersanyagtermelés
		foglalkoztatás
2.	fizetési forgalom	leszámítolási forgalom
		postacsekk forgalom
		bankjegyforgalom
3.	jövedelmek alakulása	vállalkozási nyereség
		munkabér-jövedelem
		ruházkodás
		élelmezés
4.	3 piaci barométer	részvénypiac index
		árupiac index
		pénzpiac index
5.	áruforgalom	piacra kerülő árumennyiség
		fogyasztásra kerülő árumennyiség
		készletezés
6.	külkereskedelmi forgalom	nyersanyagok
		készárúk
7.	pénz és áruforgalom kombinációja	forgalmazott áruk mennyisége
		kiskereskedelmi árak indexe
8.	tőkeképződés és foglalkoztatás	hosszú lejáratú hitelindex
		foglalkoztatottak indexe
9.	hosszú lejáratú hitel és a termelési sor	hosszú lejáratú hitel
		termelés
10.	hitelbarométerek	rövid lejáratú hitelek
		hosszú lejáratú hitelek
11.	hitelezés és betétállomány	hitelek alakulása
		betétek alakulása
12.	értékpapírok kibocsátása	részvények kibocsátása
		fix kamatozású papírok kibocsátása
13.	árak	nagykereskedelmi árak
		létfenntartási árak
		érzékeny áruindexek

Forrás: Hoós János: Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Bp., 2003. pp. 88-89. alapján, saját szerkesztésű táblázat

A lelkesedés - amellyel Európa az amerikai kutatási módszereket fogadta és alkalmazta - bizonyos mértékig mondhatni alább is hagyott, annak köszönhetően, hogy az Amerikára is áterjedt gazdasági válság következtében, a Harvard a kutatásának módszerét és konjunktúra diagramját is helyesbíteni kényszerült. Ugyanis a bekövetkező változások miatt „az alapelvek, amelyek a harvardi egyetem a világháború előtti adatok hosszú sorozata alapján megállapított,

s amelyek az amerikai krízis bekövetkeztéig megfelelőeknek is bizonyultak, az 1926. válságos esztendő óta következtetésekre már nem alkalmasak.”⁶⁰

I.3. A magyar konjunktúrastatisztika megszervezése

Magyarországon a statisztika területén mutatkozó hiányosságok a háború után még fokozottabban érezhetővé váltak, „a békeszerződések megkötése, majd végrehajtása során, szinte lázas kapkodás volt a statisztikai adatok után.”⁶¹ Egyértelműen kiderült, hogy a hivatalos statisztikai szervek nem voltak kellően rugalmasak, és ezáltal nem nyújthattak megoldást az új helyzet által felvetett problémákra. A külföldi példákhoz igazodva hazánkban a húszas évek végére tehető a hivatalos statisztikai szolgálat és a statisztika egyetemi oktatása mellett, az előbbiekkal igen szoros együttműködésben álló kutatóintézetek megjelenése.

1926 vége felé a Központi Statisztikai Hivatalban informális jellegű megbeszélgetések folytak, melyen a vezetőségen kívül Heller Farkas és Laky Dezső professzorok, továbbá Gyulai Tibor kamarai ügyvezető és Vágó József szerkesztő vettek részt.⁶²

Megfigyelhető volt, hogy a közgazdasági értelmiségiek körében jelentősen megnőtt az érdeklődés a gazdaságkutatás és a konjunktúra hullámvázolásának vizsgálata iránt, az elsők között Surányi-Unger Tivadar tárgyalta a gazdasági válságok történetét⁶³, Boér Elek pedig 1927-ben már konjunktúraelméleteket elemzett.⁶⁴

Fontos azonban megjegyezni, hogy az összegző jellegű, szintézisre törekvő művek csak sokkal később jelentek meg, gondoljunk például az 1935-ben Andreich Jenő és Rostás László 'Konjunktúraelmélet és konjunktúrakutatás' című, továbbá Theiss Ede 'Konjunktúrakutatás' című, illetve Heller Farkas szintén 1943-ban publikált 'A közgazdasági elmélet története' című művére.⁶⁵

⁶⁰Konkoly-Thege Gyula: A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei. Közgazdasági Szemle. LI. Évf. 1927. 70. kötet 5-6. szám p.329.

⁶¹Dobrovits Sándor: A magyar konjunktúrastatisztika megszervezése. Magyar Statisztikai Szemle 1927. 3. szám p. 276.

⁶²Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság első teljes ülése. In: Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 12. szám p. 1205.

⁶³Surányi-Unger Tivadar: A gazdasági válságok történetének vázlata 1920-ig. Bp, Szent István Társulat, 1921.

⁶⁴Boér Elek: A konjunktúra elmélete. Bp, Grill, 1927.

⁶⁵Bekker Zsuzsa – Hild Márta: Közgazdaságtan a két világháború között. In:Gazdaságelméleti olvasmányok – Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 522.

A nem hivatalos tárgyalásokon kívül jelentős szerepet játszottak a nemzetközi minták, továbbá a statisztikával nemzetközi szinten foglalkozó szervezetek: a Nemzetek Szövetsége és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal munkaprogramja, melyek ekkora szinte már sürgették Magyarországon is a konjunktúra-intézet felállítását.

Az első és talán a legfontosabb hivatalos kezdeményezést 1927 januárjában Kovács Alajos, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal igazgatója tette meg, amikor is január 18-ára értekezletet hívott össze, a magyarországi konjunktúrakutatás megszervezésének ügyében.⁶⁶ Az értekezletre több mint harminc személy volt hivatalos például a KSH részéről, továbbá miniszterek és miniszteri tanácsosok, illetve egyetemi tanárok és előadók is. A megnyitó után a KSH igazgatója kijelentette, hogy a hivatalok eddig elsősorban költségvetési akadályok miatt nem foglalkoztak behatóbban a konjunktúrakutatással. Ugyanakkor a megjelentek véleményére volt kíváncsi, hogy szerintük hogyan és milyen formában működhetne együtt a KSH a jövőben egyéb, a konjunktúrastatisztikával foglalkozó szervezetekkel. Az értekezlet igen eredményes volt, mi sem bizonyította ezt jobban, hogy a témához nagyon sokan hozzászóltak - Dobrovits Sándor, Heller Farkas, Navratil Ákos, Gyulai Tibor, Vágó József, Imrédy Béla, Fellner Frigyes, Altenburger Gyula, Konkoly-Thege Gyula, Halász Tibor és Kerékgyártó György is -, s többnyire még a vélemények is megegyeztek. Elhangzott, hogy az amerikaiak és a németek által megvalósított statisztikai program magyar adaptációja, óriási anyagi- és személyi erőfeszítést igényel majd. Köztudott volt, hogy magyar egyetemeken is folytak ilyen irányú kutatások, Heller Farkas megemlítette, hogy a Műegyetem Közgazdasági Szemináriumán egy éve alaposabban is foglalkoztak ilyen elméletekkel, illetve a módszertannal, azonban eddig még nem tudtak, a magyar helyzetnek megfelelő konjunktúragörbéket szerkeszteni, de dolgoznak rajta. Dobrovits Sándor azt javasolta, hogy amíg az esetleges konjunktúrakutatással foglalkozó országos intézetet felállítják, addig engedélyezzék magánkutatóknak, hogy a hivatal munkálataiba intézményes keretek között bekapcsolódhassanak. Az értekezletnek ezen a pontján egy kisebb vita bontakozott ki, ugyanis Konkoly-Thege Gyula ragaszkodott ahhoz az álláspontjához, hogy adatgyűjtést és az adatok feldolgozását csak és kizárólag a Statisztikai Hivatal végezheti, továbbá, hogy más szervezet publikációjába a KSH-nak feltétlenül betekintést kell engedni. Ezzel szemben Vágó József véleménye szerint azért nem célszerű állami konjunktúrakutató intézetet létrehozni, mert az nem rendelkezhetne kellő függetlenséggel és szabadsággal. Az értekezlet résztvevői

⁶⁶Dobrovits Sándor: A magyar konjunktúrastatisztika megszervezése. Magyar Statisztikai Szemle 1927. 3. szám pp. 271-277. alapján

végül arra jutottak, hogy e kérdés metodikai részének alaposabb megtárgyalásához egy szervezet, vagy bizottság létrehozása szükséges.

Az értekezlet ugyan véget ért, azonban a közgazdászok folytatták folyamatban lévő kutatásaikat, volt aki a statisztikai módszereket, volt aki a külföldi intézeteket, és volt aki az elméletek tanulmányozta behatóbban.

1.3.1. Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság létrehozása

Fél évvel az ominózus értekezlet után az illetékes - Magyar Királyi Kereskedelemügyi Miniszter -, Hermann Miksa rendeletet alkotott. 1927. július 12-én hozta meg 3.910 elnöki számú rendeletét, az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság megszervezéséről.

A rendeletből egyértelműen kiderült, hogy a Bizottság létrehozásával a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal ügykörébe tarozó gazdasági kérdések behatóbb vizsgálatát, az ezekkel kapcsolatos munkálatok előmozdítását kívánták elérni⁶⁷, és igencsak üdvözlendő, hogy mindezt elméleti és gyakorlati szakemberek bevonásával. A kereskedelemügyi miniszter a Bizottság szervezeti szabályzatának megállapításával egyidejűleg egy évre – az 1927/28-as működési időszakra - kinevezte a tisztikar tagjait is. Mivel gazdaságstatisztikai ügyekben a Bizottság a Központi Statisztikai Hivatal véleményező és javaslattevő szerve is volt, ezért a Bizottság elnöki tisztjét Kovács Alajos, a KSH igazgatója töltötte be. Társelnököknek Heller Farkast, mint a tudományos élet képviselőjét; Éber Antalt, mint a gyakorlati gazdasági élet képviselőjét; és Konkoly-Thege Gyulát, mint a Statisztikai Hivatal képviselőjét nevezték ki, további hivatali alkalmazottak Dobrovits Sándor, illetve Sipos Sándor pedig főtitkári, illetve előadó-titkári funkciókat láttak el. Az intéző bizottságot Laky Dezső, a közgazdaságtudomány képviselője; Altenburger Gyula, a matematikai tudomány képviselője; Koós Mihály a mezőgazdaság képviselője, Székács Antal a kereskedelem és ipar képviselője, és Imrédy Béla a hitelélet képviselője alkották. Rögzítésre került a teljes bizottság is, melyben felsorolták azokat a közhivatalokat és intézményeket, valamint közgazdasági jellegű köztestületeket, amelyek képviselthették magukat, ezen kívül az elméleti és gyakorlati szakférfiak névsorát is összeállították.⁶⁸

⁶⁷ Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945.

http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1927/?pg=1770&layout=s (letöltés: 2015.12.04. 10:26)

⁶⁸ Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság megalakítása. In: Magyar Statisztikai Szemle 1927. 7. szám pp. 731-732. alapján

A Bizottság munkakörébe utalt feladatok elvégzése - nevezetesen gazdaságstatisztikai feladatok, a konjunktúrakutatás és az áralakulás nyomon követése - kapcsán nemcsak, mint a Hivatal mellé rendelt mondhatni 'Statisztikai Tanács' szerepének betöltését várták, hanem közlemények kiadásával még a nyilvánosság tájékoztatását is.⁶⁹

A Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság első teljes ülésére 1927. december 20-án került sor, melyen körvonalazták az általános munkaprogramot és albizottságok létrehozásáról is döntöttek

1.3.2. A Magyar Gazdaságkutató Intézet megszervezése

Varga István, mint a közgazdaságtudományban és annak társtudományában jártas tudós, tág látókörének köszönhetően korán felismerte a hazai gazdasági élet igényeinek növekedését. Varga 'A gazdaságkutatás feladatköre' című cikkében alapvetően három kulcsfontosságú tényezőnek⁷⁰ tulajdonította a változást. Egyrészt megfigyelte, hogy a gazdasági konjunktúra hullámváltozásai a háború előtti időkhöz viszonyítva hevesebbé váltak, emiatt a változások előre látása és az azokra való felkészülés jelentősége megnőtt. Nézete szerint az egyre hevesebbé válás a monetáris tényezőknek és a világszerte követett új gazdaságpolitikának volt köszönhető. Másrészt, úgy vélte, hogy az ezek hatására lezajló gazdasági struktúraváltozások, illetve következményeik vizsgálata elengedhetlenné váltak. Harmadrészt az államok gazdaságpolitikája a háború után sokkal aktívabbá vált, mint amilyen a háborút megelőzően volt. Ezalatt azt értette, hogy a gazdasági életbe való beavatkozások köre és eszköztára kiszélesedett.

Varga egyértelmű törekvése az volt, hogy a hatások számszerűsítését a jobb megértés szolgálatába állítsa. Ezért kezdte meg Belatiny Arthurral, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara akkori elnökének támogatásával, a Magyar Gazdaságkutató Intézet felállításának megszervezését. És már a névválasztás sem volt véletlen! Ugyanis Varga úgy vélte, hogy a szoroson vett konjunktúrakutatáson túlmutató feladatok megoldása áll majd előttük.⁷¹

⁶⁹ Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság megalakítása. In: Magyar Statisztikai Szemle 1927. 7. szám p. 731.

⁷⁰ Varga István: A gazdaságkutatás feladatköre. Felvidéki Magyar Hírlap, 1938. nov. 27. szám p.15.

⁷¹ Jelentés a Magyar Gazdaságkutató Intézet működéséről. 1942.06.01-én tartott közgyűlés kivonata, p.6.

Az intézeti iroda már 1927. november 1-től működött és a munkálatok előkészítése tulajdonképpen már akkor el is kezdődött, „a kiadásokat eddig a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara előlegezte”⁷² meg.

Ugyan a kormány a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal mellé 1927-ben megszervezte az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottságot, de az más feladatokat látott el, mint az Intézet. „A két rokonfeladatok megvalósítását célul kitűzött szerv együttműködését különben is nem csupán bizonyos személyi kapcsolat, hanem a munkamegosztásra irányuló barátságos megegyezés is biztosítja. Ennek a megállapodásnak a jelentősége rendkívülien nagy.”⁷³

Az Intézet működésének eredményességének szempontjából elengedhetetlen volt, hogy a Statisztikai Hivatallal és az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottsággal együttműködve és azok támogatását bírva, végezte elsősorban a konjunktúra alakulását vizsgáló, valamint a gazdasági előrejelzések készítésére irányuló kutatásait.

Gyakorlatilag így kezdődhetett el 1927-ben az új gazdaságkutató munka, „mely tisztán gyakorlati igények szem előtt tartásával, tapasztalati tények alapján kívánta a gazdasági élet adottságait, az örökös mozgásban lévő jelenségeket minél tágabb szemszögből megvilágítani.”⁷⁴

---

⁷² Jegyzőkönyv az 1928. dec. 11-i alakuló közgyűlésről, Varga-Különgyűjtemény

⁷³ A MGI Gazdasági helyzetjelentése 1929. évi január-márciusi időszakról. MGI, Bp. 1929.04.30. p.8.

⁷⁴ Sipos Sándor: Az amerikai konjunktúrakutatás és annak tanulságai a magyar viszonyok szempontjából. Statisztikai szemle 1927. év 12. szám p. 1201.

II. Varga István a tudományszervező

A következőkben arra keresem a választ, hogy milyen tényezők járultak hozzá ahhoz, hogy Varga István mondhatni személyes indíttatásból egy független kutatóintézet megszervezésébe kezdett.

Véleményem szerint Vargát az elvégzendő feladatra az alábbiak tették alkalmassá:

- felsőfokú tanulmányok, végzettségek
- külföldi tanulmányutak
- publikációs tevékenység

Felsőfokú tanulmányok, végzettségek

Gimnáziumi érettségijének megszerzését követően, Varga még 1918-ban beiratkozott a budapesti Tudományegyetem⁷⁵ Jog és Államtudományi Karára. A Karon ezekben az években kezdett el tanítani⁷⁶ Navratil Ákos (jogász, közgazdasági író, egyetemi tanár, MTA tag, vizsgálta a társadalmi gazdaságtannak a joggal, a filozófiával és az etikával való kapcsolatát), aki közgazdaságtant és pénzügytant tanított; Balás Károly (közgazdász, egyetemi tanár, MTA levelező tagja,) aki előadásain népesedési és jövedelemeloszlási kérdésekkel, szociálpolitikával, és pénzügytannal foglalkozott, továbbá Kenéz Béla (statisztikus, egyetemi tanár, MTA levelező tag), aki statisztikát tanított.

A jogi tanulmányok folytatása mellett Varga a Királyi József Műegyetem Közgazdasági Osztályán is rendes hallgatóként tanult. A két képzés párhuzamosan történő hallgatására a Magyar Királyi Vallás-és Közoktatásügyi minisztertől kapott külön engedélyt, arra való

⁷⁵ „Az egyetem neve 1921-től királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem lett. A hallgatók felvételét korlátozta a numerus clausus törvény. A húszas években a budapesti Tudományegyetem fejlesztésére kisebb összegek jutottak, amivel a megcsonkított országban az újonnan létrejött vidéki egyetemek (Debrecen, Szeged, Pécs) igényeltek nagyobb támogatást. A második világháború végén sikerült megakadályozni az egyetemi intézmények és hallgatók nyugatra való kitelepítését, így gyorsan megkezdődhetett az újjáépítés. 1945 után új tanárokkal egészült ki a professzori kar, megkezdődött az esti rendszerű oktatás és sok addig egyetemre nem jutó fiatal iratkozhatott be. Az 1948-as baloldali fordulat után alapvetően megváltozott az egyetem szerkezete. 1949-ben a Bölcsészeti Karból kiválva önállósult a Természettudományi Kar, ami egy évszázados terv megvalósulását jelentette. 1950-ben állami utasításra elcsatolták az egyetemről a Római Katolikus Hittudományi Fakultást, s az önálló akadémia lett. 1951 elején államigazgatási okokból önálló egyetemmé vált az Orvostudományi Kar. 1950-ben az egyetem új neve Eötvös Loránd Tudományegyetem lett.” <http://www.elte.hu/tortenet> (utolsó letöltés időpontja: 2015. február 20. 12:32)

⁷⁶ Életrajzi adatok forrása: Magyar életrajzi lexikon elérhető: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (utolsó letöltés 2014.03.12. 10:22)

tekintettel, hogy már korábban a Műegyetem Közgazdasági Osztályának előadásain és szemináriumain hospitánsként részt vett.

A Műegyetemen tanárai voltak többek között: dr. Friedmann Ernő jogász (ügyvéd, egyetemi tanár, aki a hazai jogi oktatás reformjának kérdéseivel is foglalkozott); dr. Bud János statisztikus (egyetemi tanár, akinek főbb vizsgálódási területei a munkanélküliség, a gyermekmunka, a kriminalisztika, illetve az árstatisztika voltak); Edvi Illés Aladár gépészmérnök (rendkívüli tanár, akinek szakirodalmi munkássága közgazdasági, ipari, technológiai és technikai-történeti kérdésekre is kiterjedt); dr. Károly Rezső növénynevelő (akadémiai tanár, aki szorgalmazta a hazai ipari növények termesztésének fejlesztését, illetve felhívta a figyelmet a mezőgazdasági üzemtan jelentőségére); dr. Goldziher Károly matematikus (a matematikai tudományok doktora, aki az alkalmazott matematika egyik hazai úttörőjeként, matematikai statisztikával, biztosítási matematikával, és a matematika pedagógiájával) foglalkozott; Trautmann Henrik közgazdász (egyetemi tanár, aki üzemgazdaságtant és könyvviteltant oktatott); Zelovich Kornél mérnök (műegyetemi tanár, rektor, MTA tag, aki számos technikatörténeti mű szerzője); továbbá személyesen „a magyar közgazdaságtudomány nagymestere”⁷⁷ dr. Heller Farkas közgazdász (egyetemi tanár, MTA tag), akinek közgazdaságtan és pénzügytan szemináriumain is részt vehetett.

Varga István 1919. december 13-án kitűnő jellel szerezte meg oklevelét a Műegyetem Közgazdasági Osztályán.

Varga a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karán 1920. május 26-án nyújtotta be államtudományi doktori értekezését: 'A csecsemőhalandóság okai'⁷⁸ címmel. A továbbiakban a közel 60 oldalas kézirat lényegi elemeit foglalom össze, ugyanis véleményem szerint Varga disszertációja elmélet-történeti szempontból is fontos.

Varga a témaválasztása kapcsán megemlíti, hogy jóllehet igen eltérő nézetek uralkodtak az orvosok, a szociológusok és a statisztikusok körében, mégis „építő társadalmak legfontosabb és időszerűbb kérdéseinek egyike a csecsemőhalandóság kérdése. A következőkben megkísérlem újabb, főként külföldi vizsgálódások alapján összeállítani azon igazságokat és

⁷⁷ Varga István: A nemzeti jövedelem problémái. Felszólalás a Magyar Statisztikai Társaság Szakértekezletén 1938. évi március hó 29-én. Dr. Mórincz Miklós Könyvnyomdája, Bp. 1938. p.3.

⁷⁸ Varga István: 'A csecsemőhalandóság okai' kézirat 1920. pp. 1-59. alapján, Varga-Különgyűjtemény

összefüggéseket, melyek statisztikai módszerrel eddigelé megállapításokat nyertek. Ezek érzékeltetésére területi és időbeli tagozódással, valamint szociális, kulturális vagy más ismérv alapján kiválasztott néptömegekben a csecsemők halálozási viszonyainak számszerű jellemzése szolgál.”⁷⁹ Nézete szerint a magas csecsemőhalandóság határozottan befolyásolja a nemzeti vagyonosodást, és ezért a nemzeti jövedelem haszontalan pazarlását jelenti.⁸⁰

A nemzetközi kimutatások és elméleti felvetések ismertetése során Varga törekedett arra, hogy minél tágabb szemszögből járja körül a témát. Véleménye szerint metodikai szempontból nem szolgáltak teljesen kielégítő eredménnyel azok az 1910-es években készült angol, illetve német kimutatások, melyek a népesség általános halálozási viszonyainak, illetve a csecsemőhalandósági szám kiszámításával foglalkoztak.

Kritizálta, hogy akkoriban a halálozási aránynál egy bizonyos időszakban előfordult halálesetek számát viszonyították a teljes népességhez, holott a népesség száma változó tényező, így más eredményre lehetett jutni a korszak elején, közepén vagy pedig a végén. A csecsemőhalandóság vizsgálata kapcsán pedig azt kifogásolta, hogy a bizonyos időszakban elhunyt egy évnél fiatalabb csecsemők számát, az ugyanazon időszakban születettek számára vetítették. Megjegyezte ugyanakkor, hogy ez az eljárás mégis csak sokkal tökéletesebb, mint a még régebben alkalmazott, amikor is a csecsemőkorban elhalálozottak számát valamennyi haláleset százalékában fejezték ki. Hiszen a viszonyított két szám között ebben az esetben nem állt fenn közvetlen kapcsolat, s így az összehasonlításuk következtetések levonására sem lehetett volna alkalmas.

Varga arra jutott, hogy „ha a csecsemőhalandóság az elhaltak születési évei szerint elkülönítve lesz feltüntetve”⁸¹, akkor az egyértelműen hozzájárul az arányszám finomításához.

A külföldi hipotézisek -mint pl.: a kiválasztódási teória- megcáfolását minden esetben példák ismertetésével végezte el. Ugyanakkor ő is arra jutott, hogy a csecsemő életkilátásait a környezete - pl.: a táplálás, a lakhatás, az életkörülmények, a hőmérséklet, a vagyonság, a vallási hovatartozás-, azon belül is döntően a szociális környezete befolyásolja. Ezeken kívül

⁷⁹ Varga István: 'A csecsemőhalandóság okai' kézirat 1920. p.1.

⁸⁰ i.m. p.10.

⁸¹ i.m. p. 2.

a csecsemőhalandóság alakulására ható tényezők közül további jelentős körülményeket is görcső alá vett, úgymint a nemek szerinti megoszlást.

Véleménye szerint a fiatalkori halálozás visszaszorítása érdekében, vagyis a társadalmi küzdelem szempontjából tisztában kell lenni azokkal a tényekkel, hogy a születések gyakoriságával fokozottan növekszik a gyermekhalálozások száma, illetve, hogy habár országonként eltérő az egyes években, mégis igen nagy állandóságot mutat, hogy a fiú csecsemők halandósága magasabb, mint lányoké.

Állításával két szabályszerűsége világitott rá, egyrészt, hogy „a lánycsecsemők halandósága nemcsak abszolút számmal, hanem mindig a születésekhez is viszonyítva kisebb mint a fiúcsecsemőké, másrészt a törvénytelen csecsemők halandósága mindkét nemnél nagyobb mint a törvényeseké.”⁸²

Vizsgálódása során Varga a statisztikai adatok hiányosságaira utalva megjegyezte, hogy viszonylag nehéz meghúzni a határvonalat a halvaszületettek és az első órákban, vagy napokon elhalálozottak között, hiszen elvesztésük ugyanazon társadalmi és gazdasági tényezők hatására következett be. A halvaszületésekre vonatkozó összefüggések magyarázatára is kitért, megfigyelte ugyanis, hogy az elsőszülöttek halvaszületési hányada magas, a másodszülötteké a legalacsonyabb, a harmadszülötteké ismét emelkedést mutatott.

„Fentiekben azon okcsoportok rövid áttekintését kívántam nyújtani melyek a csecsemőhalandóság alakulását jelentősebben befolyásolják. Nem törekedtem teljességre, csak a jelenség-complexum sokoldalúságát kívántam érzékeltetni, hogy a leküzdésére irányuló mozgalom láthassa feladatának nehézségét.(...) A társadalom, csak az egyes szimptómák leküzdését tűzheti ki magának feladatul, még a baj gyökeres kiirtását csak az alsóbb néposztályok nyomorának és velejáróinak, tudatlanságának és piszoknak megszüntetésétől lehet remélni.”⁸³

A nemzetközi kutatások eredményeinek összegzése után a magyar adatok ismertetésével folytatatta Varga az értekezést.

---

⁸² i.m. p.48.

⁸³ i.m. p.53.

4. táblázat: „A Magyarbirodalomban elhalt egy éven aluli korban”

Év	Férfi	Nő	Együtt
1909-ben	90 857	73 487	164 344
1910-ben	79 674	64 750	144 424
1911-ben	83 840	67 677	151 517
1912-ben	78 643	63 889	142 532
1913-ban	81 965	66 131	148 096
1914-ben	80 686	64 870	145 556
1915-ben	74 263	60 863	135 126

Forrás: Varga István: 'A csecsemőhalandóság okai' kézirat 1920. p.54.

Ezek a nyers abszolút számok csak a vizsgált kérdés jelentőségének megállapítására alkalmasak -hiszen az anyagi veszteséget tükrözik-, azonban következtetések levonására kevésbé.

A születésszám évenkénti alakulásával viszont igazolható, hogy a csecsemőhalálozás veszélyének kitettek száma hogyan változott évről évre. A két tényező kapcsolatát a magyar minta is igazolta, ugyanúgy ahogyan ezt az összefüggést a nemzetközi adatok kapcsán, Varga dolgozata korábbi részében ismertette is.

Varga arra a megállapításra jutott, hogy ugyanarra az évre vonatkozóan a születések számának és az elhunyt csecsemők számának közvetlen összehasonlításával nem állapítható meg a helyes arányszám a csecsemőhalandóság mértékét illetően.

Mivel minden évben „az egy évnél fiatalabb elhunytak két születési évhez is tartoznak, mégpedig az észlelés évéhez és az azt megelőzőhöz, míg az észlelés évében szülöttek részben csak a következő évben fogják a csecsemőhalottak számát gyarapítani.”⁸⁴

⁸⁴ i.m. p.55.

5. táblázat: „A Magyarbirodalomban a születések száma”

Év	Összes szülöttek			Ebből halva szülött		
	fiú	leány	együtt	fiú	leány	együtt
1909-ben	407 573	384 781	792 354	8 939	7 020	15 959
1910-ben	390 040	368 526	758 566	8 722	6 945	15 667
1911-ben	384 573	363 343	747 916	8 440	6 709	15 149
1912-ben	401 480	380 751	782 231	9 123	7 217	16 340
1913-ban	nincs adat	nincs adat	751 517	nincs adat	nincs adat	15 891
1914-ben	nincs adat	nincs adat	762 360	nincs adat	nincs adat	15 449
1915-ben	nincs adat	nincs adat	522 876	nincs adat	nincs adat	10 615

Forrás: Varga István: 'A csecsemőhalandóság okai' kézirat 1920. p.55.

Az 4. és 5. táblázatok adataiból viszont a csecsemőhalandósági szám már kiszámítható. Módszerének személtetésére Varga a 6. táblázatban szereplő mértékszámokat adta közre értekezésében. A mértékszámokat a következőképpen számította ki: először is az adott évre vonatkozóan az összes szülött számából levonta a halva születettek adatát, így megkapta az élve születettek számát. Majd az egy éves koruk betöltése előtt elhalálozott gyerekszámot viszonyította az élve születettek adatához, így kiderült, hogy adott időszakban az élve születettek hány százaléka hunyt el még egy éves kora előtt.

A soron következő 6. táblázatban látható, hogy az így kiszámított egyszerű mértékszámok szinte állandóságot mutatnak, kivéve az 1915-ös év adatát. Varga ezt a jelentős eltérést a háború okozta rendkívüli viszonyoknak tulajdonította. Majd hozzátette, hogy valószínűleg az egészségügyi állapotok romlása is növelte a csecsemőhalandóságot, mégis úgy vélte, hogy az 1915-ös év magas viszonyszámát elsősorban a háború miatti hirtelen bekövetkezett születésszám csökkenés (közel 240 000-rel), továbbá, hogy az 1914-es évben élve születetteket komolyan veszélyeztette a csecsemőhalandóság.

6. táblázat: „Egy éven aluli halott az élveszülöttek százalékában”

Év	Mértékszám
1909-ben	21,2%
1910-ben	19,5%
1911-ben	20,7%
1912-ben	18,6%
1913-ban	20,1%
1914-ben	19,5%
1915-ben	26,4%

Forrás: Varga István: 'A csecsemőhalandóság okai' kézirat 1920. p.56.

Megfigyeléséből azt a következtetést vonta le, hogy normális viszonyok között nem elvetendő az általa vázolt csecsemőhalandósági szám megállapításának módszere, amennyiben a várható és kiszámítható hiba minimális.

Ennek tesztelését a dolgozatban el is végezte, mégpedig a következőképpen:

„Ha az 1910 év születéseinek száma 'sz₁'
az 1911 év születéseinek száma 'sz₂'
és az 1911 év csecsemőhaláleseteinek száma 'm',

akkor a csecsemőhalandósági szám $\frac{100 m}{sz_2}$.⁸⁵

Ha viszont a számításhoz Lexis megközelítő képletét is figyelembe vette -mely szerint minden év csecsemőhalottainak 1/3-a a megelőző születési évhez tartozik- akkor a tört

⁸⁵ i.m. p. 57.

nevezőjét meg kellett változtatnia. Varga tehát a csecsemőhalálozás valószínűségének megközelítő képletét így írta fel:

$$\text{„} \frac{100 \text{ m}}{2/3sz_2 + 1/3(sz_1 - sz_2)} \text{, ha pedig } sz_1 - sz_2 = d \text{, akkor } \frac{300 \text{ m}}{3sz_2 + d} \text{.} \text{”}^{86}$$

Varga ezután a csecsemőhalandósági számmal elkövetett hiba nagyságát a következő képlettel határozta meg:

$$\text{„} \frac{100 \text{ m}}{sz_2} - \frac{300 \text{ m}}{3sz_2 + d} = \frac{100 \text{ d m}}{3(sz_2)^2 + sz_2 d}$$

ha $sz_1 > sz_2$, d tehát pozitív, az elkövetett hiba is pozitív, a mértékszám tehát túl nagyoknak tűnik, ellenkező esetben pedig túl kicsinynek.”⁸⁷

Az adatok képletbe történő behelyettesítés során, számítását a háború előtti évekből az 1909-es és az 1910-es évekre végezte el, vagyis azon két egymást követő évet vizsgálta, ahol a 'Magyarbirodalomban' a születésszám tekintetében a legnagyobb, közel 34 000 fős eltérés mutatkozott. A Varga által kiszámított (lásd: 3. táblázat), az 1910-es évben szereplő csecsemőhalandósági szám 19,5% volt, mely magasnak tűnik, a hibalehetőség figyelembe vétele nélkül.

$$\text{„} \frac{100 * 34\,000 * 145\,000}{(3 * 759\,000 * 759\,000) + (759\,000 * 34\,000)} = 0,28$$

A csecsemőhalálozás valószínűsége tehát 1910-ben volt $19,5 - 0,28 = 19,22\%$, az eltérés tehát nem nagyon lényeges.”⁸⁸

---

⁸⁶ i.m. p.58.

⁸⁷ i.m. p.58.

⁸⁸ i.m. p.58.

Ezután az 1915-ös évre nézve, a saját maga által kiszámított (lásd: 3. táblázat) csecsemőhalandósági számot, vagyis a magasnak tűnő 26,4%-ot igazította ki, a hiba nagyságát pedig a következő törttel írta fel:

$$\text{„} \frac{100 * 240\,000 * 135\,000}{(3 * 522\,000 * 522\,000) + (522\,000 * 240\,000)} = 3,43$$

A csecsemőhalálozás valószínűsége tehát 1915-ben volt $26,4 - 3,43 = 23\%$ mi már jelentékeny eltérést mutat.”⁸⁹

7. táblázat: A csecsemőhalandósági szám és a csecsemőhalálozás valószínűsége

Év	Csecsemőhalandóság egyszerű mértékszám	Csecsemőhalálozási szám (Lexis-nyomán)	Hibalehetőség	Csecsemőhalálozás valószínűsége	d
1909.	21,2%	21,35%	nem értelmezhető	nem értelmezhető	nem értelmezhető
1910.	19,5%	19,22%	0,28	19,22%	pozitív
1911.	20,7%	19,66%	0,10	20,60%	pozitív
1912.	18,6%	18,71%	-0,27	18,87%	negatív
1913.	20,1%	19,52%	0,26	19,84%	pozitív
1914.	19,5%	24,15%	-0,09	19,59%	negatív
1915.	26,4%	nem értelmezhető	3,42	22,98%	pozitív

Forrás: a szerző saját szerkesztése, számítások Varga István képletei alapján

Varga feltevésének alátámasztására, jelen dolgozat szerzője a mellékszámítások elvégzése után összeállította a csecsemőhalandósági mértékszám és a csecsemőhalálozás valószínűségét

⁸⁹ i.m. p. 58.

összegző 7. táblázatot, melyből jól látszik: ha 'd' pozitív, akkor az elkövetett hiba is pozitív, vagyis ez azt jelenti, hogy az egyszerű mértékszám magasabb, mint a csecsemőhalandóság valószínűsége. Ellenkező esetben, ha a 'd' negatív, akkor az elkövetett hiba is negatív, vagyis a mértékszám alacsonyabb, mint a csecsemőhalandóság valószínűsége.

Varga doktori értekezésében a számításaival rámutatott a mértékszám-megállapítási módszerek korlátaira, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ha a születések száma évről évre nagyjából állandó tendenciát mutat, akkor jól alkalmazható, ha viszont a születések száma bármilyen okból jelentősen megváltozik, akkor a hiba kiigazítását el kell végezni. A kiegészítő eljárások alkalmazásával a tökéletesebb mértékszám előállítására törekedett, és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy az elhunytakat nem kor, hanem születési év szerint kell tagolni, mert az sokkal pontosabb eredményre vezet.

Varga dolgozatában főként külföldi – német, angol, francia-, illetve magyar vizsgálatok alapján fogalmazott meg összefüggéseket, illetve hívta fel a figyelmet arra, hogy a csecsemőhalandóság, mint minden társadalmi jelenség igen komplex.

Álláspontja szerint „a szükségesnél magasabb csecsemőhalandóság határozottan gátlóan befolyásolja a nemzeti vagyonosodást, ezért a nemzeti jövedelem jelentős hányadának haszontalan elpocsékolását jelenti: az ellene irányuló küzdelem tehát jogosult, sőt szükséges....”⁹⁰ Értekezésében kitért arra is, hogy a csecsemőhalandóság elleni küzdelem megszervezése előtt, meg kell győződni az előidéző okokról, hogy azok mennyiben természeti jellegűek, illetve mennyiben függnek a szociális körülményektől. Varga úgy vélte, hogy a természeti jellegű problémák enyhítéséhez az orvostudomány fejlődése fokozatosan hozzájárulhat majd, a másik terület ellen viszont, ahogyan dolgozatának 53. oldalán fogalmaz: „társadalmi küzdelem” szükséges.

A hazai adatokkal történő elemzések elvégzését követően Varga összességében úgy vélte „kizárólag két mértékszám nyújt kifejező képet a tényleges viszonyokról. A többi egymásnak ellentmondó mivoltával csak tápot szolgálhat azon laikusok véleményének, hogy a statisztikával mindent be lehet bizonyítani.”⁹¹

---

⁹⁰ i.m. p.59.

⁹¹ i.m. p. 59.

A témához kapcsolódóan itt jegyezném meg, hogy Varga 1927-ben, vagyis 7 évvel a 'Csecsemőhalandóság okai' című értekezésének védését követően, a Közgazdasági Szemlében megjelent egyik cikkében kritikai megjegyzéseket fűzött a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszaki kiadványaihoz⁹².

A KSH ugyanis jelentős késéssel adta közre az 1923-1925. évekre vonatkozó magyar statisztikai évkönyvét. Varga ezt a késlekedést „állami életünknek, a közigazgatás folytonosságának a békeszerződés és a kommunizmus előidézte összeomlása és a költségvetési fedezet elégtelenségével” magyarázta. S kifejezte abbéli reményét, hogy a technikai nehézségek elhárultak és így az 1926. évi statisztikai évkönyv hamarosan megjelenhet. Varga üdvözölte, hogy a Központi Statisztikai Hivatal mellé egy véleményező és javaslattevő szerv is megalapításra került. Véleménye szerint az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottságra fontos feladatok várnak. Varga úgy vélte, hogy a KSH eleve hibásan elvégzett adatfeldolgozásai során, sajnos gyakran téves megállapításokhoz, vagy hibás következtetésekhez jutott. Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság viszont értékes kezdeményezőként vehet majd részt a statisztikai adatgyűjtés és az adatfeldolgozás kiterjesztése során.

Varga jelen cikkének további részében a Magyar Statisztikai Szemle által közreadott adatok néhány könnyen kiküszöbölhető, ugyanakkor szembeötlő fogyatékoságára hívta fel a figyelmet.

Véleményét igen részletesen, konkrétan a csecsemőhalandósággal kapcsolatban közölt adatokra vonatkozóan fejtette ki: „Az évi adatokból kiszámított csecsemőhalandósági szám korrigálása normális körülmények között, akkor ugyanis, amikor a születéseknek a száma egyik évről a másik évre nem fluktuál nagyon, nem túlságosan fontos s a hivatalos kiadványok valóban mindenütt többnyire a nyers adatokat közlik. Magyarország esetében azonban megfelelő korrekció, illetőleg egy helyesebb módszerrel kiszámított csecsemőhalandósági szám közzélése igen fontos volna.

A háborús csecsemőhalandóság hivatalosan közzétett viszonyszámai a születések számának nagyfokú ingadozása következtében természetesen egyenesen komikusan eltorzultak, de még

---

⁹² Varga István: Kritikai megjegyzések a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszaki kiadványaihoz Közgazdasági Szemle, 1927. LI. évf. p. 585.

a háborút követő esztendőben is akkora a születések számának évről-évre való ingadozása, hogy a statisztikai évkönyvekben közölt viszonyszámok okvetlenül helyesbítendőek volnának.”⁹³

8. táblázat: Varga István által, a két különböző módszerrel kiszámított viszonyszámok

Év	Élve születések száma	Az egy évnél fiatalabb korban elhunytak száma	Száz élve szülőltre esik egy éven aluli halálozás (a Magyar Statisztikai Évkönyvek adata)	Száz élve szülőltt közül egy évnél fiatalabb korban elhal (helyesebb módszerrel kiszámított viszonyszám)
1919.	225 115	35 716	15,9	nem értelmezhető
1920.	258 751	49 858	19,3	20,1
1921.	255 453	49 224	19,3	19,2
1922.	249 279	49 358	19,8	19,6
1923.	238 971	43 943	18,4	18,1
1924.	221 462	42 810	19,3	18,8
1925.	235 480	39 530	16,8	17,1
1926.	224 725	37 863	16,8	16,6

Forrás: Varga István: Kritikai megjegyzések a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszaki kiadványaihoz. Közgazdasági Szemle, 1927. LI. évf. p. 587.

Varga publikációjában hangsúlyozza, hogy a két különböző módszerrel kiszámított viszonyszám - melyek az 8. táblázat 4. és 5. oszlopában szerepelnek- igen jelentős eltérést mutat. A második viszonyszámot (5. oszlop) Lexis javaslata nyomán –akinek javaslatát Varga már az 1920-ban megírt disszertációjában elvégzett számítások során is figyelembe vette- úgy számította ki, hogy a viszonyítás alapjául egy mérlegelt átlagot vett, vagyis a folyó év szülőtteinek számát kétszeres, a megelőző év szülőtteinek számát pedig egyszeres súllyal. Mégpedig azért, mert ezek az adatok hűebben tükrözik a csecsemőhalandóság intenzitását. Javaslata szerint „a statisztikai évkönyvek az utóbbi alapon (vagy valamely még pontosabb módszer szerint) kiszámított csecsemőhalandósági számot kellene közleményeiben

⁹³ Varga István: Kritikai megjegyzések a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszaki kiadványaihoz Közgazdasági Szemle, 1927. LI. évf. pp. 586-587.

feltüntetnie. Az a körülmény, hogy a külföldi közlemények is többnyire a régi fajta, pontatlan eljárást követik, ebben az esetben nem menti a konzervativizmusunkat.”⁹⁴

Érdeklődésemet felkeltette, hogy vajon a Központi Statisztikai Hivatal mit ért napjainkban a csecsemőhalálozás, a csecsemőhalandósági arányszám, illetve a csecsemőhalandóság tisztított mutatójának fogalmai alatt.

A KSH módszertani dokumentációja szerint, 1970. január 1-e óta a csecsemőhalálozásra vonatkozó definíció a következő: „az elveszületést követően, az egyéves kor betöltése előtt bekövetkezett halálozás. A halvaszületett és a születésének évfordulóján meghalt gyermek nem minősül csecsemőhalottnak. A csecsemőhalálozásnak része az újszülöttkori, a korai újszülöttkori, a késői újszülöttkori és részben a születés körüli halálozás.”⁹⁵

Varga egyértelműen megelőzte saját korát ezen kimutatások összeállításakor, -hiszen számításában már 1920-tól, vagyis az értekezésének⁹⁶ megírásakor- szintén csak a 12 hónaposnál fiatalabb korban elhalálozott gyermekek számát vette figyelembe a csecsemőhalálozás kapcsán, és ügyelt arra, hogy -a sokszor hiányos statisztikai adatokból- mégis csak figyelmen kívül hagyja a halvaszületetteket és az első órákban, vagy napokon elhalálozottakat.

Ezután kikerestem a KSH módszertani dokumentációjából a csecsemőhalálozási arányszámra vonatkozó definíciót, mely 1970. január 1-e óta a következő: „Ezer elveszülettre jutó egy éven aluli meghalt.”⁹⁷

Varga 1920-ban, a doktori értekezésében a csecsemőhalálozási nyers arányszámot először úgy számította ki, hogy az egy éves koruk betöltése előtt elhalálozott gyerekszámot viszonyította az élve születettek adatához, így kiderült, hogy adott időszakban az élve születettek hány százaléka hunyt el még egy éves kora előtt. A mutató ilyen formán történő kiszámítását

⁹⁴ Varga István: Kritikai megjegyzések a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszaki kiadványairól. Közgazdasági Szemle 1927. LI. évf. 70. kötet Pallas Rt. Nyomda, Bp., 1928. p 587.

⁹⁵ KSH módszertan

http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=6&p_session_id=&p_obj_id=772 letöltés (2015. március 3. 15:33)

⁹⁶ hivatkozás Varga Istvántól: 'A csecsemőhalandóság okai című 1920-as kéziratára, Varga-Különgyűjtemény

⁹⁷ KSH módszertan

http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=6&p_session_id=&p_obj_id=787 letöltés (2015. március 3. 15:33)

azonban már a dolgozatában is helytelenítette. Értekezésének erényeként emelhető ki, hogy kísérletet tett a mutató finomítására.

Ezen számítás tekintetében is megjegyezhető, hogy Varga gondolkodása mennyire előre mutatott, ugyanis 1927-ben a Közgazdasági Szemlében megjelent cikkében⁹⁸ amellelt érvelt, hogy érdemes és fontos kiszámítani, hogy a száz élve született közül az egy évnél fiatalabb korban elhaltak viszonszáma évről évre hogyan alakul.

Végül pedig a KSH módszertani dokumentációjából a csecsemőhalandóság tisztított mutatóját kerestem ki. Szintén 1970. január 1-e óta, a fogalomra vonatkozó meghatározásuk a következő: „a csecsemőhalottakat koruk szerint csoportosítva veti össze a két év megfelelő negyedéveiben történt élveszületések súlyozott összegével.”⁹⁹

Vagyis Varga azon megállapításai, hogy először is „a leghelyesebb eljárás azonban az, ha a feldolgozás szétbontja minden év csecsemő-haláleseteit, kimutatva azt, hogy mely születési évből kerültek ki”¹⁰⁰, illetve az hogy: „a viszonyítás alapjául egy mérlegelt átlagot vegyünk”¹⁰¹ teljes mértékben helytállóknak bizonyulnak.

Vargát a budapesti Tudományegyetemen még 1920-ban az államtudományok doktorává avatták.

Ezen kívül mind szóban, mind pedig írásban sikeresen elsajátította a német, angol és francia nyelveket.¹⁰²

Külföldi tanulmányutak

A végzettségek megszerzését követően, pár évvel később tanulmányi célból az 1922/23-as tanévet a berlini egyetemen, illetve a londoni közgazdasági egyetemen töltötte.

⁹⁸ Varga István: Kritikai megjegyzések a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszak kiadványaihoz Közgazdasági Szemle, 1927. LI. évf. p. 587.

⁹⁹ KSH Módszertan

http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=6&p_session_id=&p_obj_id=788 letöltés (2015. március 3. 15:33)

¹⁰⁰ Varga István: Kritikai megjegyzések a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszak kiadványaihoz Közgazdasági Szemle, 1927. LI. évf. p. 586.

¹⁰¹ i.m. p. 587.

¹⁰² Életrajzi adatok forrása: Varga István - Különgyűjtemény

Varga az 1926/27-es tanévben ellátogathatott Amerikába is. Ösztöndíjasként kutatott, illetve tanársegédként elméleti közgazdaságtant is előadott a Pittsburghi Egyetem, vagy ahogyan az amerikaiak büszkén nevezik a 'Cathedral of Learning'-ben.

Varga ez idő alatt ismerkedett meg az ottani közgazdasági tanszék egyik tanárával, Ruth Crawford Mitchell asszonnyal. A szociológus tanárnő a bevándorlók- és a bevándorlások történetét kutatta¹⁰³. Mitchell javaslatára dolgozta ki az egyetem akkori rektora, John Gabbert Bowman, a 'The Nationality Rooms Programs', avagy a Nemzeti Termek Programját. A Program vezetője 1926-tól Mitchell volt, aki bejárta Pittsburgh városát és környékének nemzetiségi szerveit, egyesületeit, intézményeit valamint egyházközségeit. Ezen kívül törekedett a jó nemzetközi kapcsolatok kiépítésére, valamint az egyes országok anyagi- és erkölcsi támogatásának kivívására is. Mitchell igen élénk és kiterjedt nemzetközi levelezést folytatott, továbbá, a programba bekapcsolódó országokba pl.: Magyarországra is ellátogatott.¹⁰⁴

A Nemzeti termekről és azok megvalósításáról szóló programot és annak hazai vonatkozását a rektor által írt könyvből részletesen is megismerhetjük. Bowman a könyvében a következőket írta: "The committee chosen to select the winning design was composed of well-known figures in the artistic circles of Budapest: President K. Robert Kertész, undersecretary of state for education; Elek Petrovics, director-in-chief, Hungarian Art Museum; Louis Ágotay, director, Industrial Art School; Francis Helbing, director, Industrial Art School; Nicholas Menyhert, industrial artist; Dénes Jánossy, ministerial secretary; and Dr. Stephen Varga, director, Institute of Economic Research."¹⁰⁵

Azonban Vargának a szociológus asszonnyal folytatott privát levelezéséből¹⁰⁶ az derült ki, hogy Varga valójában nem volt az 1926-ban megalapított Magyar Terem Bizottság tagja, hanem inkább közvetítő szerepet töltött be elsősorban a kapcsolattartás és az anyagi támogatások megszerzése érdekében.

Zimányi (Györgyi) Magdolna a Magyar Szemlében megjelent tanulmányában azt írta szintén, hogy Petrovics Elek -művészettörténész, művészeti író, az MTA tagja, 1914-től a

¹⁰³ <https://vcencyclopedia.vassar.edu/alumni/ruth-crawford-mitchell.html> (letöltés ideje: 2015. 01. 09. 12:31)

¹⁰⁴ Zimányi (Györgyi) Magdolna: A Pittsburghi Egyetem Györgyi Dénes által tervezett magyar terme. Magyar Szemle Új évfolyam 2012. XXI. 5-6. szám p.24.

¹⁰⁵ John G. Bowman: The Nationality Rooms of the University of Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1947. p. 175.

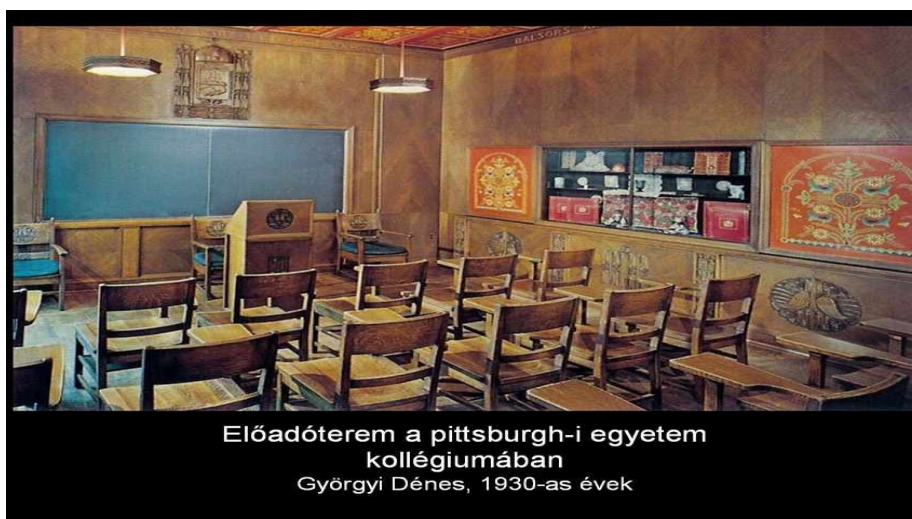
¹⁰⁶ Varga István-különgyűjtemény

Szépművészeti Múzeum igazgatója, 1921–35-ben főigazgatója- és Varga István - közgazdász, egyetemi tanár, az MTA tagja, 1927-től 1949-ig a Magyar Gazdaságkutató Intézet vezetője -, azonban nem volt a bizottság tagja. Ugyanakkor megjegyezte, hogy Bowman szót sem ejtett Kornis Gyuláról, Ravasz Lászlóról és báró Perényi Zsigmondról, akik viszont bizottsági tagok voltak.

Varga István szerepéről a továbbiakban annyit írt, hogy jól ismerte a Pittsburghi Egyetem körülményeit, és valójában Ruth Crawford Mitchell kérésére informálisan járt közben annak érdekében, hogy a Vallás- és Közoktatás-ügyi Minisztérium létrehozzon egy bizottságot a magyar terem ügyének megvalósításához.¹⁰⁷

A Magyar Terem Bizottsága figyelme véve a Pittsburghi Egyetem kérését – kikötötték ugyanis, hogy a terem díszítésének a XVIII. század előtti korok stílusát kell tükrözniük - két javaslattal állt elő: Györgyi Dénes és Bodon Károly átdolgozott pályamunkáival. A végső döntést Bowman kancellár hozta meg, aki 1930 júniusában Györgyi Dénesnek, a század egyik jeles magyar építőművészenek munkáját választotta ki megvalósításra. S így a magyar nemzeti terem időrendben nyolcadikként, végül is 1939 szeptemberében elkészülhetett.¹⁰⁸

1. ábra : A Pittsburghi Egyetem Györgyi Dénes által tervezett magyar terme

Forrás <http://muvtor.btk.ppke.hu> (letöltés: 2015. 01. 04. 12:34)

¹⁰⁷ Zimányi (Györgyi) Magdolna: A Pittsburgh-i Egyetem Györgyi Dénes által tervezett magyar terme. Magyar Szemle Új évfolyam 2012. XXI. 5-6. szám p.26.

¹⁰⁸ <http://www.oszk.hu/erdekes-beszerzesek/nemzeti-termek-pittsburgh-ben> (utolsó letöltés: 2014.05.26. 10:18)

Ezt követően külföldi egyetemek sora több alkalommal is meghívta – 1939-ben a University of California, 1947-ben a Harvard Egyetem hívta meg a salzburgi 'Summer Seminar'-ra egyetlen európai előadóként, 1951-ben pedig a delhii egyetem hívta előadások megtartására –, azonban ezeket a meghívásokat mindig visszautasította¹⁰⁹.

Publikációs tevékenység

Varga István publikációs tevékenységét 25 éves korában kezdte meg, amikor is bekapcsolódott a Heller Farkas és Navratil Ákos által folytatott a drágaság kérdését érintő vitába.

A témával kapcsolatba több publikációja is megjelent Vargának. A legrészletesebben a 'Rosszabbul élünk-e mint a háború előtt?'¹¹⁰ című cikkében fejti ki álláspontját. Cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy még a kedvező konjunktúrájú 1927-28-as években is előfordult, hogy az emberek úgy ítélték meg, hogy rosszabbul, sőt még nagyobb nyomorban élnek, mint a világháború előtt. Tanulmányában ezt követően statisztikailag igazolható adatokat és objektív tényeket sorakoztatott fel, a fentebbi vélekedés ellenkezőjének bizonyítására.

Elismeri ugyan, hogy a háborút megelőzően az emberek anyagi szempontból talán elégedettebbek voltak. De egyúttal megjegyzi azt is, hogy a jólét fokának elsősorban objektív kritériumai vannak! Elemzésében a -Fellner-féle- háború előtti és a -Matolcsy Mátyással közösen kiszámított- háború utáni egy főre jutó nemzeti jövedelem összevetése során, megállapítja annak kedvező -kivéve a mélyválság idején- alakulását.

A válság éveiben jelentkező romlást Varga sem vitatja, de a rosszabbodás mértékét szerinte túlbecsülték. A helyzet megítéléséhez megjegyzi, hogy a nemzeti jövedelem legnagyobb részét élelmezési- és lakásszükséglet kielégítésére kötötték le, viszont azt is elismeri, hogy emellett az iparcikk-fogyasztás közel 25- 30%-kal esett vissza.

¹⁰⁹ Varga István 1954. 02. 15-i életrajza szerint, Varga István-Különgyűjtemény

¹¹⁰ Varga István: Rosszabbul élünk-e mint a háború előtt? Világ gazdasági Szemle 1935. szeptember 3. II. évf. 13.szám pp. 163-165.

De hangsúlyozza, hogy ha a nemzet egészének életszínvonal-alakulását vizsgálja, akkor ezek ellenére is jobban éltek még a válság legmélyebb pontján is, mint a háború előtt! Varga a háztartások nagyfokú bizonytalanságának érzését egyértelműen a megtakarítások hiányával magyarázza.

Ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy a jólét pénzben kifejezett adatai ellenére is, az a döntő szempont, hogy mit tud az ember megvásárolni a jövedelméből.

Jellemző, a közvéleményt negatív irányba befolyásoló esetként említi pl. ha a sajtó kiragadja egyes árucikk árának emelkedését, de általános drágulást híresztel.

Azonban megemlíti, hogy a létfenntartási költségek indexszámai az utóbbi években jelentősen estek, vagyis amellet, hogy az egy főre jutó nemzeti jövedelem nem csupán névlegesen lett nagyobb, de még reálérték tekintetében is gyarapodott.

A lakásszükséglet ellátása terén megjegyzi, hogy a lakások száma gyorsabban növekedett, mint a népszaporulat. A mennyiségi változások után a minőségi változásokat is részletesen felsorolja pl.: központi fűtés, melegvíz-szolgáltatás stb.

Sőt felhívja a figyelmet a korábban nem ismert, új szükségletek megjelenésére is: telefon, gramofon, rádió, weekend, utazgatás, mozi, fehérneműk, autóbusz, taxi, manikűröztetés stb.

Vagyis tehát a szubjektív elégedetlenséghez az vezethetett, hogy bár jóllehet az egyes szükségleti cikkek ára átlagosan kb. változatlan, vagy még olcsóbb is lett, mint amennyi a háború előtt volt, viszont a háború előttivel azonos jövedelemből már sokkal nehezebben lehetett megélni. A korábban félretett, megtakarított összegeket, a megváltozott fogyasztói szokások miatt az emberek már az új szükségletek kielégítésére költötték.

A háború előtt a megtakarítás ténye a családoknak érzelmi megnyugvást jelentett, de ez megváltozott, ezért szubjektíve úgy érezték, hogy rosszabbul élnek, mint a háború előtt.

A tisztán látáshoz elengedhetetlen a szubjektív megérzések mellett az objektív szempontok ismerete. Varga jelen írásában is bizonyította, hogy a megelégedettség szempontjából viszont

a szubjektív szempontok az irányadók. „Jó azonban tudni, hogy e szubjektív megérzések kialakulásához mely objektív tények járulnak hozzá”¹¹¹.

1923-tól Vargának a Közgazdasági Szemlében már rendszeresen jelentek meg német nyelvű könyvekről és tanulmányokról szóló rövid ismertetései, illetve saját közleményei is.

Abban a Közgazdasági Szemlében, melyet 1895-től 1948-ig „Magyarország egyik legnagyobb hagyományú szakmai-tudományos egyesülete”¹¹², a Magyar Közgazdasági Társaság adott ki. A Társaság a Szemlét a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával, az MTA Nemzetgazdasági Bizottságának hozzájárulásával jelentette meg.

Az Akadémián 1860 óta, a változó név alatt működő Nemzetgazdasági Bizottság tömörítette gyakorlatilag a statisztika -többek közt Buday László, Kovács Alajos, Kenéz Béla, Thirring Gusztáv, Laky Dezső, Konkoly-Thege Gyula- és a közgazdaságtan -úgy mint Matlekovits Sándor, Földes Béla, Bernát István, Feller Frigyes, Heller Farkas, Navratil Ákos, Mattyasovszky Miklós, Boér Elek és Surányi-Unger Tivadar- művelőit.¹¹³

A Magyar Közgazdasági Társaságot 1894. május 27-én, Európában egyébként az elsők között alapították meg, professzorok, akadémikusok, miniszterek, bankárok, kereskedők, országgyűlési képviselők, gazdák, tisztviselők, nagybirtokosok és főrendek, hogy együtt kutathassák a nemzetgazdaság felemelkedésének lehetőségeit.¹¹⁴

A Társaság céljaként a közgazdaság körébe vágó tudományok művelését és közgazdasági ismeretek terjesztését tűzték ki. A célok megvalósítása érdekében a Társaság Alapszabályában szereplő Általános határozatai szerint felolvasásokat rendez, és egyes kérdéseket megvitát; tanulmányokat közöl; közlönyt ad ki; könyvkiadó vállalatot hoz létre; a tagok folyamatos kapcsolattartása érdekében állandó helyiséget tart fenn; valamint közgazdasági művek és közlemények kiadását támogatja.¹¹⁵

Varga kezdetben, mint a Közgazdasági Társaság tagja, majd 1928-tól, mint igazgató-választmányi tagja tehette közzé publikációt a Közgazdasági Szemlében.

¹¹¹ Varga István: Rosszabbul élünk-e mint a háború előtt? Világ gazdasági Szemle 1935. szeptember 3. II. évf. 13. szám p.165.

¹¹² Magyar Közgazdasági Társaság honlapján olvasható <http://www.mkt.hu/pages.php?webid=4&al=1> (letöltés: 2014. május 28.)

¹¹³ Kónya-Kosáry-Makkai-Pamlényi- Tilkovszky-R. Várkonyi-Vekerdi-Vörös: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825-1975. Bp., Akadémiai Kiadó, 1975. pp. 330-331.

¹¹⁴ Magyar Közgazdasági Társaság honlapján olvasható <http://www.mkt.hu/pages.php?webid=4&al=1> (letöltés: 2014. május 28.)

¹¹⁵ A Magyar Közgazdasági Társaság alapszabályai. Fellelés helye: Varga -Különgyűjtemény

A Szemle XLIX. évfolyamától vagyis 1925-től, a Magyar Közgazdasági Társaság elnökének, Matlekovits Sándornak az indítványára - a korábbi szerkesztő Buday László váratlan halálát követően- a Közgazdasági Szemle szerkesztésére a Társaság alelnökét, Heller Farkast kérték fel. Heller első szerkesztői előszavában fejtette ki véleményét, hogy egy „oly folyóiratnál, mely, mint a Közgazdasági Szemle, a jövő évben lép félszázados fordulójába, a szerkesztő tervei nem állhatnak irányváltatásban, csak az eddigi irány elmélyítésében és további kidolgozásában. Hiszen egy fél évszázad hagyomány jelent, mit Szemlénknél még növel az a körülmény, hogy egy tudós társaság áll a háta mögött, mely maga is negyedszázados multra tekint vissza, mely idő alatt kialakította alapszabályszerű hivatását.”¹¹⁶ Az előszóban utalt arra is, hogy a Szemle súlyát a gazdasági közvélemény előkészítésében és befolyásolásában növelni kívánja, illetve, hogy a tudományos kutatásokat hazai és külföldi szakanyagok, könyvismertetések és bibliográfiák közzétételével támogatniuk kell, az elmélet ápolása miatt is.

Az új szerkesztő javaslatára a Szemle belső szerkezete is megújításra került, így a hosszabb lélegzetű tanulmányokhoz képest, a rövidebb, ugyanakkor komoly érdeklődésre számot tartó közlemények hangsúlyosabb szerephez jutottak.

Ezen kívül Heller a Szemle 'Közgazdasági krónika' elnevezésű rovatának céljait is újrafogalmazta: „gondosan és lehetőleg hézag nélkül összeállítani, folytatólagosan, állandó keretben közölni a magyar kormányzat gazdasági intézkedéseit, lehetőleg azok hatásaira és a gazdasági élet alakulására is ráirányítani a figyelmet: igen hasznos munka és sok segítséget nyújthat annak, aki gazdasági alakulásunkat kutatni óhajtja. Ha a lefolyt 50 évre együtt volna az ily krónikaszerű anyag, mily bő kútforrás volna az!”¹¹⁷

A Szemle Közgazdasági krónika rovatában megjelent 'A magyarországi gazdasági viszonyok' alakulásáról szóló jelentéseket 1925 áprilisától 1926 júniusáig, valamint 1929 márciusától 1931 végéig¹¹⁸ Varga István írta. Az új alapokra fektetett rovatban a hazai gazdasági élet minden fontosabb ágáról rendszeres összefoglalást adott. Az általa írt 31 jelentés terjedelme összesen közel 500 lap.

¹¹⁶ Közgazdasági Szemle 1925. XLIX. évf. 68. kötet 4-6.szám p.207.

¹¹⁷ i.m. p.208

¹¹⁸ Varga István saját bibliográfiája alapján, mely a dolgozat mellékletét képezi

II.1. Magyar Gazdaságkutató Intézet megalapításának története

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Szemere utcai épületében az alakuló közgyűlésről készített jegyzőkönyv szerint az önálló kutatóintézetet, egyesületi formában hivatalosan, Magyar Gazdaságkutató Intézet Egyesület néven 1928. december 11-én alapították meg¹¹⁹.

Az Egyesület alakuló közgyűlését Belatiny Arthur, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnökének üdvözlő szavait követően, Popovics Sándor nyitotta meg. A jegyzőkönyv vezetésére Dr. Varga Istvánt, hitelesítésre pedig Hantos Elemért és Koós Mihályt kérte fel. Majd a közgyűlést elnöklő Popovics Sándor előterjesztette az egyesület alapszabálytervezetét.

A „Magyar Gazdaságkutató Intézet” Egyesület Alapszabályai¹²⁰ elnevezésű dokumentumban az 1-2. §-ban szerepel az Egyesület pontos megnevezése, budapesti székhelyének címe, pecsétje, Magyarországra kiterjedő működési területe, továbbá hivatalos nyelveként a magyar nyelv. Az Egyesület céljaként egy tudományos intézet, a Magyar Gazdaságkutató Intézet megalakítását és fenntartását tűzték ki.

Az Alapszabály 3. §-a szerint az Intézet feladatai közé a következők tartoztak:

- a/ A magyarországi gazdasági jelenségek folyamatos, összefüggő vizsgálata (konjunktúrakutatás), tekintettel a nemzetközi gazdasági élet kölcsönhatásaira is.
- b/ Gazdaságstatisztikai problémák feldolgozása.
- c/ A közvélemény és a gazdaság szereplőinek tájékoztatása a vizsgálatok eredményeiről, és ezen keresztül a gazdasági életjelenségek helyes megítéléséről.

4.§. Az Egyesület jövedelme a rendes tagok tagdíjaiból; hatóságok, egyesületek vagy magánszemélyek adományaiból; az Egyesület vagyonából; a Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványainak értékesítéséből származó bevételekből; hatóságoknak ill. magánszemélyeknek nyújtott szolgáltatások bevételeiből, illetve egyéb bevételekből származik.

5.§. Az egyesületi tagok rendes tagok, továbbá egyénileg meghívott szakértők lehetnek. A rendes tagok Magyarországon székhellyel rendelkező szervek intézmények,

¹¹⁹ Jegyzőkönyv az 1928. dec. 11-i alakuló közgyűlésről, Varga-Különgyűjtemény

¹²⁰ Az Alapszabály az 1928. dec. 11-i alakuló közgyűlésről készült jegyzőkönyv 1. számú melléklete, Varga-Különgyűjtemény

érdekképviselők, vállalatok és egyéb jogi személyek lehetnek, melyek az Egyesület alapításában részt vettek, vagy kérelmezték az Egyesület elnöki tanácsától rendes taggá történő felvételüket.

6-7 §. A rendes tag az Egyesület fenntartásához köteles - a közgyűlés által meghatározott mértékű - tagdíjat fizetni. A rendes tagok által az Egyesület fenntartására fizetendő tagdíj összegét az elnök állapítja meg, és az egyes tagokkal egyetértve a közgyűlés által jóváhagyott mértéken belül. Az elnöki tanács által meghívott egyéni szakértők közreműködése és megbízatása három évre szól, tagdíjat nem kellett fizetniük, ugyanakkor azonos jogokat élveztek a rendes tagokkal, illetve azok képviselőivel. Az Alapszabály 6-os pontja szerint tiszteletbeli szakértőként külföldi állampolgár – természetesen a Magyar Királyi Belügyminiszter hozzájárulásától függően - is meghívható, viszont ezen személyek szavazattal nem bírnak. A tagság megszűnése a tag halála, a szakértői megbízatás lejárta, kilépés vagy törlés esetén történhetett meg.

8. §. Az Egyesület szerveit a tisztikar, az elnöki tanács, a munkabizottság, a szakértő bizottság, a közgyűlés, valamint a Magyar Gazdaságkutató Intézet alkották.

9. §. A tisztikar tagjai közé az elnök, az ügyvezető alelnök, az ügyvezető igazgató, a főtitkár (egyben pénztáros), a titkárok, az ellenőr és a számvizsgáló bizottság tagjai.

10. §. Az elnök feladatai közé tartoztak az Egyesület képviselése, irányítása, közgyűlés összehívása, tagdíj megállapodások a rendes tagokkal, előirányzott kiadások utalványozása, irányítja az Intézet munkálatait, továbbá kijelöli a szakértő bizottság vezetőjét és tagjait, jóváhagyja a bizottság határozatait.

11. §. Az ügyvezető alelnök helyettesítheti az elnököt és jóváhagyása mellett intézheti ügyeit.

12. §. Az ügyvezető igazgató gondoskodik az elnökség határozatainak végrehajtásáról, a pénzügyi egyensúly fenntartására törekszik.

13-15. §. A főtitkár (egyben pénztáros) vezeti az elnöki tanácsülések és a közgyűlések jegyzőkönyveit, az Egyesület levelezését végzi, kezeli az Egyesület vagyonaért az ellenőrrel egyetemben anyagilag felelős.

16. §. A számvizsgáló bizottság ellenőrzi a könyvvezetést, az évi zárszámadást követően a közgyűlésnek jelentést tesz.

17. §. Az elnöki tanács tagjai közé tartoztak hivatalból az elnök, az ügyvezető alelnök, az ügyvezető igazgató, a főtitkár (egyben pénztáros) és az ellenőr, valamint választás útján a közgyűlés által évenként a rendes tagok képviselői és az egyénileg meghívott szakértő tagok sorából megválasztott 15-40 elnökségi tanács tag.

18. §. Az elnöki tanács legalább félévenként egyszer összehívandó.

19. §. Az elnöki tanács hatáskörébe a rendes tagok felvétele, a „Magyar Gazdaságkutató Intézet” munkaprogramjának és működésének megvitatása, a tisztikar időszaki jelentésének tárgyalása, felhatalmazás adása rendkívüli kiadások teljesítése esetére.

20. §. Az elnöki tanács akkor határozatképes, ha legalább 4 választott tag jelen van. Az elnöki tanács nyílt szavazással és egyszerű többséggel szavaz. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava a döntő. Az ülésekről jegyzőkönyvet kellett vezetni, melyet két tag hitelesített is.

21. §. A munkabizottság tagjait a rendes tagok képviselői és a meghívott szakértő tagok sorából a közgyűlés választja meg. A bizottság feladata a „Magyar Gazdaságkutató Intézet” munkaprogramja tekintetében javaslatot tenni, működését folyamatosan előmozdítani és ellenőrizni. A munkabizottság tevékenységéről az Egyesület elnökének jelentést kell tenni.

22. §. A szakértőbizottság feladata a „Magyar Gazdaságkutató Intézet” működésének közvetlen ellenőrzése. A tagjainak számát az Egyesület elnöke állapítja meg. A szakértőbizottság elnökét és tagjait az Egyesület elnöke nevezi ki. A „Magyar Gazdaságkutató Intézet” kiadványait, azok közzlése előtt véleményezniük kell a szakértőbizottság tagjainak.

23-24 §. A közgyűlés a rendes tagok képviselőiből és a meghívott szakértő tagokból áll. Rendes közgyűlést az elnök minden év első negyedévében hív össze. Rendkívüli közgyűlést az elnök bármikor összehívhat, illetve a szavazatra jogosult tagok harmadának írásbeli kérelme alapján köteles 21 napon belül összehívni. A közgyűlés akkor határozatképes, ha a tagok legalább ötöde jelen van. Ismételt közgyűlés esetén a megjelentek számától függetlenül határozatképes.

Határozatot egyszerű szótöbbséggel hozhatnak. Szavazategyenlőség esetén a közgyűlés elnökének szava dönt. 10 tag kérésére a szavazás titkosan történhet.

25. §. A közgyűlés hatásköre tartozik a tisztikar, az elnöki tanács, a munkabizottság elnökének és tagjainak megválasztása, az évi költségvetés megállapítása, a zárszámadás jóváhagyása, az elnök által előterjesztett vagy a tagok által tett indítványok tárgyalása, az alapszabályok módosítása, az Egyesület feloszlásának kimondása, a vagyon felosztása és esetleg másik egyesülettel való egyesülés elhatározása.

26. §. Az alapszabály hivatalos záradéka, s egyben az utolsó pontja kimondja, hogy „abban az esetben, ha az Egyesület az alapszabályokban előírt célját és eljárását be nem tartja, hatáskörét tullepi, államellenes működést fejt ki, a közbiztonság és közrend ellen súlyos vétséget követ el, vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyezteti, a m.kir. belügyminiszter ellene vizsgálatot rendelhet el, működését felfüggesztheti és végleg fel is oszlathatja.”

A Popovics Sándor által előterjesztett alapszabály-tervezetet a közgyűlés egy javaslatot követően, kisebb módosítással egyhangúan elfogadta.

Az elnöklő az alapszabályokat elfogadottnak nyilvánította és felhatalmazást kért a közgyűléstől arra, hogy amennyiben a Belügyminisztérium módosítást kér az elfogadott alapszabályok egyes pontjainak tekintetében, akkor az elnöki tanács a módosításokat elvégezhesse.

Az alakuló közgyűlés következő napirendi pontjaként az elnökválasztás következett. Belatiny Arthur, az Intézet egyesületének elnöki posztjára Popovics Sándort, a Magyar Nemzeti Bank elnökét javasolta. Indítványát a közgyűlés közfelkiáltással egyhangúan elfogadta. Popovics Sándor a felkérést megköszönte és elfogadta, majd a tisztikar, az elnöki tanács és a munkabizottság megválasztása következett.

Az előkészítő bizottság javaslatát Vágó József terjesztette elő, mely szerint:

az Egyesület ügyvezető alelnöki posztjára Konkoly-Thege Gyulát; az elnöki tanács tagjaivá pedig gróf Almássy Imrét, Altenburger Gyulát, Augenföld Lajost, Balás Károlyt, Belatiny Arthurt, Éber Antalt, Fellner Frigyeszt, Fellner Henriket, Fenyő Miksát, Flessig Károlyt, Frey Kálmánt, Hantos Elemért, Heller Farkast, Ilyefalvi I. Lajost, Imrédy Bélát, Kenéz Bélát,

Kooós Mihályt, Kovács Alajost, Kovács Ferencet, Körmend Mátyást, Laky Dezsőt, báró Madarassy-Berck Gyulát, Marschall Ferencet, Metzler Jenőt, Navratil Ákost, Neumann Adolfot, Pásztos Miksát, Reichenbach Bélát, Schober Bélát, Scitovszky Tibort, Senn Ottót, Sesztina Jenőt, gróf Somssich Lászlót, Surányi-Unger Tivadart, Szávay Gyulát, Székács Antalt, Tolnay Kornélt, Tormay Bélát, Ulmann Ödönt; ügyvezető igazgatóvá Vágó Józsefet; főtitkárrá Varga Istvánt; ellenőrré Fuchs Albertet; a számvizsgáló bizottság elnökévé Kresz Károlyt; a számvizsgáló bizottság tagjaivá György Ernőt és Judik Józsefet ajánlották.

Vágó ezt követően a munkabizottság elnökének Székács Antalt; alelnököknek Gyulay Tibort, Imrédy Bélát és Mutschenbacher Emilt; a munkabizottság tagjaivá pedig Alapy Viktort, Balla Szigridet, Balkányi Bélát, Balkányi Kálmánt, Bányai Aladárt, Beck Salamont, Bertalan Istvánt, Berzeviczy Zsigmondot, Dálnoki-Kovács Jenőt, Dobrovits Sándort, Fuchs Albertet, Gáspár Arthurt, Gesztelyi-Nagy Lászlót, Görög Frigyes, Günther Mihályt, Gyömrei Sándort, György Ernőt, Halmi Gyulát, Jacoby Olivért, Judik Józsefet, Juhos Lajost, Kádas Károlyt, Kelemen Móricot, Kemény Györgyöt, Kende Tódort, Kiss Elemért, Knob Sándort, Koffler Károlyt, Kresz Károlyt, Lengyel Gézá, Leopold Lajost, Löwbeer Bernátot, Magyar Sándort, Mutschenbacher Emilt, Ormándy Jánost, Posch Gyulát, Rácz Lajost, Radó Dezsőt, Róz Jenőt, Sámuel Józsefet, Schiller Ottót, Serbán Ivánt, Sidó Zoltánt, Szegő Ernőt, Székely Arthurt, Szommer Ernőt, Tonelli Sándort, Vadnay Bélát, Wickenhauser Márkot, Witich Andort javasolta.

Popovics Sándor elnök kérdésére, az alakuló közgyűlés az előkészítő bizottság által megnevezett személyeket és tisztségeket jóváhagyta, megválasztotta.

Az Egyesület elnöke a közgyűlés jóváhagyását kérte a tekintetben, hogy az alakulás évében a munkabizottság szükség szerint egyéb személyekkel is kiegészülhessen. Ezen kérését jóváhagyták, így az elnök már határozatba foglalhatta kijelentését.

Ugyanakkor az elnök bejelentette, hogy az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság elnökétől, Kovács Alajos államtitkártól kapott átirat szerint, a Bizottság örömmel vesz tudomást az Intézet megalakulásáról, továbbá, hogy az Intézet működését a legmesszemenőbben kívánja támogatni.

Az elnök bejelentette, hogy az elfogadott Alapszabály 6.§-a szerint a rendes tagok tagdíjának alsó határát évi 200 pengőben, felső határaként pedig évi 6.000 pengőben állapítja meg, ehhez az alakuló közgyűlés egybehangzóan hozzájárult.

Az elnök az alakuló közgyűlés következő pontjaként az 1928. és 1929. évi költségvetések megtárgyalására tért rá. Kiemelte, hogy az 1928. évi költségvetés elfogadását az tette indokolttá, hogy az intézeti iroda már 1927. november 1-től működött. Így az alakuló közgyűlés előtt ismertetésre kerültek az 1928. évi és az 1929. évi költségvetések.

9. táblázat: Az MGI 1928. évi költségvetése

Bevételek	Pengő	Kiadások	Pengő
Tagdíjak és hozzájárulási összegek	27.950	Személyzeti kiadások	21.500
Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság hozzájárulása	5.000	Adók	500
		Utazási költségek	950
		Dologi kiadások	7.500
		Maradvány	2.500
Összesen	32.950	Összesen	32.950

Forrás: Magyar Gazdaságkutató Intézet 1928. évi költségvetés. Varga-Különgyűjtemény

Az elnök által jóváhagyott 1928. évi költségvetés részletezéséből¹²¹ kiderült, hogy a teljes költségvetés több, mint 65%-át kitevő, személyzeti kiadások három személy bérét és jutalmát tartalmazták. Az 1927. november 1-től 1928 december 31-ig tartó időszakra megállapított fizetések a következők voltak:

Dr. Varga Istvánnak 11.667 pengő, Dr. Keményffi Jánosnak 5.600 pengő és Takács Ilonának 2.800 pengő járt, és ezeken felül további 1.433 pengő karácsonyi jutalomban részesültek.

¹²¹ Magyar Gazdaságkutató Intézet 1928. évi költségvetés részletezése. Popovics Sándor elnök jóváhagyásával, készült Budapest, 1928. dec. 11-én, Varga-Különgyűjtemény

10. táblázat: Az MGI 1929. évi költségvetése

Bevételek	Pengő	Kiadások	Pengő
Maradvány az 1928. évről	2.500	Személyzeti kiadások	26.000
Tagdíjak	30.000	Adók	700
Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság hozzájárulása	5.000	Utazási költségek	2.500
		Nyomdaköltségek	18.000
		Dologi kiadások	7.800
Egyéb hozzájárulások	14.000	Maradvány	4.000
Kiadványokért várható bevétel	7.500		
Összesen	59.000	Összesen	59.000

Forrás: Magyar Gazdaságkutató Intézet 1929. évi költségvetés. Varga-Különgyűjtemény

Az elnök által ugyanazon a napon jóváhagyott, de az 1929-es évre vonatkozó költségvetés részletezéséből¹²² megtudható, hogy a teljes költségvetésen belül a személyi jellegű ráfordítások aránya 45% alá csökkent, annak ellenére, hogy két új, így összesen már öt tisztviselővel¹²³ számolva tervezték. Az arány változása annak köszönhető, hogy míg korábban csak az előkészületi munkák zajlottak, addig 1929-re már több kiadvány megjelentetését is előirányozták, továbbá, hogy a tagdíjakból, illetve a Kereskedelmi Minisztériumtól, a 'Földmivvelésügyi Minisztériumtól' és a Pénzügyminisztériumtól kapott egyéb hozzájárulásokból másfélszer annyi bevétellel tervezhettek, mint egy évvel korábban.

A tárgyévre megállapított fizetések a következők voltak:

Dr. Varga Istvánnak 10.000 pengő, Dr. Keményffy Jánosnak 4.800 pengő, Takács Ilonának 2.400 pengő, az 'új férfi munkaerőnek' 2.400 pengő, az 'új női munkaerőnek' pedig 1.920 pengő, továbbá ezeken felül további jutalomra fordítható összegekkel is kalkuláltak.

Az alakuló közgyűlés a költségvetéseket megtárgyalta és egyhangúan elfogadta.

¹²² Magyar Gazdaságkutató Intézet 1928. évi költségvetés részletezése. Popovics Sándor elnök jóváhagyásával, készült Budapest, 1928. dec. 11-én

¹²³ Magyar Gazdaságkutató Intézet Ügyviteli szabályzat. Popovics Sándor elnök jóváhagyásával, készült Budapest, 1928. dec. 11-én

Az elnök bejelentette, hogy az Egyesület helyiségei V. kerület Alkotmány utca 8. szám alatt lesznek.

Az ülés berekesztése előtt az elnök felkérte dr. Varga Istvánt, hogy ismertesse az Intézet általános munkaprogramjának körvonalait. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a munkaprogram részletesebb megvitatása az elnöki tanács, illetve a munkabizottság feladata lesz. Varga az Intézet legfontosabb feladataként a konjunktúrakutatást nevezte meg. Azonban hangsúlyozta, hogy konjunktúrakutatás alatt semmi esetre sem szabad a jövőbeli gazdasági fejlődésre vonatkozó jóslási kísérletekre gondolni, hanem a „savoir c'est prévoir”¹²⁴ elvét betartva a jelen gazdasági jelenségeit kell adatszerűen megállapítani. Véleménye szerint az Intézet ennek elsősorban, a magyar gazdasági viszonyok minden ágazatra kiterjedő, átfogó és összefoglaló jellegű gazdasági helyzetjelentések rendszeres közzétételével, publikálásával tehet eleget. A másik nagyon fontos feladatkörként pedig, az egyes speciális gazdasági problémák részletes megvizsgálását és tudományos feldolgozását nevezte meg. Továbbá felszólalásában rávilágított arra is, hogy minden egyes kérdésnek alapos, szakszerű és objektív feldolgozása szükséges, melyhez elengedhetetlen az Egyesület tagjainak támogatása.

A Varga István által vázolt munkaprogramhoz nem kívánt senki sem hozzászólni.

Az elnök méltatta és jegyzőkönyvbe vetette az Egyesület alapításának kezdeményezőinek névsorát, majd a közgyűlést berekesztette.

Az alakuló közgyűlést követően került sor az elnöki tanácsülésre, melyet a jegyzőkönyv¹²⁵ szerint Popovics Sándor, az Egyesület elnöke nyitotta meg. A jegyzőkönyv vezetésére Varga Istvánt, annak hitelesítésére Hantos Elemért és Koós Mihályt kérte fel.

Az elnöki tanácsülés első napirendi pontja az Egyesület rendes tagjainak sorába jelentkezett egyesületek és intézmények felsorolása volt.

¹²⁴ Comte által használt francia szófordulat, szó szerint lefordítva: 'ami rendelkezésre áll'

¹²⁵ Jegyzőkönyv a Magyar Gazdaságkutató Intézet Egyesület folyó hó 11-én a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara helyiségeiben tartott elnöki tanácsüléséről

Az elnöki tanácsülés tagjai mindegyikhez hozzájárulásukat adták és így a megalakításban részt vevő rendes tagok¹²⁶a következők voltak:

- a Magyar Királyi Államvasutak,
- a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete,
- a Pénzügyi Központ, a Magyar Nemzeti Bank,
- a Gyáriparosok Országos Szövetsége,
- a Budapesti Áru- és Értéktőzsde,
- az Országos Mezőgazdasági Kamara,
- a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara,
- az Országos Magyar Gazdasági Egyesület,
- az Országos Hitelvédő Egylet,
- a Magyar Kereskedelmi Csarnok,
- a Budapesti Kereskedelmi Testület,
- az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés, valamint
- a Bankárok és Értékpapírkereskedők Országos Egyesülete.

Az elnök közölte, hogy a rendes tagok névsora várhatóan bővül, hiszen elsősorban a vidéki Kereskedelmi és Iparkamarák, valamint a vidéki Mezőgazdasági Kamarák részvételére számíthatnak, belépésük már csupán formaiság. Emiatt kérte, hogy 1929-ben saját elnöki hatáskörében dönthesse a további rendes tagok felvételéről. Kéréshez az elnöki tanács hozzájárult.

A következő napirendi pontként a szakértő tagok névsorát, az előkészítő bizottság nevében, Vágó József ismertette.

Előterjesztése szerint egyénileg szakértő tagként fel kellene kérni: Alapy Viktort, Altenburger Gyulát, Balás Károlyt, Balkányi Kálmánt, Balla Szigridet, Berzeviczy Zsigmondot, Dálnoki-Kováts Jenőt, Dobrovits Sándort, Bányai Aladárt, Beck Salamont, Bertalan Istvánt, Éber

---

¹²⁶ A Magyar Gazdaságkutató Intézet megalakításában résztvevő rendes tagok jegyzéke, készült: 1928. dec. 11., Popovics Sándor aláírásával, Varga-Különgyűjtemény

Antalt, Fellner Frigyes, Fuchs Albertet, Gáspár Arthurt, Gesztelyi-Nagy Lászlót, Görög Frigyes, Günther Mihályt, Gyömrei Sándort, Halmi Gyulát, Hantos Elemért, Heller Farkast, Illyefalvi I. Lajost, Imrédy Bélát, Jacoby Olivért, Judik Józsefet, Juhos Lajost, Kádas Károlyt, Kelemen Móricot, Kemény Györgyöt, Kende Tódort, Kenéz Bélát, Kiss Elemért, Knob Sándort, Koffler Károlyt, Konkoly-Thege Gyula, Kovács Ferenc, Kovács Alajos, Kresz Károlyt, Laky Dezsőt, Lengyel Gézát, Leopold Lajost, Löwbeer Bernátot, Magyar Sándort, Marschall Ferencet, Mutschenbacher Emilt, Navratil Ákost, Ormándy Jánost, Posch Gyulát, Rácz Lajost, Radó Dezsőt, Reichenbach Bélát, Róz Jenőt, Sámuel Józsefet, Schiller Ottót, Serbán Ivánt, Sidó Zoltánt, Surányi-Unger Tivadart, Szávay Gyulát, Szegő Ernőt, Székely Arthurt, Szommer Ernőt, Tolnay Kornélt, Tonelli Sándort, Tormay Bélát, Vadnay Bélát, Vágó Józsefet, Varga Istvánt, Wickenhauser Márkot és Witich Andort.

Az elnöki tanács egyetértő hozzájárulását követően az elnök kimondta említett személyek szakértőként való megválasztását.

Az elnöki tanács tagjai megköszönték a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának a Magyar Gazdaságkutató Intézet részére az Egyesület megalapításáig elvégzett pénzkezelését és a felmerülő kiadásokra fordított összeg megelőlegezését.

Az elnök bejelentette, hogy a Magyar Gazdaságkutató Intézet 1929-től öt alkalmazottat foglalkoztat. Popovics az Intézet vezetésével dr. Varga Istvánt bízta meg, titkárának pedig dr. Keményffy Jánost nevezte ki.

Az elnök végezetül abbéli reményét tolmácsolta, hogy az elnöki tanács tagjai az Intézet munkáját nagy szakértelemmel és jóindulattal támogatják majd, ezt követően az elnöki tanácsulást berekesztette.

1928. december 11-én elkészült az Intézet Ügyviteli szabályzata is, mely szerint az Intézet számláját a Magyar-Olasz Bank Erzsébet körúti fiókjában vezetik. Pénzfelvételre vagy utalványozásra Popovics Sándor elnök, Konkoly-Thege Gyula ügyvezető alelnök, Vágó József ügyvezető igazgató és Varga István főtitkár urak jogosultak, azzal a kikötéssel, hogy minden tranzakció elvégzéséhez két aláírás megléte szükséges. Továbbá ezen szabályzatban hatalmazta fel az elnök Vargát, hogy a jóváhagyott költségvetésben is szereplő, további két tisztviselőt alkalmazzon.

A tisztikar, az elnöki tanács és az egyes bizottsági tagok illusztris névsorát elnézve, kijelenthető, hogy a hazai közgazdasági gondolkodás meghatározó személyiségei elismerték, támogatták és aktívan részt vettek a Magyar Gazdaságkutató Intézet Egyesület (továbbiakban: MGI) munkájában.

Az Intézet jelentős támogatást élvezett, hiszen első elnöke Popovics Sándor, a Magyar Nemzeti Bank akkori elnöke volt, őt követte az intézeti elnöki székében vitéz dr. Imrédy Béla, aki ezt a funkciót ellátta közgazdasági minisztersége alatt is, egészen miniszterelnökké történő kinevezéséig, 1938. május 24-ig, majd intézeti utódja Baranyai Lipót, a Magyar Nemzeti Bank következő elnöke lett. A MGI ügyvezető alelnöke pedig dr. Konkoly Thege Gyula miniszteri tanácsos, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal aligazgatója, majd későbbi elnöke volt.

Érdeemes összehasonlítást tenni az állami és az egyesületi vezetők névjegyzékén.

11. táblázat: Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság és a Magyar Gazdaságkutató Intézet vezető tisztségviselőinek névsora

Tisztség megnevezése	OGKB	Tisztség megnevezése	MGI
Bizottság elnöke	Kovács Alajos	Egyesület elnöke	Popovics Sándor
társelnökök	Heller Farkas Konkoly-Thege Gyula Éber Antal	ügyvezető alelnöke	Konkoly-Thege Gyula
főtitkár	Dobrovits Sándor	ügyvezető igazgató	Vágó József
előadó-titkár	Sipos Sándor Szőnyi Gyula	főtitkár (egyben pénztáros)	Varga István
intéző bizottsági tagok	Székács Antal Laky Dezső Imrédy Béla Altenburger Gyula Koós Mihály	munkabizottság elnöke	Székács Antal
		munkabizottsági alelnökök	Gyulai Tibor Imrédy Béla Mutschenbacher Emil
		Intézet vezetője	Varga István
		titkár	Keményffi János

Forrás: OGKB adatok - Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 7. szám pp. 730-733.

MGI adatok - Jegyzőkönyv az 1928. dec. 11-i alakuló közgyűlésről

„A gyakorlatias irányú gazdaságkutatás iránytűjének a gyakorlati élet tapasztalataival kiegészített közgazdaságtani elméletnek kell lennie; (...) Elméletnek és gyakorlatnak kell egybefognia a magasabbrendű gyakorlati célok megvalósítása és a gazdasági haladás lehető zavartalansága érdekében.”¹²⁷ „A cél, melyet az Intézet maga elé tűzött, az, hogy a gazdasági élet küzdelmei számára a tudomány fegyvertárából szolgáltatson támadó és védő felszerelést.”¹²⁸

II. 2. A Magyar Gazdaságkutató Intézet működése

Varga István a VI. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon tartott előadásán a kutatóintézetek létrejöttével és azok nemzetközi kapcsolataival foglalkozott. Az előadásból készült különnyomatból megtudhatjuk, hogy a konjunktúrakutatás, mint tevékenység viszonylag rövid múltra tekint vissza. Gyakorlatilag a konjunktúraváltozások ciklikus voltának felismerését követően a XIX. század végére és a XX. század elejére tehető, hogy a konjunktúra alakulására jellemző jelenségeket rendszeresen elkezdték megfigyelni, és összefüggéseiket, valamint várható hatásait feltárni.¹²⁹ Varga előadásában kitért arra is, hogy az első világháború idején Amerikában a konjunktúraproblémáknak hatalmas tudományos irodalma fejlődött ki. Ez adott lökést a matematikai statisztika módszereit alkalmazó közgazdászok konjunktúrakutatásainak, s ez vezetett a gazdaság- és konjunktúrakutatás technikai módszereinek kidolgozásához is.

A Harvard Egyetem 1916-ban hozta nyilvánosságra konjunktúrakutatási sémáját. A séma lényege és jelentősége Varga szerint abban keresendő egyrészt, hogy a Harvard Egyetem matematikai módszereket dolgozott ki, illetőleg régebbi módszereket finomított, pontosított és tett a konjunktúrajelenségek vizsgálatára alkalmassá.

A korreláció-számítás segítségével azt „akarják megállapítani, hogy a gazdasági életnek mely tűnyszerű jelenségei mozognak egymással kapcsolatosan párhuzamosan, vagy ellentétes irányban.”¹³⁰ Másrészt a Harvard-séma felismerése szerint a konjunktúrajelenségek várható alakulására vonatkozó következtetések levonása csak akkor lehetséges, ha a különféle

¹²⁷ Az MGI Gazdasági helyzetjelentése 1929. évi január-márciusi időszakról. MGI,Bp. 1929.04.30. p.13.

¹²⁸ Az MGI Gazdasági helyzetjelentése 1929. évi január-márciusi időszakról. MGI,Bp. 1929.04.30. (Előszó) p.3.

¹²⁹ Varga István: A Magyar Gazdaságkutató Intézet működése és nemzetközi kapcsolatai. Magyar Királyi Állami Nyomda, 1941. p. 1.

¹³⁰ A MGI Gazdasági helyzetjelentése 1929. évi január-márciusi időszakról. MGI,Bp. 1929.04.30. p.9.

jelenségek lefolyása között nem időbeli párhuzamosság áll fenn, vagyis a párhuzamosság csak akkor jelenthető ki, ha az összehasonlítást bizonyos időbeli eltolódással hajtják végre.

A konjunktúraelméleteket két csoportra a monocausalis és a multicausalis elméletekre bonthatjuk. Varga előadásában egyértelműen a multicausalis elméletek álláspontjára helyezkedett, vagyis elismerte, hogy a konjunktúraalakulást számos különféle tényező befolyásolja, ennek ellenére a konjunktúraváltozások lefolyása mégis mutat hasonlóságot.¹³¹

II.2.1. Intézeti kiadványok

A 88 évvel ezelőtt alapított és 20 évig működő Magyar Gazdaságkutató Intézet Egyesület, összesen:

- 54 gazdasági helyzetjelentést,
- 30 külön kiadványt,
- 7 közleményt és
- számos magyar- és idegen nyelvű cikket jelentetett meg.

Gazdasági helyzetjelentések

Az Intézet első kiadványa 'A Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági helyzetjelentése az 1929. évi január-márciusi időszakról' címmel 1929. április 30-án jelent meg, a budapesti Atheneum Könyvnyomda Rt. nyomtatásában.

Innentől kezdve a Magyar Gazdaságkutató Intézet A/4-es formátumú úgynevezett gazdasági helyzetjelentést adott ki rendszeresen, évente átlagosan négyszer, fennállása alatt összesen 54 számot jelentettek meg.

A jelentések felépítésére jellemző volt, hogy Magyarország gazdasági helyzetét a kötet megjelenésének időpontjára vonatkozóan röviden ismertette, majd az általános áttekintés után az adott időszak gazdasági helyzetét részletesen, azaz fejezetenként is tárgyalta. Részletesen

---

¹³¹ Varga István: A Magyar Gazdaságkutató Intézet működése és nemzetközi kapcsolatai. Magyar Királyi Állami Nyomda, 1941. p. 2.

foglalkozott a pénz- és tőkepiac, a mezőgazdaság, az ipari termelés és áruforgalom, a fogyasztás, a munkapiac, az áralakulás, a hitelbiztonság, és a külkereskedelem helyzetével.

12. táblázat: Az MGI által kiadott Gazdasági helyzetjelentések összefoglaló adatai

Kiadás éve	Az adott évben megjelent gazdasági helyzetjelentések darabszáma	A megjelent gazdasági helyzetjelentések MGI által megadott sorszáma
1929.	5	1., 2., 3., 4., 5.
1930.	5	6., 7., 8., 9., 10.
1931.	3	11., 12., 13.
1932.	4	14., 15., 16., 17.
1933.	3	18., 19., 20.
1934.	4	21., 22., 23., 24.
1935.	4	25., 26., 27., 28.
1936.	4	29., 30., 31., 32.
1937.	4	33., 34., 35., 36.
1938.	4	37., 38., 39., 40.
1939.	4	41., 42., 43., 44.
1940.	2	45., 46.
1941.	3	47., 48., 49.
1942.	2	50., 51.
1943.	1	52.
1944.	1	53.
1945.	-	-
1946.	-	-
1947.	1	54., 55. ¹³²

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

¹³² Az MGI 54-es Gazdasági helyzetjelentésben az szerepelt, hogy lesz 55-ös egyesített szám, azonban ez nem készült el.

A gazdasági helyzetjelentésekben szereplő táblázatok több száz adatsort tartalmaznak, melyek az adatgyűjtésen túl statisztikai, illetve matematikai-statisztikai műveletek eredményei.

„Ezek a jelentések mindenkor hű, leplezetlen és kendőzetlen tükörképei a magyar gazdasági életnek. Ezekben a jelentésekben azonban nemcsak a magyar gazdasági élet jelenségei vannak regisztrálva, hanem ezek mély és nagy gazdasági tudással olyan harmonikus egységbe vannak összeolvasztva, hogy azok akik ezt olvassák, nemcsak a gazdasági élet egyes tényeiről szereznek tudomást, hanem egyszersmind elméleti tájékozottságra is szert tehetnek.”¹³³

Amennyiben az újonnan megjelenő helyzetjelentés felépítésén, módszertanán a MGI bármit változtatott, akkor azt a tartalomjegyzéket követően, vagy az adott fejezetben belül feltűntette 'Változtatások az előző füzetrel szemben'¹³⁴ címszó alatt. Ezzel is szem előtt tartva az áttekinthetőség és a könnyebb összehasonlíthatóság elvét.

Az 5. számú helyzetjelentés szerint, külföldi megkeresésnek eleget téve a táblázatok részletes kétnyelvű -magyar és német- tartalomjegyzékét a füzet elején közölték.

Az Intézet által másfél év alatt kiadott, összesen hét jelentés, a megszokott felépítést követte, de az 1930-ban kiadott 8. számú jelentés rendhagyó módon kiegészült egy 'Függelék' elnevezésű résszel, melyben bemutatásra kerültek Románia és Jugoszlávia gazdasági helyzetének jellegzetes adatai is.

A 11. számú füzettől kezdve már államháztartási adatok is szerepeltek táblázatos formában, később pedig már külön fejezetet szenteltek a témának. Ettől kezdve a táblázatokat kétnyelvű –magyar és német nyelvű- szövegfelirattal adták közre, a szöveges részeknek viszont csak az aktuális kötet végén, igen rövid, kb. 5 oldal terjedelmű német nyelvű kivonatát adták közre.¹³⁵

A 18. számú gazdasági helyzetjelentés felépítése -mely 1933. március 31-én jelent meg, és az 1932 decemberétől egészen 1933 márciusáig tartó időszakról szólt- jelentősen eltért a „megszokottól”. Ugyanis a hazai gazdasági helyzetre vonatkozó megállapításokat követően a világgazdaság helyzet alakulásának - pl.: Kína, Japán, Németország, Észak-Amerikai

¹³³ Jelentés az MGI működés 1937. 04. 12. p.11.

¹³⁴ Lásd : MGI Gazdasági helyzetjelentés 1929. 3.szám p.7.

¹³⁵ Lásd: MGI Gazdasági helyzetjelentés 1931. 11.szám p.1.

Egyesült Államok- felvázolásával kezdték az elmúlt időszakra vonatkozó helyzetjelentést. Ettől a számtól kezdve ezen kiadványokban már a világgazdasági helyzet és a magyar gazdasági helyzet alakulását is ismertették.

A szerkezeti és az általánosan tartalmi bővítést azért végezték el, mert az Amerikai Egyesült Államok bankszervezetének hitelválsága ugyan csak lassan terjedt át Európára –a fennálló devizaforgalmi korlátozások és hitelrögzítő megállapodásoknak köszönhetően-, de a világgereskedelem szempontjából az új válság hatása mindenképpen kedvezőtlen, továbbá amiatt, hogy „a világgazdasági helyzet hónapokon keresztül stagnált és különböző jelenségek azt a reményt keltették, hogy ez a stagnáció, amelybe itt-ott javulás tünetei is szövődtek, már a válság és fellendülés közé rendszerint ékelődő depresszió időszaká”¹³⁶-t jelentették.

A külföldi kitekintések elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy a javulási tendencia érvényesülésének gátjait meg tudják magyarázni. S, hogy rávilágítsanak arra a tényre, hogy a nemzetközi politikai helyzet komoly gazdasági következményekkel, sőt gazdaságpolitikai zavarokkal is járt. A világgazdasági helyzettel foglalkozó részek –melyek a kiadványok terjedelmének átlagosan a harmadát tették ki- áttekintést nyújtottak a világgereskedelem, a nemzetközi tőkeforgalom, valamint a nyersanyagtermelés, a nyersanyagok világpiaci helyzetének alakulásáról és változásának okairól. Részletesen bemutatta egyes nyersanyagok (pl.: fa, gyapjú, zab, nyersolaj) világpiaci helyzetének és az MGI által fontosabbnak vélt országok (pl.: Ausztria, Anglia, Egyesült Államok, Franciaország, Németország stb.) gazdasági helyzetének alakulását.

Megjegyzendő még, hogy két év „szünet” után az 1947-ben megjelentetett 54-es szám, angol nyelvű összefoglalót tartalmazott, illetve, hogy említést tettek az 55-ös egyesített számról, amely azonban már nem készült el.

Különkiadványok

Az MGI-ben a gazdasági helyzetjelentéseken túl, előre meg nem határozott időközönként fontosabb aktuális gazdasági kérdésekről változatos terjedelmű, de nagyszabású tanulmányokat is készítettek, melyeket külön kiadványok formájában publikáltak. Ezzel az

¹³⁶ A MGI Gazdasági helyzetjelentés 1933. 18. szám p. 9.

összesen 30 külön kiadvánnyal kívántak hozzájárulni az ország strukturális adottságainak jobb megismeréséhez¹³⁷.

13. táblázat: A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott
Különkiadványok összefoglaló adatai

Kiadás Éve	Sor-szám	A borítón szereplő szerző neve	Tanulmány címe (terjedelme)
1929.	1.	Varga István	A budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezősége (16 oldal)
	2.	Varga István	A Magyar Nemzeti Bank és az Osztrák-Magyar Bank bankjegyforgalmi-, váltótárca- és érckészlet-adatainak magyarázata (56 oldal)
1930.	3.	Név nélkül	A Magyar Gazdaságkutató Intézet az 1929. évi november-december havi időszakról szóló gazdasági helyzetjelentése táblázatainak magyarázata (16 oldal)
1931.	4.	Dr. György Ernő	Az árak kialakulása a kereskedelmi forgalomban (67 o.)
1932.	5.	Dr. György Ernő	Adalékok az üzletbér alakulásához (39 oldal)
1933.	6.	Dr. Matolcsy Mátyás	A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon (43 oldal)
	7.	Dr. György Ernő	Az árak alakulása az 1931. július – 1933. április időszakban (28 oldal)
1935.	8.	Dr. Varga István	Adalékok a magyar gyáripár helyzetének konjunkturális alakulásához (35 oldal)
	9.	Dr. Harkai Schiller Pál és Dr. Varga István	Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten. gazdaságpszichológiai tanulmány (39 oldal)
	10.	Dr. Keményffy János és Dr. Mitnitzky Márk	Egy munkaszerzési akció előrelátható eredményei Magyarországon. konjunkturapolitikai tanulmány (58 oldal)
1936.	11.	Dr. Matolcsy Mátyás és Dr. Varga István	Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25 – 1934/35
1937.	12.	Név nélkül	Magyarország nyersanyaggazdaságára és népélelmézésére vonatkozó adatok (46 oldal)
1938.	13.	MGI	A magyar idegenforgalom alakulása 1927-1937. (54 o.)
	14.	Dr. Harkai Schiller Pál és Dr. Varga István	Dohányzási szokások Budapesten. gazdaságpszichológiai tanulmány (78 oldal)
	14.	Dr. Matolcsy Mátyás	A magyarországi jövedelem- és adóteher-megoszlás (127 oldal)
	15.	Név nélkül	A magyar nemzetgazdaság fejlődésére vonatkozó adatok 1924/25 – 1937/38. (49 oldal)

¹³⁷ Jelentés az MGI működéséről 1937. 04. 12.. p.5.

1940.	16.	Steif Antal és Vezér István Dr.	A magyar tanítóság belföldi utazásai. az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal kezdeményezésére (24 oldal)
	17.	Dr. Matolcsy Mátyás	Tanulmányok a mezőgazdaság köréből. Takarmánymérleg, Az alföldi homoki szőlők bortermelésének jövedelmezősége (52 oldal)
	18.	Dr. Matolcsy Mátyás	Mezőgazdasági termékek árkérdése. módszertani tanulmány (33 oldal)
	19.	Dr. Harkai Schiller Pál és Dr. Varga István	Borfogyasztási szokások. gazdaságpszichológiai tanulmány (62 oldal)
1942.	20.	szerkesztő: Varga István Név nélkül Név nélkül Dr. Varga István Szentkirályi M.	Tanulmányok: I. A magyar nemzeti jövedelem 1936/37 – 1938/39. (8 oldal) II. A közgazdaság áruforgalma 1936/37 – 1938/39. (4 oldal) III. Az agrárrolló jelentősége (14 oldal) IV. A szarvasmarhaállomány növelésének előnyei (10 oldal)
	21.	Farkas Árpád	Magyarország talajerőmérlege (41 oldal)
1943.	22.	szerkesztő: Varga Dr. Varga István Dr. R. Jónás M. Dr. Hajpál Gyula Név nélkül	Tanulmányok II. sorozat: I. A harmonikus mezőgazdasági árszintalakítás problematikája (22 ol) II. A létfenntartási költségindexszámok és az életszínvonal (34 oldal) III. A mezőgazdasági cselédek járandóságainak értéke (12 oldal) IV. A mezőgazdasági napszámoscsaládok létfenntartási költségeinek változásai (8 oldal)
	23.	Farkas Árpád	A magyarországi állati energiagazdálkodás (24 oldal)
	24.	Név nélkül	Az első világháború gazdasági következményei. Az átmenetgazdálkodás problémái I. kötet (91 oldal)
1944.	25.	Név nélkül	A magyarországi kézművesipar gazdasági helyzete 1943-ban (54 oldal)
	26.	Futó Mihály	A magyar gyáripar története I. kötet A gyáripar kialakulása az első állami iparfejlesztési törvényig 1881. (468 oldal)
	27.	Matolcsy Mátyás	A magyar mezőgazdaság adósságterhének alakulása 1924-44 években (32 oldal)
1946.	28.	Dr. Mártha Zsuzsánna	Magyarország élelmezési helyzete és mezőgazdasági termelése (32 oldal)
	29.	Szentkirályi Miklós	Magyarország mezőgazdasági gépszükséglete (90 oldal)
1948.	30.	Dr. Hein János	A mezőgazdasági termelés produktivitása a mérsékelt égövi országokban (43 oldal)

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

1932-től, vagyis az 5. számtól kezdve táblázatok jegyzéke, fejléce és a végén összefoglaló is szerepel németül.

A 6. számtól már német tartalomjegyzék is van. 1936-ban az egyik külön kiadványként jelent meg a nemzeti jövedelem-számítással foglalkozó, nemzetközi elismerést is kiváltó mű, amely Varga István és Matolcsy Mátyás nevéhez fűződik. A könyv angol nyelvű kiadását a King and Son előkelő londoni könyvkiadónál a Magyar Nemzeti Bank adománnyal is támogatta. Megjegyzendő, hogy a szerzőpáros elévülhetetlen érdemeit az is bizonyítja, hogy egy 2012-es tanulmány szerint ezen külön kiadvány tartalmazza a korszakról leginkább teljes körűen az adatokat és az elemzéseket.¹³⁸

A 12. számú külön kiadvány bevezető részéből megtudhatjuk, hogy az a szám a nemzetközi tudományos együttműködést szolgálta, ugyanis három nemzetközi szerv felkérésére készült. A kiadvány kétnyelvű (magyar és francia) táblázatokat tartalmaz, a szöveges részek tördelése tekintetében pedig két hasáb egymás mellett szerepel magyar és francia nyelveken. A kiadvány I. része, mely Magyarország nyersanyaggazdaságára vonatkozó adatokat tartalmaz a párizsi Institut International de Cooperation Intellectuelle és a Nemzetek Szövetsége által a nyersanyagprobléma nemzetközi vizsgálatára kiküldött bizottságnak, s azokat a Commission Hongroise de Coordination des Hautes Études Internationale részére a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal állította össze.¹³⁹ A Központi Statisztikai Hivatal az adatok többségét adatgyűjtés útján, egy részét pedig körültekintő becsléssel állapította meg. A kiadvány II. része Magyarország élelmiszertermeléséről, annak külkereskedelmi forgalmáról és a fogyasztásról szól, melyek kiszámítását a Nemzetek Szövetsége népélelmezési bizottságának felkérésére a Magyar Gazdaságkutató Intézet végezte el. Az említett adatokon kívül dr. Beznák Aladár egyetemi tanár javaslatára és útmutatásával a MGI a belföldi élelmiszerfogyasztás kalóriaértékét, fehérje-, zsír-, szénhidrát-tartalmát, valamint az 1929/30-as gazdasági esztendőre vonatkozóan az egy felnőtt férfira eső napi átlagos vitaminfogyasztást is kiszámította az A, B1, B2, C és D vitaminok tekintetében¹⁴⁰.

¹³⁸ Hüttl Antónia: Nemzeti jövedelem Fellner Frigyes korában-mai szemmel. Statisztikai Szemle, 2012. év. 90. évf. 11-12. szám p.1091.

¹³⁹ Magyarország nyersanyaggazdaságára és népélelmezésére vonatkozó adatok. MGI. 12. számú különkiadvány, Budapest, 1937. p.5.

¹⁴⁰ Magyarország nyersanyaggazdaságára és népélelmezésére vonatkozó adatok. MGI. 12. számú különkiadvány, Budapest, 1937. pp. 33-35.

Érdekesség, hogy a 14. sorszámot két külön kiadvány is megkapta. A táblázatban az első helyen szereplő 14. külön kiadvány nyomdai munkálatait, ahogyan az azt megelőzőket is az Athenaeum r.t. Könyvnyomdája, még a Matolcsy Mátyás által írt másikat a Révai Nyomda végezte el.

A 15. számtól a 24-es külön kiadványig a tartalomjegyzék, táblázatok jegyzéke, fejléce és a végén összefoglaló is szerepel németül.

A 28-as szám viszont angol kivonatot tartalmaz, ahogyan a két utolsó külön kiadványban szereplő idegen nyelvű részek is már angol nyelven íródtak.

Közlemények

Az Intézet 1946 és 1948 között összesen 7 közleményt adott ki. A közlemények jobb felső sarkában a következő feliratot szerepeltették „Bizalmas használatra, kézirat gyanánt”.

14. táblázat: A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Közlemények összefoglaló adatai

Kiadás éve	Közlemény sorszáma	A borítón szereplő szerző neve	Cím (terjedelem)
1946.	1.	Dr. Varga István	A magyar valutacsoda (16 oldal)
1946.	2.	Név nélkül	Magyarország gazdasági helyzete a stabilizáció kezdetén (19 oldal)
1947.	3.	Dr. Szentkirályi Miklós	Tízéves terv a mezőgazdaság gépesítésére (25 oldal)
	4.	Név nélkül	Magyarország nemzeti jövedelme (25 oldal)
	5.	Név nélkül	A hét főtermény várható terméseredményei (16 oldal)
	6.	Név nélkül	Adatok a magyar gyáripár konjunkturális helyzetének megítéléséhez 1925-1943 és 1946/47. (39 oldal)
1948.	7.	Név nélkül	Világpiaci helyzetkép néhány fontosabb nyersanyagról (32 oldal)

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

A közlemények egy-egy témához kapcsolódó kutatómunka eredményeit tartalmazták, melyek leggyakrabban felkérésre készültek például a mezőgazdaság körébe vágóan a 'Magyar Királyi Földmivvelésügyi Minisztérium' számára, vagy a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal számára. Továbbá az árstatisztika terén részt vett a MGI az Árellenőrzés Országos Kormánybiztosának megbízásából az áradatgyűjtés megszervezésében.

Német nyelvű kiadványok

1939-ben a Pester Lloyd Társulattal, illetőleg a Pester Lloydal történt megállapodást követően a MGI bekapcsolódott az 1939. március 15-én megindult 'Südost-Economist' című kéthetente megjelenő németnyelvű lap szerkesztésébe. Ez a kiadvány az Intézettől anyagi tekintetben teljesen független volt, viszont szerkesztője és felelős kiadója Varga István, az Intézet igazgatója volt.

15. táblázat: A Magyar Gazdaságkutató Intézet által szerkesztett Südost-Economist folyóirat összefoglaló adatai

Kiadás éve	Évfolyam	Megjelent számok	Terjedelem (összesen)
1939.	1.	1-20.	528 oldal
1940.	2.	1-26.	448 oldal
1941.	3.	1-26.	536 oldal
1942.	4.	1-26.	480 oldal
1943.	5.	1-26.	432 oldal

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

A lap célkitűzése szerint Magyarország, Szlovákia és a dél-kelet európai országok (pl.: Horvátország, Szerbia, Románia, Bulgária, Görögország, Törökország stb.) viszonyaival, illetve ezen országoknak többek közt Finnországhoz, Svédországhoz, Dániához, Norvégiához, Svájcához, Franciaországhoz, Spanyolországhoz, Nagy-Britanniához, az Egyesült Államokhoz, de elsősorban a Német Birodalomhoz és Olaszországhoz¹⁴¹ fűződő gazdasági kapcsolataival

¹⁴¹ Südost-Economist 2. évfolyamának tartalomjegyzéke alapján, a felsorolás nem teljeskörű

foglalkozott. Ezzel a tárgyilagos orgánummal kívántak az említett országok közeledéséhez hozzájárulni.

Az Intézet elnöke vezérmotívumként az életszínvonal emelését a termelés növelése által jelölte ki, és támogatását fejezte ki minden olyan tőkeképződés előmozdítására alkalmas intézkedés irányába, mely a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem eloszlásának egyenlőtlenségeinek kimélyítését akadályozza.¹⁴²

II. 2. Dokumentációs archívum

Az intézet által végzett tudományos munka elvégzéséhez nagy segítséget jelentett, hogy a munkatársak a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárát és annak meglévő könyvállományát szabadon használhatták. Ugyanakkor hátrányt jelentett, hogy a MGI külföldi rokonintézményeinek kiadványait nem gyűjtötték teljes körűen még a magyar közkönyvtárak sem.

Az Intézet külföldi kapcsolatait igyekezett saját könyvtárának kiépítésére is felhasználni. E törekvésében előnyére vált a Súdost-Economist-tal való együttműködés, mert a német folyóiratot cserepéldányként azonnal fel tudták ajánlani más, a témák iránt érdeklődő külföldi országok.¹⁴³ A cserepéldányok által pedig objektív tájékoztatást nyújthattak a magyar gazdasági helyzetről.¹⁴⁴

1940-től a Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági, Tanulmányi és Statisztikai Osztálya elindította a kéthavonta megjelenő Közgazdasági Irodalmi Szemlét, melynek szerkesztésébe bevonta a MGI munkatársait is. A Szemle kivonatok formájában nyújtott tájékoztatást a legújabb bel-és külföldi közgazdasági könyv- és folyóiratokról.¹⁴⁵

¹⁴² Jelentés az MGI működéséről 1940. 04. 02 p.6

¹⁴³ Jelentés az MGI működéséről 1941. 04. 29 p.5

¹⁴⁴ Jelentés az MGI működéséről 1940. 04. 02. p.24

¹⁴⁵ Jelentés az MGI működéséről 1941. 04. 29 p. 6.

16. táblázat: A Magyar Gazdaságkutató Intézet által vezetett archiválás összefoglaló adatai

Év	Magyar folyóirat	Külföldi folyóirat	Összesen	Cikkek, kivágások	„Utaló-cédulák”
1940.	100	Kb. 200	Kb. 300	n.a.	n.a.
1941.	110	202	312	n.a.	n.a.
1942.	120	Kb. 200	Kb. 310	18.700	5.120
1943.	150	180	330	16.154	3.129

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

A folyamatosan bővülő állomány, mely gazdasági vagy statisztikai vonatkozású folyóiratok érkezését jelentette, már rendszeres könyvtári feldolgozást igényelt. Így külföldi gazdasági dokumentációs intézmények mintájára, szervezett 'anyaggyűjteményt' próbáltak meg létrehozni. Az állomány kiterjedt minden magyar szempontból fontosnak ítélt anyagra, a vámkérdések kivételével, ugyanis azt a Magyar Vámpolitikai Központ nyilvántartotta.

Az Intézet által gyűjtött anyagok egy része a külföldi áradatokat tartalmazta, melyeket már eddig is kartotékszerűen, illetve táblázatos formában vezettek.¹⁴⁶

A dokumentációs archívum kiépítésére, a gondos előkészületeket követően 1942 szeptemberében került sor. Megfelelő szervezéssel biztosítani tudták, hogy 9 munkatárs az anyag beérkezésétől számított 8 nap alatt dolgozta fel és rakta a helyére a cikket. A kartotékszerű archívumba nemcsak a beérkező hírlapokat dolgozták fel, hanem a saját kutatásaik eredményét is.

A név- és tárgykartoték rendszer alapján teljesen áttekinthetővé vált, hogy kinek, miről adtak felvilágosítást, vagy ismertették véleményüket, továbbá, hogy milyen adatsorokat állítottak össze. Ezen kívül feljegyezték minden egyéni megfontolást, felmerülő pro és kontra érvet, bizonyítékot, vagy észlelt hiányosságot.¹⁴⁷

Kijelenthető, hogy az ilyen jellegű közgazdasági híryanagy dokumentációs alapon történő rendszerezése Magyarországon addig hiányzott.

¹⁴⁶ Jelentés az MGI működéséről 1942. 06. 01. p.14

¹⁴⁷ Jelentés az MGI működéséről 1943. 06. 06. p.13

II.2.3. Külső felkérések, megbízások

Fontos megemlíteni, hogy az Intézet tagjai által végzett kutatások eredményei nem minden esetben kerültek nyilvánosságra, hiszen a kormány, a különböző minisztériumok, a Nemzeti Bank stb. számára is készítettek adatgyűjtéseket, tanulmányokat és szakvéleményeket, de még az is előfordult, hogy név nélkül jelentették meg írásaikat.

Rádiós közlemények készítése

Az 1938 őszi események idején a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. felkérésére megfelelő gazdasági adatokat tartalmazó híranyaggal látták el a magyar rádiót, a cseh rádióállomások magyarellenes propagandájának ellensúlyozására. Az Rt. a MGI-nek levélben köszönte meg „a magyar igazság nemzetközi elismertetéséért folytatott nemes és felemelő küzdelemben”¹⁴⁸ való részvételét.

A második világháború kitörését követően pedig a MGI felhívta a rádió igazgatóságának figyelmét arra, hogy hasznos lenne külföldi országok - hadviselők és semlegesek-hadigazdálkodási intézkedéseinek és az egyre bővülő korlátozásoknak az ismertetése, ezzel felvázolnák az európai háború elkerülhetetlen hatásait. Továbbá javasolták, hogy érdemes lenne a magyar gazdaságpolitikai intézkedések hátterét, indokait, szükségszerűségét is megmagyarázni. Az igazgatóság a javaslatokat elfogadta és 1939 szeptemberétől felkérte a MGI-t (minden ellenszolgáltatás nélkül) a rövid közlemények elkészítésére, melyek a rendes rádiószolgáltatás idejében beolvasásra is kerültek.¹⁴⁹

Ezen kívül a kormányzó 20 éves jubileumának hetére, a 'két decennium' alatt gazdasági és kulturális téren elért haladás eredményeit statisztikai adatokkal is alátámasztották. 1939 szeptemberétől 1940. február 27-éig összesen 100 közleményt bocsátottak a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. rendelkezésére. A Rádió február 28-án a következő tartalommal bíró levelet juttatta el az MGI-nek: „E közlemények tartalma minden alkalommal nemcsak hozzájárult a gazdasági felvilágosításhoz, de helyes célzatával a rádió hírszolgálatának fegyelmező és megnyugtató szándékát is eredményesen támogatta. Számos esetben, külföldi példákra hivatkozva, kellő módon előkészítette a hallgatóságot a nemzeti

¹⁴⁸ Jelentés az MGI működéséről 1940. 04. 02. p.19

¹⁴⁹ i.m. p.21

érdekből kikerülhetetlenül szükséges kormányintézkedésekre, több közleményében pedig kidomborította a hazánkban tapasztalható gazdasági fegyelmettséget, a zavartalanul folyó termelést, valamint a gazdasági szervezetünk nagy ellenállóképességét.”¹⁵⁰ Illetve meleg köszönetet mondtak a kormányzati jubileumra készített összeállításról, mely az utolsó húsz évben tapasztalható újjáépítésről és általános fejlődésről szólt.

Az MGI a rádiótól 1940 nyarán újabb felkérést kapott. A rendszeresen szolgáltatott híryanagnak köszönhetően Erdély népe megismerhette a magyar gazdasági viszonyok változásait.

A Rádióban 1941. és 1943. között az MGI munkatársai magyar gazdasági kérdéseket tárgyaló előadásokat is tartottak. Sőt, amelyekben a háborús Magyarországon az utóbbi években kitermelt újak számító iparcikkeket, illetve azoknak a kiviteli lehetőségeit ismertették, még a rádió Észak- és Dél-Amerika felé irányított rövidhullámú műsorába is betették¹⁵¹.

Áralakulás megfigyelése

Az Árelenőrzés Országos Kormánybiztosának megbízásából az európai háború kitörését követően a nagykereskedelmi árak mellett a vidéki kiskereskedelmi árak alakulását is figyelemmel kellett kísérnie az MGI-nek. Ennek érdekében 111 vidéki városban, községben szerveztek áradatgyűjtést. A megbízottak 126 élelmiszer, illetve ipari áru árát heti rendszerességgel 3-3 üzletben vették nyilvántartásba, majd az átlagárak megállapítását és az esetlegesen felmerülő ellátási zavarok elleni intézkedések feldolgozását is elvégezték. Az elvégzett munka terjedelmét jól jelzi, hogy hetente kb. 42.000 adatot jegyeztek fel, és kb. 14.000 átlagot számítottak ki.¹⁵²

Az Árelenőrzés Országos Kormánybiztosa 1940-ben rendeletben írta elő a budapesti és környéki vendéglők, kávéházak és kocsmák számára, hogy minden hónap 15-én az árlapjaikat terjesszék be, ezen pár ezer árlapnak a kezelése is az MGI feladatai közé tartozott.

¹⁵⁰ Jelentés az MGI működéséről 1940. 04. 02. p.21.

¹⁵¹ Jelentés az MGI működéséről 1941. 06. 01. p.15. és Jelentés az MGI működéséről 1943. 05. 06. p.17.

¹⁵² Jelentés az MGI működéséről 1940. 04. 02. p.9.

Élelmiszerkosár és létfenntartási költségindex-számítás

Az Árelenőrzés Országos Kormánybiztosának részére elkészített vidéki árnyilvántartás alapján megpróbálták megállapítani a létfenntartási költségek változásait is.

A kutatásba bevont 111 településre vonatkozóan kiszámították az élelmiszerkosár költségeit, mely fogalom alatt a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal meghatározása alapján, egy család egy heti élelmiszerszükségletét értették.¹⁵³ A számítás elvégzése során az MGI több újítás is bevezetett. Kritikával illették a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal létfenntartási költségindex számítását, mely során pl. csak 29 árucikket¹⁵⁴ vettek számításba. Ehhez képest az MGI több, mint 200 árucikket és szolgáltatást, vagyis komponenst -pl. élelmezés, lakás, fűtés, világítás, ruházkodás, tartós háztartási cikkek utánpótlása, vegyes háztartási kiadások, egyéb kiadások, közterhek- vett figyelembe¹⁵⁵, illetve az eltérő évszakokban más-más étrenddel kalkuláltak, ezen kívül pedig megkülönböztették a helyettesíthető és a nem helyettesíthető élelmiszereket is. „A valósághoz igazodó feltevésünk az, hogy a háziasszony a különböző lehetőségek legolcsóbbikát választja mindenkor. E lehetőségek figyelembe vételénél természetesen mind a megfelelő vegyes étrendre, mind az orvosilag szükségesnek vélt kalória-, zsír-, szénhidrát- és vitaminszükségletekre is figyelemmel voltunk.”¹⁵⁶

A kutatások elvégzését követően arra a következtésre jutottak, hogy a mezőgazdasági napszamos létfenntartási költségeinek alakulása nem hasonlítható össze a városi lakosság létfenntartási költségeinek alakulásával.¹⁵⁷

Az MGI felismerte az ilyen jellegű regionális szintű konjunktúrakutatás nagy jelentőségét és a tendenciák jobb megértése érdekében a költségindex-számokat 1939-es, 1940-es, 1941-es és az 1942-es évre is kiszámították.

A módszertanilag új jellegű létfenntartási költségszámítás egyik igen értékes nemzetközi elismerése, hogy a Bolgár Statisztikai Hivatal 1941-től kezdve, mint „magyar módszert” kezdte alkalmazni.¹⁵⁸

¹⁵³ Jelentés az MGI működéséről 1940. 04. 02. p.10.

¹⁵⁴ MGI 22. számú különkiadványa 1943. p.28.

¹⁵⁵ i.m. pp.51-57. alapján

¹⁵⁶ Jelentés az MGI működéséről 1940. 04. 02. pp.8-9.

¹⁵⁷ MGI 22. sz. külön kiadvány 1943. p.50.

¹⁵⁸ Jelentés az MGI működéséről 1941. p.5.

Balkán országok eseményei

1940-ben az Intézet megbízást kapott, hogy a háborús események külkereskedelmi kapcsolatokra gyakorolt hatását elsősorban Bulgária, Törökország, Görögország és Albánia viszonyaiban kövesse nyomon és dolgozza fel. A Súdost-Economist balkáni levelezőkarának bevonásával kéthetente árstatisztikai adatok birtokába is jutottak, s így közel 1.000 oldalas jelentést készítettek. Elemzésük nem kerülhetett a nagyobb nyilvánosság elé, viszont a nagy érdeklődésre való tekintettel a nemzetközi gazdasági helyzet bemutatására szánt terjedelmet a gazdasági helyzetjelentéseikben megnövelték.¹⁵⁹

Takarmányellátás kérdése

A takarmánymérleg elkészítésének egyik alapfeltétele az állatállomány -szarvasmarha, ló, juh, sertés, baromfi- pontos ismerete.

Az MGI 1937-től sikeresen becsülte meg a sertésállománynak, illetve a sertéshízlalásnak az évenként várható alakulását. Az összegyűjtött adatok kiértékelése, a következtések levonása, a sertéspiac várható alakulásának előrejelzése, valamint összefoglaló jelentések készítése az Intézet feladatai közé tartoztak.

Varga 1939-től a Sertéshízlalási Adatgyűjtést Irányító Bizottság állandó előadójaként számolt be a kutatások eredményeiről. Az MGI a reprezentatív -összesen 29 körzetre felosztott- sertésösszeírás során alkalmazott módszerrel, 1940-től a baromfiállomány összeírására is megbízást kapott.

Idegenforgalom alakulása

Az idegenforgalom alakulására vonatkozó adatokat a Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala gyűjtötte pl.: budapesti szállodák és 'penziók' idegenforgalmáról már egészen 1885. óta.¹⁶⁰

Ugyanis úgy vélték, hogy „az idegenforgalom a gazdasági élet legkonjunktúraérzékenyebb jelenségei közé tartozik”¹⁶¹

¹⁵⁹ Jelentés az MGI működéséről 1941. pp. 6-7.

¹⁶⁰ MGI 13. sz. különkiadvány p.8.

¹⁶¹ i.m. p.18.

Ezekből a havi rendszerességű statisztikákból a székesfővárosi idegenforgalmi hivatal éves jelentést készített, mely a főváros idegenforgalmáról és annak gazdasági jelentőségéről szólt. Viszont vidékről, a vidék idegenforgalmának alakulásáról egyáltalán nem tartalmazott információkat. Ezen hiányosság pótlására vállalkozott a Magyar Gazdaságkutató Intézet az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatallal karöltve. Az elemzés nyilvános részleteit az érdeklődők az Intézet 13. számú külökiadványában olvashatták el.

A kutatás során Magyarország idegenforgalmi helyeit statisztikai szempontból három csoportba osztották fel:

- 1.) Budapest,
- 2.) balatoni gyógy-és üdülőhelyek,
- 3.) és egyéb idegenforgalmi helyek.

A kutatáshoz a Budapest idegenforgalmára vonatkozó adatokat a Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala közölte, míg a balatoni helyek idegenforgalmáról a Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottság szolgált az 1932-es évtől kezdve statisztikával.

Az MGI az adatokat nem naptári évre, hanem a német idegenforgalmi statisztika mintájára október 1-től szeptember 30-ig terjedő időszakra összesítette¹⁶², továbbá felosztották téli időszakra: október 1-től következő év március 31-ig, illetve nyári félévre: április 1-től szeptember 30-ig. Ezzel az eljárással biztosították az adatok nemzetközi összehasonlíthatóságát is.

Tanítókról szóló jelentés

A korábbi sikeres együttműködés folytatásának céljából az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal újabb megbízása a belső forgalom fejlesztési lehetőségeire irányult, mégpedig a tanítóság utazási szokásainak feltérképezésén keresztül. A Hivatal álláspontja szerint „az utazás az iskolázással majdnem egyenrangú művelődési tényező; az egyéniség teljes kialakulásának elengedhetetlen feltétele.

Az utazási vágy a műveltséggel arányosan nő s a művelt embert bizonyára nemcsak az olvasott könyvek száma, vagy a fogyasztott szappan mennyisége határozza meg, hanem a megtett utazásai is jellemzik.”¹⁶³

¹⁶² MGI 13. sz. külökiadvány p.8.

¹⁶³ MGI 16. sz. külökiadvány p.5.

Az MGI által összeállított kérdőívet postán keresztül összesen 1017 Vas- és Zemplén megyei tanítónak juttatták el, ebből 377-en küldték vissza azt kitöltve. A kutatás idegenforgalmi tanulságait az MGI a 16. számú különkiadványában foglalta össze.

A tanítók utazása nagyjelentőségű a belső idegenforgalom szempontjából, hiszen a közel több, mint 25.000 középosztálybeli család önmagában is fontos tényező és közvéleményalakító lehet a „nemzetnevelés szempontjából”¹⁶⁴. Azonban a magas költségek visszavetik az utazási hajlandóságot.

Ezek megoldására az MGI több javaslattal is előállt pl.: 'tanítócsereakció' szervezése, olcsó turistaszállások létesítése, nyáron üresen álló iskola tanítószállássá történő átalakítása, kifejezetten a tanítóknak szóló propaganda megszervezése, vagy esetleg a hosszabb ideig tartó -elsősorban budapesti- szervezett tartózkodás-városnézés anyagi támogatás segítségével.

II.3. Varga konjunktúra-elméletének alapja

„A Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentéseit szerkesztem és az addig megjelent 17 szám szövegét én írtam, a következő kivételekkel: az 1930 évi szeptember-októberi számból a bevezető részt és a „Pénz és tőkepiac” című fejezetet nem én írtam. Az 1930. november-decemberi számból, valamint az 1931. január-márciusi számból csak a mezőgazdasági és ipari fejezeteknek, a 12-es számból csak az általános résznek és a mezőgazdasági fejezetnek, a 13-as számból csak a mezőgazdasági és ipari fejezeteknek vagyok szerzője.

Az általam írt részek összterjedelme a hozzátartozó táblázatos anyaggal együtt 1.290 oldal.”¹⁶⁵

A 17. táblázatban szereplő, 1934-ig kiadott jelentésekben, a Varga István által összeállított publikációs jegyzék¹⁶⁶ alapján szerepeltettem az általa megírt részek terjedelmét.

¹⁶⁴ MGI 16. sz. különkiadvány p. 22.

¹⁶⁵ Időszaki kiadványok Varga István kézirat 1932. – Varga -Különgyűjtemény

¹⁶⁶ A Varga István által készített publikációs jegyzéke a dolgozat mellékletében megtalálható

17. táblázat: A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Gazdasági helyzetjelentések és ebből Varga István (a jelentések szerkesztője) által megírt részek

Kiadás éve	Gazdasági helyzetjelentés sorszáma	Terjedelem (oldalszám) / a Varga István által megírt rész (oldal)
1929.	1.	46 / 46
	2.	47 / 47
	3.	52 / 52
	4.	76 / 76
	5.	65 / 65
1930.	6.	72 / 72
	7.	74 / 74
	8.	86 / 86
	9.	92 / 62
	10.	96 / 58
1931.	11.	109 / 73
	12.	106 / 50
	13.	112 / 76
1932.	14.	119 / 119
	15.	107 / 107
	16.	116 / 116
	17.	111 / 111
1933.	18.	124 / 118
	19.	111 / 8
	20.	116 / 48
1934.	21.	126 / 65

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

„A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadásában megjelenő külön tanulmányok szerkesztője, kidolgozásuk irányítója vagyok.”¹⁶⁷

¹⁶⁷ Időszaki kiadványok: Varga István kézirat 1932. – Varga -Különgyűjtemény

18. táblázat: A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Közlemények
és Varga István által elvégzett tevékenységek

Kiadva	Sorszám	Szerző; Szerkesztő	Cím (terjedelem)
1946. X.10.	1. füzet	Varga István; Szerk.: Varga István	A magyar valutacsoda (16 oldal)
1946. XI.30.	2. füzet	Név nélkül; Szerk.: Varga István	Magyarország gazdasági helyzete a stabilizáció kezdetén (19 oldal)
1947. I.30.	3. füzet	Dr.Szentkirályi Miklós; Szerk.: Varga István	Tízéves terv a mezőgazdaság gépesítésére (25 oldal)
1947. III.31.	4. füzet	Fáth János; Hein János; és Gorácz Béla Szerk.: Varga István	Magyarország nemzeti jövedelme (20 + 2+3 oldal)
1947. VI.10.	5. füzet	Hein János; Szerk.: Varga István	A hét főtermény várható terméseredményei (16 oldal)
1947. XI. 25.	6. füzet	Hajpál Gyula; Szerk.: Varga István	Adatok a magyar gyáripár konjunkturális helyzetének megítéléséhez 1925-1943 és 1946/47. (25 oldal)
1948. II.25.	7. füzet	Név nélkül; Szerk.: Varga István	Világpiaci helyzetkép néhány fontosabb nyersanyagról (45 oldal)

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

Az egyes közlemények fejlécében olvasható, hogy ezek valójában szemelvények a Magyar Gazdaságkutató Intézet munkájából. A tanulmányok megírásának célja, hogy az Intézet korábbi kiadványainak eredményeit bemutassa, röviden, lényegre törően összefoglalja.

Az olvasó figyelmét a lábjegyzetben erre fel is hívják például a 4. füzetben: „ez a dolgozat elsősorban a nemzeti jövedelemmel kapcsolatosan előző kiadványainkban elmondottakat és a különböző helyeken publikált adatokat foglalja össze.”¹⁶⁸

¹⁶⁸ Fáth János: Magyarország nemzeti jövedelme. MGI Közleményei 4. füzet Antiqua Rt., 1947.03.31., p.1.

19. táblázat: A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Különkiadványok
és Varga István által megírt részek

Kiadás éve	Sorszám	Szerző, szerkesztő	Tanulmány címe	Terjedelem Varga által megírt rész
1929.	1.	Varga István	A budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezősége	16 / 16
	2.	Varga István	A Magyar Nemzeti Bank és az Osztrák-Magyar Bank bankjegyforgalmi-, váltótárca- és érckészlet-adatainak magyarázata	56 / 56
1930.	3.	Név nélkül	A Magyar Gazdaságkutató Intézet az 1929. évi november-december havi időszakról szóló gazdasági helyzetjelentése táblázatainak magyarázata	16 / 16
1935.	8.	Varga István	Adalékok a magyar gyáripár helyzetének konjunkturális alakulásához	35 / 35
	9.	Dr. Harkai Schiller Pál és Dr. Varga István	Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten. gazdaságpszichológiai tanulmány	39 / társszerző
1936.	11.	Dr. Matolesy Mátyás és Dr. Varga István	Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25 – 1934/35	144 / társszerző
1937.	12.	Név nélkül	Magyarország nyersanyaggazdaságára és népélelmezésére vonatkozó adatok	46 / 5
1938.	14.	Dr. Harkai Schiller Pál és Dr. Varga István	Dohányzási szokások Budapesten. gazdaságpszichológiai tanulmány	78 / társszerző
	15.	Név nélkül	A magyar nemzetgazdaság fejlődésére vonatkozó adatok 1924/25 – 1937/38.	49 / 36
1940.	19.	Dr. Harkai Schiller Pál és Dr. Varga István	Borfogyasztási szokások. gazdaságpszichológiai tanulmány	62 / társszerző
1942.	20.	Varga István	Tanulmányok: Az agrárrolló jelentősége	36 / 14

1943.	22.	Varga István	Tanulmányok II. sorozat: A harmonikus mezőgazdasági árszintalakítás problematikája	76 / 22
	24.	Név nélkül	Az első világháború gazdasági következményei. Az átmenetgazdálkodás problémái I. kötet	91 / 17

Forrás: a dolgozat szerzője által a Varga-Különgyűjteményben végzett adatgyűjtés

Részvényárfolyam-index

Varga 'A budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezősége' című 1929-ben megjelentetett tanulmányával egy hiányosságot kívánt pótolni.

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal rendszeresen közzétette általános részvényindexét, mely az összes tőkeváltozást figyelembe vette és a hónap utolsó napjának árfolyamai alapján került kiszámításra. Érdekesség, hogy a KSH részvényindexének az eredeti index bázisa minden esetben 1913. december 31. volt, vagyis az adatokat még ekkor is a háború előtti adatokkal hasonlították össze.

Azonban a budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezőségét illetően nem kerültek nyilvánosságra megbízható számadatok¹⁶⁹.

Vargának az említett témában való jártassága megkérdőjelezhetetlen, hiszen 1925-től kezdve a Közgazdasági Szemlében megjelentetett 'A magyar gazdasági viszonyok' című rovatában, továbbá 1929 januárjától 5 éven keresztül az MGI gazdasági helyzetjelentéseiben is rendszeresen foglalkozott a pénz- és tőkepiaci helyzettel. Az 1. számú külön kiadvány bevezetőjében megfogalmazott véleménye szerint ezen adatok fontosak „elsősorban azért, mert – ha az árfolyamalakulásnál az egyes vállalatok tőkefelszereltségének, vagyonának és a jövőbeli kilátások előzetes figyelembevételének és leszámítolásának nagy jelentősége is van – mégis csak a részvények tényleges jövedelmezősége az, ami az árfolyamalakulásra elsősorban kihat.”¹⁷⁰ A 16 oldalas tanulmányban részletesen, ábrákkal és táblázatokkal szemléltette a budapesti értéktőzsdén jegyzett összes magyarországi részvény jövedelmezőségét az 1926-os, 1927-es, 1928-as és 1929-es évekre vonatkozóan, részvénycsoportonkénti bontásban. Majd 42 nagyobb jelentőségű, nem csupán magyarországi, de üzleti működésüket elsősorban

¹⁶⁹ MGI 1. sz. különkiadvány. 1929. p.1.

¹⁷⁰ i.m. p.1.

Magyarországon végző vállalatok részvényét kiválasztva összeállította azoknak a részvényeknek a jövedelmezőségi adatait, amelyek a 'Magyar Gazdaságkutató Intézet részvényárfolyamindexének' alapjául szolgáltak.¹⁷¹ Varga úgy vélte, hogy helyesebb lenne háború utáni összehasonlítási alapokat keresni, így az MGI saját tőzsdeindexének bázisául az 1927-es esztendő átlagárfolyamait választotta¹⁷². Az összehasonlíthatóság elősegítése érdekében a 1913. december 31. adatot 100 bázisról, az 1927. évi átlag 100 bázisra is átszámította. Ezen felül az MGI részvényindexének kiszámításának még két sajátossága volt.

Egyrészt kiküszöbölte az alaptőke-felemelések hatását, másrészt pedig az osztalékfizetéseket is figyelembe vette. Varga az alaptőke-felemeléseknek az árfolyam-alakulásra gyakorolt hatását a kérdéses részvény bázisszámának a megváltoztatásával küszöbölte ki. Illetve megfigyelte, hogy a legtöbb részvény osztaléka a kora tavaszi hónapokban vált esedékessé, az osztalékfizetés pedig az árfolyamokat átmenetileg leszorította. Ezért a részvények tényleges árfolyamait az indexszámítást megelőzően, az osztalékszelvény esedékességét követő első, második és harmadik héten is korrigálta. Az MGI részvényindexét minden hét szerdai napjára számította ki. Az átlagolást 1927-re és 1928-ra vonatkozóan számtani átlagolással végezte el, viszont 1929 januárjától már mértani átlagot számított. „Az elmélet ugyanis ezt tarja a helyesebb eljárásnak.”¹⁷³

Az MGI a gazdasági helyzetjelentésekben rendszeresen közölt külföldi tőzsdeindexeket is, Varga az Österreichisches Institut für Konjunkturforschung tőzsdeindexét 1926. évi bázissal vette figyelembe, míg a berlini Institut für Konjunkturforschung tőzsdeindexét a berlini tőzsdén a névérték %-ában jegyzett árfolyamokkal átlagolta. A new yorki tőzsdeindexet pedig a Times című napilapból vette át. Az összehasonlíthatóság érdekében Varga ezek esetében is az 1927. évi átlagot tekintette a bázisnak.¹⁷⁴

1929-ben az MGI 1. számú gazdasági helyzetjelentésében a tőzsdei forgalom visszaesését Varga a gazdasági helyzet legjellegzetesebb tünetének nevezte. Megfigyelte ugyanis, hogy még 1927. első felében a naponkénti tőzsdeforgalom több, mint 100.000 részvényből állt, ez fokozatosan visszaesett, és két év múlva év elején a napi tőzsdeforgalom már alig 20.000 darab részvényre korlátozódott. Az árfolyamok emellett lemorzsolódtak. Észlelte, hogy a

¹⁷¹ MGI 1. sz. külön kiadvány. 1929. p.11.

¹⁷² MGI 3. sz. külön kiadvány. 1930. p.8.

¹⁷³ i.m. p.9.

¹⁷⁴ i.m. pp.9-10. alapján

budapesti tőzsde árfolyammozgása párhuzamos a bécsi- és a berlini tőzsdék árfolyammozgásaival.

Varga az elemzések elvégzése után - az MGI 1. gazdasági helyzetjelentésében, mely 1929 áprilisában jelent meg - a következő megállapítást tette közzé: „a new yorki tőzsde tartós és még csak mindig átmenetileg megtorpant hausse-mozgalma, amely azonban nyilvánvalóan előbb-utóbb ki fog merülni és egy oly visszaesésnek helyt adni, amelynek következményei ma még beláthatatlanok.”¹⁷⁵ Az általa előrevetített tőzsdei krach, 1929 őszén be is következett!

„Az utolsó évtizedekben a tőzsdei árfolyamalakulás és az ipari konjunktúra alakulása között kétségtelenül messzemenő párhuzamosság volt megállapítható: árfolyamok emelkedése rendszerint előhírnöke volt az ipari konjunktúrafellendülés megindulásának, a tőzsde összeomlása pedig rendszerint a konjunktúraösszeomlás előfutáraként jelentkezett. Ez különösen szembetűnő volt az utolsó konjunktúravisszahanyatlás idején, amikor is 1929 végén megkezdődő világválságot a newyorki nagy tőzsdekrach vezette be”¹⁷⁶

Varga konjunktúra-elmélete

‘A konjunktúra-elmélet alapjai’ című 24 oldal terjedelmű tanulmányt, a hagyatékban¹⁷⁷ találtam meg. A kéziraton sajnos nincs dátumozás, azonban a szakirodalmi hivatkozások - pl.: „egy nemrégiben megjelent dolgozat”¹⁷⁸ kapcsán a lábjegyzetben 1928. szerepel - miatt feltételezhetően Varga 1928-1929-ben írhatta.

A tanulmányt Varga 3 nagy fejezetre osztotta fel, a következőképpen:

- I. fejezet: Bevezetés. Az újabb közgazdaságtani irányzatok
- II. fejezet: A konjunktúra-elmélet megismerési értéke
- III. fejezet: A konjunktúra-prognózis problémája

¹⁷⁵ MGI 1. sz. gazdasági helyzetjelentés. 1929. pp.19-20.

¹⁷⁶ MGI Gazdasági helyzetjelentés 34. szám p. 8.

¹⁷⁷ Varga István: ‘A konjunktúra-elmélet alapjai’ kézirat, Varga- Különgyűjtemény

¹⁷⁸ i.m. p.19.

A következőkben az említett tanulmányt részletesen ismertetem. Varga az I. fejezetben a következőket írta: „a közgazdaságtan fiatal tudomány, mégis viszonylag igen fejlettnak tekinthető. Számos közgazdasági jelenséget és összefüggést világított meg és – ami ennél kétségtelenül fontosabb – a közgazdaságtani gondolkodás módszerét annyira kifejlesztette, hogy az új problémákra is alkalmazható, azok megoldására is alkalmas.”¹⁷⁹ Majd ismertette, hogy főként a német nyelvterületen milyen sokáig vitatkoztak a közgazdaságtan helyes módszeréről. Tudniillik a deduktív módszer, illetve a történeti módszer követői sokáig mereven szembe helyezkedtek egymás álláspontjával. Ahogyan azt Varga írta, Európában ugyan a XX. század elején átmenetileg elült a vita, Amerikában részben más formában, de újra életre kelt.¹⁸⁰

Felhozta, hogy Amerikában „a határhaszonelmélet néhány kiváló képviselőjének vezetése alatt, hosszú időn keresztül egy többé-kevésbé eklektikus irányzat volt az uralkodó.”¹⁸¹ A vezetők közül külön kiemelte: Francis A. Walker, John Bates Clark, Fetter, Ely, Seligman, Taussig, Irving Fisher, Davenport és Seager neveit. Ezután Varga rátért a szóban forgó iskola kettős ellenzékére: egyrészt az institucionalista iskola uralkodó nézeteit fejtette ki részletesen, majd a statisztikai közgazdaságtan áramlatáról írta le véleményét.

Az institucionalista iskola kialakítása elsősorban „a szellemes és élestoplú, összeférhetetlen természetű Thorstein Veblen érdeme”¹⁸² volt. Varga szerint Veblen gondolatait francia szociológusok -Tarde és még inkább az idősebb Walras-, továbbá angol pszichológusok - például McDongall- befolyásolták. Varga feltevését, arra alapozta, hogy Veblen közgazdaságtani munkáiban döntő jelentőségűek a szociológiai vonatkozású utalások. Varga úgy vélte: „az institucionalizmus tulajdonképpen nem jelent egyebet azon állításnál, hogy a mai közgazdasági jelenségek és berendezések csupán a történeti fejlődés alapján érthetők meg.”¹⁸³ Varga számára nyilvánvaló volt a rokoni szál a német történeti iskolával, ugyanakkor az említett iskolák szemléletének jelentős különbségeit is felsorakoztatta.

A történeti iskola általában a múlt, sőt a régmúlt jelenségeit vizsgálta, míg az institucionalizmus a levezetések során mindig eljutott a jelenig, a múlt nem érdekelte

---

¹⁷⁹ i.m. p.1.

¹⁸⁰ i.m. p.1.

¹⁸¹ i.m. p.1.

¹⁸² i.m. p.2.

¹⁸³ i.m. p.2.

önmagában, hanem csupán azért volt érdekes, hogy a segítségével a jelen viszonyait jobban megértsék.

A történeti iskola a közgazdasági intézmények fejlődésének bemutatására helyezte a hangsúlyt, az institucionalista iskola ezzel szemben az embereknek csak pszichológiailag megérthető gazdasági magatartását tekintette vizsgálatának feladatául.

A klasszikus közgazdaságtan csereértéktana az emberek piaci magatartását figyelte, és meggondolásait arra alapozta, hogy az emberek minden jószágot lehetőleg olcsón akarnak megvásárolni, és lehetőleg majd drágán eladni, továbbá foglalkozásuk megválasztásakor pedig szintén a lehető legnagyobb haszon hajtja őket, ami persze hosszú távon kiegyenlítődéshoz vezet.

A határhaszon-elmélet nem elégedett meg a piaci helyzet vizsgálatával, hanem a piac alakulását elsősorban az egyének értékítéletére vezette vissza. Azonban az értékítélet kialakulását adottságnak vette és ezért azt nem is vizsgálta tovább.

Az institucionalizmus „ezzel szemben ép az egyéni értékítéletek és az annak folyományaként megnyilatkozó emberi magatartások, viselkedések kialakulásának a megmagyarázását tekinti fő feladatának. A probléma megoldása szociológiai jellegű, az institucionalizmus válasza szerint az emberi viselkedés a környezet hatása alatt és az utánzás által alakul ki.”¹⁸⁴ Varga gondolatmenetét úgy folytatta, hogy a közgazdasági institucionalizmus örömmel kapta fel az egyik akkoriban népszerű pszichológiai irányzatot, a Watson és Cooley által megalapított behaviorizmust. Ennek a pszichológiai iskolának két fontos ismérve volt, egyrészt, hogy megfigyelést és kísérletet alkalmazott, másrészt, hogy az emberi magatartásra, mint az utánzás és az utánzott reakciók beidegződésének következményeként tekintett. Varga egyértelműen a behaviorista és institucionalista közgazdasági irányzatok érdemének tartotta, hogy az ember gazdasági magatartását¹⁸⁵ tették vizsgálatuk tárgyává, ugyanakkor megjegyezte, hogy ezek az irányzatok Európában addig alig találtak követőre.

Nem úgy, mint az újabb amerikai közgazdaságtannak a statisztikai közgazdaságtan áramlata, mely Európában is hamar népszerű lett. Varga ezen irányzat amerikai elterjedését Wesley

---

¹⁸⁴ i.m. p.3.

¹⁸⁵ i.m. p.5.

Claire Mitchellnek és Warren M. Personsnak¹⁸⁶, a Harvard Egyetem egyetemi konjunktúra-kutatóintézetének vezetőjének tulajdonította. A módszer alapeszméjét Varga úgy fogalmazta meg, hogy „a gazdasági jelenségek teljes ismeretét számszerű megismerésük szolgálja legjobban, amellett, hogy kifinomult matematikai módszerek módot nyújtanak arra is, hogy a jelenségek közötti összefüggések után kutathassunk.”¹⁸⁷ A statisztikai közgazdaságtan terjedését Varga azzal magyarázta, hogy a tudománynak gyakorlati jelentőséget is tulajdonítottak, és elvárták, hogy a gazdasági élet gazdaságosabbá és igazságosabbá tételéhez megfelelő javaslatokat lehessen általa tenni. Bírálatként ugyanakkor Varga megemlítette, hogy a modern amerikai közgazdaságtan rendszerint statikai jellegű, holott „a statika és dinamika éles szétválasztása a közgazdaságtan terén, valamint a közgazdaságtan dinamikai jelenségei jelentőségének felismerése már régóta közkinccs Európában”¹⁸⁸.

Érdekes, hogy ennek ellenére az európai közgazdaságtan a konjunktúra-elmélettel keveset foglalkozott. Varga szerint ez amiatt volt, hogy -Schumpeter kivételével, aki nem csupán a gazdasági visszaesés jelenségeivel, hanem a fejlődés tünetével is foglalkozott- általában csak a válságokkal foglalkoztak, a gazdasági fellendülés menetét azonban nem vizsgálták. Varga az első fejezet lezárásaként felidézte Böhm-Bawerk tanítását, miszerint „a válság-elmélet csak egy közgazdaságtan-elméleti rendszer záróköve, befejezése”¹⁸⁹, és úgy vélte hogy ezen tétel talán a konjunktúra-elméletre is vonatkoztatható.

Varga tanulmányának második fejezetét, a 'konjunktúra' szó jelentésének magyarázatával kezdte. Véleménye szerint az említett kifejezés a csillagászatból átvett „konstelláció”¹⁹⁰ szóra vezethető vissza, így szó szerinti magyarul 'összekötést', 'egyesítést', 'egyesülést' is jelenthet. A közgazdasági jelenségekre vonatkoztatva, a konjunktúra jelentése nem más, mint „a gazdasági jelenségek összekötése, egyszerre történése.”¹⁹¹ A magyarázat kapcsán Varga megjegyezte, hogy bizonyos közgazdászok, a talán mindenki számára könnyebben érthető 'piaci helyzet' fogalmával azonosították a konjunktúrát.

---

¹⁸⁶ i.m. p.5.

¹⁸⁷ i.m. p.5.

¹⁸⁸ i.m. p.6.

¹⁸⁹ i.m. p.7.

¹⁹⁰ Manuel Saitzew: Konjunkturpolitik. Zeitschrift für Schweizerische Statistik und Volkswirtschaft. 64. évf. 1928. p.171.

¹⁹¹ Varga István: 'A konjunktúra-elmélet alapjai' kézirat p.8.

Heller Farkas is hasonló álláspontot képviselt. Ugyanis Heller a konjunktúra alatt kizárólag a kedvező üzleti kilátásokat értette, még a kedvezőtleneket depressziónak nevezte, vagyis szerinte a konjunktúra és a depresszió egymással mindenképp szembenálló, ellentétes értelemmel bírtak.¹⁹²

Varga szerint a konjunktúra szónak, az eredetihez képest a teljes értelemváltozása nem szerencsés, mint ahogy az sem, hogy két egymással ellentétben álló jelentéssel használják. Ő ugyanis, a konjunktúra-elmélet, vagy a konjunktúra-kutatás kapcsán sohasem a statikai jellegű piaci helyzet kialakulásának elveire gondolt, hanem inkább a piaci helyzet változásainak dinamikus jellegére.

Varga úgy vélte, hogy „a konjunktúra-elmélet tehát tulajdonképpen nem a konjunktúra-helyzet elméletére akar lenni, hanem többnyire a konjunktúra-ciklusok elméletét kívánja nyújtani; a konjunktúra-kutatás pedig a gazdasági élet változásaival foglalkozik.”¹⁹³

Azon állítással, mely szerint a konjunktúra-kutatás az általános közgazdaságtannal csak lazán függ össze, Varga egyáltalán nem értett egyet. Azzal érvelt, hogy hiszen mindkettő gazdasági jelenségekkel foglalkozik, vagyis a tárgyuk azonos. Csupán arról van szó, hogy a közgazdaságtan ágazatai közül a konjunktúra-kutatás alkalmazott először különböző matematikai statisztikai módszereket, melyekkel korábban a gazdasági jelenségek vizsgálatánál nem kísérleteztek.¹⁹⁴

A konjunktúra-kutatás céljának azt tartotta, hogy a gazdasági élet valóságos állapotát, a gazdasági jelenségek viszonyait, minden mozgását és összefüggéseit főként induktív és részben empirikus eljárások segítségével, aprólékos részletességgel, figyelemmel kell, hogy kísérje és vizsgálja.¹⁹⁵

Ezután Varga a következő kérdést tette fel „vajjon lehetséges-e a konjunktúra-kutatás konjunktúra-elmélet nélkül?”¹⁹⁶

Szükségesnek vélte a konjunktúra-elméletet az általános közgazdasági elmélettől elválasztani, amiatt, hogy szerinte a közgazdasági elméletek tételei rendszerint egyes absztraháltan,

¹⁹² Wolfgang Heller: Theoretische Volkswirtschaftslehre. Leipzig. 1927. p.265.

¹⁹³ Varga István: 'A konjunktúra-elmélet alapjai' kézirat p.9.

¹⁹⁴ i.m. p.10.

¹⁹⁵ i.m. pp. 10-11.

¹⁹⁶ i.m. p.12.

elkülönítetten értelmezett „gazdasági reakciós jelenségeknek a szükségszerűen bekövetkező lefolyására vonatkoznak, tehát csak a gazdasági valóság egy kis kivágására érvényesek, míg a konjunktúra-elméletek azzal az igénnyel lépnek fel, hogy az egész valóságot úgy leírják, mint történéseinek a lefolyását.”¹⁹⁷

Úgy vélte, hogy a konjunktúra-elméletek vonatkozásában is csak akkor járhat el körültekintően, ha egy egészséges eklekticizmust érvényesít. Hiszen előfordulhat, hogy a „gazdasági adatok különböző, egyidejűleg jelentkező változásainak következményei sok tekintetben kereszteződnek és a gazdasági valóság befolyásolásában nincsenek az előzetes elgondolásokra tekintettel.”¹⁹⁸

A tanulmány harmadik fejezetében Varga a konjunktúra-prognózisok problematikájával foglalkozott. Azt gondolta, hogy a gazdasági prognózis sohasem lehet valamennyi releváns gazdasági adatváltozásra tekintettel, és soha nem szabad jóslásokba bocsátkozni. Annál sokkal szerényebb célokat szabad csak kitűzni. Ez úgy valósítható meg, ha a valóságban előforduló adatváltozásból minél többet megállapítanak és végig gondolják azok valószínűsíthető hatását, ha pedig a hatások keresztezik egymást, akkor arra is tekintettel kell legyenek.

Megállapítható, hogy Varga fenti állítása, Cassel szavaival egybevág, aki szerint egy közgazda csak a létezőt, valamint javasolt intézkedéseket vizsgálhat meg és mutathatja ki azt, hogy ezek előreláthatólag hogyan fogják a gazdasági élet fejlődését befolyásolni. De soha sem jósolhatja meg a jövőt a valószínű emberi magatartás tekintetbe vétele nélkül.¹⁹⁹

Míg a közvélemény azt feltételezi, hogy a gazdasági jövő előrevetítése és ezen keresztül a gazdaság fejlődésének befolyásolása tartoznak a konjunktúra-kutatás legfontosabb feladatai közé, addig Varga cáfolja ezeket. Ugyanakkor elismeri, hogy a konjunktúra-kutatás, miként minden egyéb tudományos irányzat, meglepéssel szemléli, ha a gyakorlati élet, ebben az esetben a gazdaságpolitika, eredményeit hasznosítja.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ i.m. p.16.

¹⁹⁸ i.m. p.17.

¹⁹⁹ Gustav Cassel: Interest Rate and Price Stabilization. Quarterly Journal of Economics. XLII. kötet. 1927-28. p.529.

²⁰⁰ Varga István: 'A konjunktúra-elmélet alapjai' kézirat p.20.

Varga a következőképpen összegez „az általános közgazdaságtannak és konjunktúra-kutatásnak nevezett ágának, de általában minden tudománynak célja, értelme és feladata, hogy a jelenségek és azok összefüggéseinek okozatosságát megállapítsa, hogy azokat előrelátni és befolyásolni tudja.”²⁰¹

Varga konkrét példákat is felhozott a jóslási jelenségek kapcsán, elég, ha az időjárás-előrejelzésre gondolunk, ezen kívül egy, a hagyományos közgazdaságtan kapcsán előforduló prognózist is megemlített: „Turgot gazdasági meggondolások alapján, még az angol-amerikai háború kitörése előtt megjövendölte, hogy az Északamerikai Egyesült Államok népe előbb-utóbb el fog szakadni az anyaországtól.”²⁰²

Varga természetesnek tekintette, hogy „a jövőről való gondoskodás, a jövő számára való diszponálás a gazdasági tevékenység legsajátosabb jellemzője. Minden gazdasági tevékenység a jövőn van orientálva. A gazdálkodó ember tehát, tudatosan vagy öntudatlanul, de mindenesetre kényszerülten, prognózisokkal kénytelen dolgozni. Ha prognózisai beválnak, gazdaságilag eredményesen fog tevékenykedni. Ha tévedett, úgy veszteséget kell elviselnie.”²⁰³

A téma kapcsán egy nagyon érdekes kérdést vetett fel: „az a tudomány, amelynek feladata ennek a gazdasági tevékenységnek megértő felfogása, nem volna hivatott arra, hogy a jövőbeli fejlődés előrelátását megkísérelje?”²⁰⁴

A kérdésre Varga kimerítő válasza a tanulmány végén olvasható. E szerint „a konjunktúra-kutatás igazi célja az, hogy a fennálló gazdasági viszonyokat minél több részletbe behatolva megvizsgálja, hogy azután logikai meggondolások, valamint a tapasztalatból merített ismeretek alapján minden egyes a jelenben bekövetkező változás tekintetében megállapítsa annak várható hatásait, miközben természetesen azzal is számolnia kell, hogy azok esetleg kölcsönösen lerontják egymást.”²⁰⁵

---

²⁰¹ Varga István: 'A konjunktúra-elmélet alapjai' kézirat p.20.

²⁰² i.m. p.21.

²⁰³ i.m. p.22.

²⁰⁴ i.m. p.22.

²⁰⁵ i.m. pp.23-24.

Konjunktúra-fordulatok előrejelzése

Varga a bekövetkezett nagy konjunktúra-fordulatok mindegyikére előre jókor rámutatott:

„A világgazdasági helyzet az utolsó hónapok során romlott. Jövő kilátásai igen bizonytalanok. A fennálló és a helyzet súlyosbodásának veszélyét keltő feszültségek ellenére kedvező körülmények fennforgására is lehet utalni, úgy hogy, amennyiben utóbbiak jutnak túlsúlyra, a visszaesés csak konjunktúrafellendülés múltó behorpadásának fog bizonyulni.”²⁰⁶

„Ha az ellentétes hatóerők súlya nem is mérhető fel, s ezért a közeli jövő fejlődése bizonytalan is, vagyis még nem ítéhető az meg, hogy a jelenlegi konjunktúrahanyatlás átmeneti lesz-e, avagy pedig válsággá súlyosbodik, később részletezendő okokra való tekintettel igen valószínű, hogy a válság utóbbi esetben sokkal rövidebb tartamú lesz, mint az 1929. évi. A világgazdasági fejlődése sok tekintetben az Északamerikai Egyesült Államok konjunktúraalakulásától fog függeni, pszichológiai tényezők mellett már azért is, mert ez az állam a világ legnagyobb nyersanyagfogyasztója.”²⁰⁷

1932 legvégén és 1933 legelején közzétett jelentésekben figyelmeztetett arra, hogy a válság mélypontját elértük, s a lassú javulás folyamata meg fog indulni. És ez így is volt.

1937 elején éles kritikának tette ki magát, mert a várható kisebb arányú világgazdasági hanyatlásra utalt, mely 1937 őszére be is következett.

II. 4. Új módszerű piackutatás

„Intézetünk lelke ma is Varga István professzor úr, aki ernyedetlen munkával, mindnyájunk által ismert és elismert tudományos kompetenciával, szervező és irányítótalentumával az intézet pozícióját kiépítette és konszolidálta.”²⁰⁸

Varga István vezetése alatt a Magyar Gazdaságkutató Intézetben dolgozó munkatársak nemcsak munkahelyükön, hanem annak még annak falain kívül is -pincékben, kávéházakban, olykor egyetemi hallgatók részvételével tantermekben- rendszeres összejöveteleket tartottak,

²⁰⁶ MGI Gazdasági helyzetjelentés 37. szám p 11.

²⁰⁷ i.m. p. 12. oldal

²⁰⁸ Jelentés az MGI működéséről 1939. 01. 20 . p.6

melyeken megvitatták a hazai és nemzetközi gazdasági eseményeket, illetve elméleti kérdésekről beszélgettek vagy könyvismertetéseket tartottak.

Ebben az alkotóműhelyben igen értékes eszme- és tapasztalatcsere folyt. Vélhetően a folyamatos és gyakran informális találkozóknek köszönhetően, Varga István és tanítványai, illetve munkatársai között különleges, személyes kapcsolat is kialakulhatott.

Közeli ismerősei szerint Varga soha sem volt az a „szobatudós (...), hanem az emberek között élt és dolgozott.”²⁰⁹

Munkája iránt igen elkötelezett és nagy szakmai tudással rendelkező, színes, kellemes egyéniségnek tartották, aki történeteivel, szellemes megjegyzéseivel mindenkire maradandó hatást volt képes gyakorolni.²¹⁰

A hazai mezőgazdasági piackutatás kialakulásának okai

A hazai közgazdasági gondolkodók, a mezőgazdaságot érintő vizsgálódásaik tekintetében két csoportba sorolhatóak. Az egyik csoportba azon agrár-közgazdászaink tartoznak, akik a mezőgazdaságra elméleti rendszerük részeként tekintettek pl. Navratil Ákos, Földes Béla, Heller Farkas. „Mint a „tisztá” tudomány képviselői csak a lehetséges célkitűzések logikus rendjével és kidolgozásával, továbbá az esetleges beavatkozás eszközeinek leírásával és méltatásával foglalkoznak, amelyek közül a gyakorlat szabadon választhat.”²¹¹

Míg a másik csoportba többek között Ihrig Károly, Matolcsy Mátyás, Reichenbach /Nagypataki/ Béla, Geszelyi Nagy László, Beke László és Varga István tartoztak, akik kifejezetten a mezőgazdaságra fókuszáltak, szem előtt tartva annak más ágazatokkal való szoros kapcsolatát. „Akiknek munkássága koruk gazdasági életének talajából nőtt ki; erre reflektálnak, magyarázzák, illetve bírálják azt. Agrár-közgazdászaink a gyakorlati élet

²⁰⁹ Gazdaság 1968. II. évfolyam 4. szám p.100.

²¹⁰ i.m. p.100.

²¹¹ SCHLETT András : Érvek – ellenérvek. A földkérdés közgazdasági vonatkozásai a két világháború közötti Magyarországon. In: Réfi Attila – Sziklai István (szerk.): MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport Évkönyve. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest, 2009. p. 142.

számára adandó útmutatásokat sokkal fontosabbnak tartják, mint a tudományos igazságok megállapítására irányuló törekvést.”²¹²

A gazdasági világválságot követően a magyar mezőgazdaság problémáit többen is észlelték, javaslatok is születtek, azonban a cselekvés váratott magára. „Utólag a jelenségek közül elsősorban a föld eloszlásának egészségtelen módja maradt meg a köztudatban, de a kortársak jó része tudta, hogy nem csak erről, hanem ennél sokkal többről volt szó: a magyar mezőgazdaság egészének alacsony produktivításáról.”²¹³

Beke László a következőképpen foglalta össze az akkori növénytermesztést érintő komoly hiányosságokat: „gyümölcsértékesítésünk egyik legfőbb akadálya, hogy egyetlen cikkünkben sincs egyöntetű és nagytömegű, összefüggő területeken felfedezhető olyan minőségű árunk, amilyen a külföldi fogyasztópiacainknak megfelel. (Ugyanez a helyzetünk búzánál, burgonyánál, babnál, bornál, baromfinál is.) Sajnos, mi még legtöbb gyümölcsünkénél ott tartunk, hogy azt akarjuk külföldre vinni, ami nekünk tetszik s ami eddig is termelt s nem azt igyekszünk termeszteni, amit a külföldi kíván s ami az ottani vevők ízlésének a legjobban megfelel és ezért a legjobban értékesíthető.”²¹⁴

Ezen megállapítás felhívta a figyelmet arra, hogy amikor az eladó kapcsolatba kerül a vásárlóval, akkor egyrészt figyelembe kell vennie a fogyasztó szükségleteit, másrészt irányítani kell a jelentkező szükségleteket ahhoz, hogy a piacát növelni tudja. A fogyasztók szükségleteinek irányításához azonban elengedhetetlen a szükségletek alapos ismerete. De mivel a szükségletek alakulása nem esik teljesen egybe a fogyasztás alakulásával, ezért a fogyasztási szokások megismerésén túl a lappangó szükségletek feltárása is indokolt lehet.

A szükségletek vizsgálata

A szükségletek feltérképezése többféle módon is történhet. Az egyik lehetőség, hogy a kereslet rugalmasságát vizsgálják. Az ilyen jellegű objektív piackutatás estén feltételezik,

²¹² SCHLETT András : Érvék – ellenérvék. A földkérdés közgazdasági vonatkozásai a két világháború közötti Magyarországon. In: Réfi Attila – Sziklai István (szerk.): MTA–ELTE Pártok, Pártrendszer, Parlamentarizmus Kutatócsoport Évkönyve. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest, 2009. p. 143.

²¹³ SCHLETT András: Megkésetttség – nyitottság – kettős erőter. Közgazdászok az agrárpolitika szolgálatában a két világháború közötti Magyarországon. Agrártörténeti Szemle, L. évf. (2009/1-4.) p. 218.

²¹⁴ BEKE László: A magyar gyümölcs jövője. Pátria irodalmi és nyomdai rt. Budapest. 1935. pp. 91-92.

hogy az áru/termék minősége végig változatlan marad, illetve, hogy a fogyasztói szokások nem változnak.

Az objektív piacanalízis mellett alkalmazható az úgynevezett szubjektív piackutatás is. Mely az előbbihez képest, a fogyasztók szükségleteinek és az áruról/termékről alkotott véleményének feltérképezését pszichológiai vonatkozásban is megkísérli.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1935-ben jelentette meg első gazdaságpszichológiai tanulmányát. A budapesti gyümölcsfogyasztási szokásokkal foglalkozó - a tanulmány formájában nyilvánosan közzétett - vizsgálatot azért hajtották végre, hogy a szubjektív tényezők által befolyásolt, ugyanakkor egyre nagyobb közgazdasági jelentőségű gyümölcsstermesztés piaci helyzetét és a további fejlesztési lehetőségeit feltárják.²¹⁵

Kvótás mintavétellel piackutatást hazánkban először a harmincas évek közepén Varga István és Harkai Schiller Pál - egyetemi adjunktus, az alkalmazott lélektan egyik hazai úttörője - végzett.²¹⁶

A szubjektív piackutatás módszerét alkalmazva a Magyar Gazdaságkutató Intézet két tagja publikálta a magyar gazdasági és pszichológiai szakirodalom első ilyen természetű közleményét, az Intézet 9. számú 'Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten' című külön kiadványaként.²¹⁷

Az első piackutatás módszere

A Harkai Schiller - Varga szerzőpáros, a budapestiek gyümölcsfogyasztási szokásainak megismerésére irányuló vizsgálat elvégzése során a reprezentatív statisztika módszerét alkalmazta. Tapasztalatuk szerint a szokásos egyszerű kérdőíves eljárás nem vezetett volna eredményre, ezért német és amerikai mintára a hasonló kutatásokhoz kialakított személyes kikérdezés mellett döntöttek.

²¹⁵ Magyar Gazdaságkutató Intézet 9. számú külön kiadvány: Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten. Athenaeum r-t könyvnyomdája. Budapest 1935.

²¹⁶ Horváth György: A kérdőíves módszer. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 2004. p. 12.

²¹⁷ Magyar Gazdaságkutató Intézet 9. számú külön kiadvány: Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten. Athenaeum r-t könyvnyomdája. Budapest 1935. pp. 1-36.

A kérdések szerkesztése során figyelemmel voltak a „széles néprétegek nyelvezetére” is.

Első körben az elkészült kérdőív alapján, pszichológiával foglalkozó - Vargáék által is felkészített - egyetemi hallgatók vették fel Budapesten és környékén, az előre meghatározott földrajzi körzetekben az adatokat.

Különböző társadalmi osztályokhoz és foglalkozási ágakhoz tartozó háziasszonyokat kerestek fel és kérdeztek ki.

Az összegyűjtött, és feldolgozott 120 adatlap kiértékelése után, a kérdőívet átdolgozták. Bizonyos kérdéseket módosítottak, esetleg el is hagytak, illetve új kérdéseket találtak ki. Az új kérdőívek alapján 200 fogyasztót kérdeztek meg. Az újabb tapasztalatok alapján, munkatársaikkal ismételten átdolgozták a kérdőívet.

A kérdőívvel 1934. március 1. és május 15. között 1000 fogyasztót -háziasszonyt- kérdeztek meg Budapesten és városias jellegű környékén. A tudatosan választott időszakban nem állt rendelkezésre friss gyümölcs, így az nem befolyásolhatta a válaszadókat. A reprezentativitásra való törekvés során arra is ügyeltek, hogy az egyes általuk meghatározott körzetekben megkérdezettek számának egymáshoz viszonyított aránya nagyjából megfeleljenek az illető körzetek lakossági arányainak. Ezáltal a város különböző részeiben kialakul szokások is kiderülhetnek, illetve a fogyasztást legnagyobb mértékben befolyásoló társadalmi, vagyoni osztályok közötti megfelelő megoszlást is szem előtt tartották. Az egész kutatást négy társadalmi kategória – legszegényebb, egyszerű sorsú, jobb módú, igen jó módú- megkülönböztetésével dolgozták fel.

A piackutatás eredményei

A budapesti gyümölcsfogyasztási szokásokra vonatkozó felmérés eredményei azt mutatták, hogy a nyári és a téli gyümölcsfogyasztás között lényeges különbség mutatkozik, külföldhöz viszonyítva is.

Fontos gyakorlati tapasztalatot jelent, hogy célszerű volna a gyümölcsidény meghosszabbítása, ugyanakkor Vargáék hangsúlyozzák, hogy a vásárlási kedv is nagyobb lehetne, ha a kívánt áru megfizethető áron lenne beszerezhető. Illetve még arra is felhívták a

figyelmet, hogy a gyümölcsszezon meghosszabbítása nemcsak gazdasági, hanem egészségügyi szempontból is kedvező lenne.

Megállapították, hogy gazdasági okokra vezethető vissza az, hogy a szegényebb osztályok kevesebb gyümölcsöt fogyasztanak.

Sok háztartás főétkezésként is fogyaszt gyümölcsöt pl.: gyümölcsleves formájában.

A legkedveltebbek a lédús, nemes gyümölcsök pl.: alma, szőlő, őszibarack és narancs, míg a szárítottak fogyasztása kismértékű.

A házi befőzést egyik társadalmi osztályban sem tudta kiszorítani a konzerv gyümölcs.

Ahogy az a kérdésekből is kiolvasható a kérdőíves felvétel során a gyümölcsfogyasztási szokásokon kívül egyéb körülmények tisztázására is alkalom nyílt. Jóval több jól karbantartott háztartást számoltak össze, mint amennyi a jómódúak száma volt.

A vásárlók a gyümölcsöt elsősorban vásárcsarnokokban, és piacokon szerzik be. A véleményekből kitűnik azonban, hogy egészen kiváló gyümölcsöt viszont csak a csemegeüzletből, vagy gyümölcsüzletből lehetett beszerezni.

A gyümölcsvásárlás elsődleges szempontjának a gyümölcs szépségét nevezték meg. „Nem jól okoskodnak tehát azok, akik a hazai gyümölcs nagy vitamintartalmára és ízletességére hivatkozva elhanyagolják a gyümölcs külsejét.”²¹⁸

A válaszadók véleménye szerint a narancsot és a banánt nehéz nélkülözni, illetve érdekes, hogy a banán különleges tulajdonságait egyik hazai gyümölcs sem tudja pótolni. „Ezért meddők azok a törekvések, amelyek a déligyümölcs behozatalának megnehezítésétől a hazai gyümölcsfogyasztás fellendülését várják.”²¹⁹

A kutatás egyik érdekes eredménye, hogy a közönség keveset tud a gyümölcsfogyasztás hatásainak előnyeiről.

---

²¹⁸ Magyar Gazdaságkutató Intézet 9. számú külön kiadvány: Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten. Athenaeum r-t könyvnyomdája. Budapest 1935. p.32.

²¹⁹ i.m. p.35.

A piackutatás sikere

A Magyar Gazdaságkutató Intézet tagjai által elvégzett kutatás sikerét egyértelműen bizonyították a további kutatásokra vonatkozó felkérések.

1936 tavaszán a magyar királyi Dohányjövedék megbízta az Intézetet, hogy a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Lélektani Intézetével együttműködve végezzen el, egy a budapestiek dohányzási szokásaira irányuló piackutatást. A kutatás elvégzése során három fő fókuszpontot jelöltek ki, nevezetesen a dohányzási szokások elemzése -milyen dohányt, milyen formába, mennyit, mikor, milyen gyakran vásárol és szív-; aztán a dohányzásra vezető vagy attól távoltartó belső motívumok elemzése –mikortól, miért, milyen helyzetben, mikor mennyit, egyéb kedvtelések-; illetve a külső befolyásoló tényezők – családi hatások, közvélemény, csomagolás, propaganda hatása - kerültek górcső alá.

Varga István és Harkai Schiller Pál második gazdaságpszichológiai tanulmánya 1938-ban jelent meg, a Magyar Gazdaságkutató Intézet 14. számú külön kiadványaként, a 'Dohányzási szokások Budapesten' címmel. A vizsgálatba 2.000 dohányzó személyt, 450 nem dohányzó egyént (háztartásonként kizárólag 1 fő!), valamint 300 'dohánykísárust' vontak be és a személyes kikérdezés módszerét alkalmazták.

Vargáék hangsúlyozták, hogy a szubjektív piackutatás eredményei segíthetnek egyfelől abban, hogy a gyártási eljárás a fogyasztók igényihez igazodhasson, másfelől a helyes irányú, ésszerű nevelést is lehetővé teszi, mégpedig tudományos alapon²²⁰.

A második kutatás eredményeit összefoglaló tanulmány megjelenését követően, 1939 tavaszán gróf Teleki Mihály 'földművelésügyi miniszter' azzal bízta meg az Intézetet, hogy a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézetével karöltve a szubjektív piackutatás módszerével vizsgálja meg a budapesti borfogyasztási szokásokat, valamint a háttérben meghúzódó lélektani motívumokat.

Továbbá ellenőrizze, hogy az eljárás alkalmas-e a vidékiek ilyen jellegű szokásainak vizsgálatára.

---

²²⁰ Magyar Gazdaságkutató Intézet 14. számú külön kiadvány: Dohányzási szokások Budapesten. Athenaeum r-t könyvnyomdája. Budapest 1938. p.3.

Az elkészített kérdőív, alkalmas volt a 2.000 budapesti lakos, és a négy vidéki város (Kecskemét, Eger, Hódmezővásárhely, Rozsnyó) összesen 1.400 lakosának személyes megkérdezésére.

Vargáék a kutatás elvégzése során három fő irányt jelöltek ki, úgymint a borfogyasztási szokások elemzése -milyen bort, milyen formába, mennyit, mikor, milyen gyakran vásárol és iszik/nem iszik alkoholt-; aztán a személyi motívumok elemzése –mióta, miért, milyen helyzetben, mikor mennyit, antialkoholista vélemény, előny-hátrány, egyéb kedvtelések, étkezés-dohányzás-szórakozás módja/összefüggések,-; végül pedig a tárgyi motívumok elemzése –alkalmak, családi hatások, árkérdés, beszerzés, árusítás-.

Arra a megállapításra jutottak, hogy „a bortermelés nemzetgazdasági jelentősége azonban kétség kétségtelenül még a fogyasztás mennyiségi fokozás anélkül is lényegesen növelhető, ha a jobb minőségű boroknak általánosabb elterjedését sikerül előmozdítani.”²²¹

A szerzőpáros munkáinak eredménye nemzetközi elismerést is kiváltott, ugyanis mindhárom, a szubjektív piackutatás módszerét alkalmazó gazdaságpszichológiai tanulmányuk megjelent német nyelven is, 1941-ben Zürichben, a Gesellschaft für Markforschung-ban.

Vargáék 1943-ban értesültek arról, hogy Az Internationale Tabakwissenschaftliche Gesellschaft tanulmányuk német nyelvű kivonatát „Warum raucht der Mensch?” címmel könyvalakban is megjelenteti.²²²

„Ha ismerjük a fogyasztó pszichológiai körülményeit, különösen pedig a vásárlásra vezető motívumokat teljes részletességükben, akkor az ilyen ismeretek alapján leszűrt megállapításokat a szóbanforgó cikk értékesítésének irányításánál útmutatásul lehet felhasználni, mind a reklám megválasztása, mind a cikkek terjesztési politikája, sőt minőségének alakítása szempontjából is”²²³

---

²²¹ Magyar Gazdaságkutató Intézet 19. számú külön kiadvány: Borfogyasztási szokások Budapesten. Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdája. Budapest 1940. p.60.

²²² Jelentés az MGI működéséről 1943. 06. 06. p.17

²²³ Magyar Gazdaságkutató Intézet 9. számú külön kiadvány: Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten. Athenaeum r-t könyvnyomdája. Budapest 1935. p.5.

III. Varga István gazdaságpolitikai tevékenysége

Varga István pályája során számos hazai jelentősebb intézménynél, hivatalnál, bizottságban, illetve egyetemen fordult meg és dolgozott. Bár tény az is, hogy élete során többször került méltánytalanul mellőzött helyzetbe, azonban amikor szakértelmének, tapasztalatainak szükségét látták hirtelen ismét „felkarolták”. A dolgozat ezen fejezetében azokat a momentumokat kívánom felvázolni, melyek során a hatalmon lévők számíthattak Varga javaslataira.

Varga nagyon fontosnak tartotta, hogy az elmélet mellett szoros kapcsolatot tartson fenn a gyakorlati élettel is. Úgy vélte, hogy „a gazdaságpolitikai megállapítások mindig korhoz kötöttek, míg az elméleti megállapítások koroktól függetlenek.”²²⁴

III. 1. Válság-ankét

„Az 1929-1933-as válság Magyarországot is keményen megviselte. 1929. október 24-ei (a tőzsdei fekete csütörtök) után Európa legfőbb hitelezője, az Egyesült Államok lefékezte hiteleit, sőt elkezdte azokat visszahívni. Ennek következtében súlyos megrázkódtatást szenvedtek el a térség agráripári országai, Magyarország és Lengyelország.”²²⁵ A gazdaság működésének és a világgazdasági szereplés sikerességének pedig a külkereskedelmi kapcsolatok alakulása az egyik igen fontos tényezője.²²⁶

A Nemzetek Szövetsége 1931. július 2-ára Svájcba szervezett ankétot. Az ankét fő céljaként a válság okainak felderítését tűzték ki.²²⁷ A genfi összejöveten összesen 14 országból – Ausztriából, Belgiumból, Csehszlovákiából, Dániából, Finnországból, Franciaországból, Németországból, Magyarországról, Olaszországból, Hollandiából, Angliából és az Amerikai

²²⁴ Varga István: A közgazdaságtan klasszikusai magyar nyelven. Magyar Szemle, XLII. Kötet 3.(175.) szám, Bp., 1942. p 137.

²²⁵ Szávai Ferenc: A világgazdasági válság hatásai. In: A modern magyar gazdaság története – Széchenyitől a Széchenyi Tervig. (szerk. Gulyás László), JATE Press, Szeged, 2011. p. 122.

²²⁶ Botos Katalin-Körösi István: Nemzetközi gazdasági ismeretek. Szent István Társulat, Bp., 2013. p. 7.

²²⁷ Báger Gusztáv: Magyarország integrációja a nemzetközi pénzügyi intézményekbe című könyvének 9. oldalán azt írta, hogy a Nemzetközi Valutaalap megalakításában az egyik indikáló tényező az 1929-1933-as világgazdasági válság volt. Akadémiai Kiadó, Bp. 2011.

Egyesült Államokból- érkeztek az egyes országok gazdasági tanácsadó testületeinek és gazdasági kutatóintézeteinek képviselői.

Magyarországról dr. Varga István utazott ki, mint a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója.

Varga a válság-ankéton a népszövetségi albizottság szakértő tagjaként a következőket sorolta fel, mint a magyar gazdasági válság különleges okai²²⁸:

- az 1929. óta tartó világválság Magyarországot súlyosan érintette;
- az elvesztett világháború mélyreható átalakulást eredményezett, a 71,5%-os területvesztés mellett 63,3%-os népességsugorodást;
- a termelés irányát megváltoztatta az azelőtti közös vámterület szétszakítása,
- a háború, a kommunizmus, és aztán az idegen megszállás mind kárt okoztak a termelő-berendezésekben és a közlekedési eszközökben;
- a magyar gazdasági struktúra átalakulásának tényezőjévé vált a fokozódó népsűrűség is, népesedéspolitikai okok is vezettek az ipari foglalkoztatás irányába;
- a külfölddel való érintkezés csak 1921 júliusától, a trianoni békeszerződés ratifikálása után kezdett élénkülni, azonban a fejlődés lendületét visszafogta az infláció, majd 1924-ben a Nemzetek Szövetségének kölcsönéből²²⁹ megalapították az új Magyar Nemzeti Bankot,
- 1925-28-ban igen élénk volt az investíciós tevékenység, melyeket elsősorban külföldi kölcsönökből finanszíroztak,
- a kincstár és a jegybank által felvett külföldi kölcsönök miatt felmerülő fizetési kötelezettségek felfüggesztése, már a hosszú lejáratú kölcsönök kamatszolgálata tekintetében is elkerülhetetlennek bizonyult;
- a termelési ágak helyzete meggyengült, elsősorban azoknak, melyek az új vámhatárok következtében elveszítették piacaik egy részét;

---

²²⁸ Varga István: 'A magyar gazdasági válság különleges okai'. 5 oldalas kézirat, 1931. Varga István – Különgyűjtemény

²²⁹ „A külföldi kölcsön felvételét a kormány annak idején azzal indokolta, hogy a stabilizáció után az államháztartás esetleges deficitjét fogják abból fedezni, nehogy ebből a célból újból inflációs pénzkibocsátáshoz kelljen folyamodni.” Schlett András: Válsághasonlatok. Külső eladósodás az 1920-as és a 2000-es évek Magyarországon. Valóság LVII:(11.) 2014/11. szám p.74.

- az infláció miatt a pénztőke elpusztult, az árszínvonal csökkenése a külföldi adósságok súlyát rendkívül fokozta;
- a magyarországi exporttermékek ára a világpiacon jelentősebben hanyatlott, mint az importtermékeké, vagyis megnehezült a külkereskedelmi mérleg aktivitásának növelése;
- az agrárprotekciónizmus fokozódása miatt nehézkessé vált az exporttermékek elhelyezése;
- a távolabbi piacok elérését pedig a magas szárazföldi fuvardíjak akadályozták.

Varga ezen elgondolásait továbbra is fenntartotta. A válság okait részletekbe menően egy az 1932-ben megjelent a Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése című 33 oldalas tanulmányában fejtette ki és támasztotta alá még statisztikai adatokkal is.

Ebben zárszóként a következőket írta: „minden gazdasági válság szemléleténél felmerül a válságok ismétlődésének okának kérdése. A probléma még megoldatlan. Amit egybehangzóan oknak szoktak mondani, hogy tudni illik a gazdasági életben diszproporciók²³⁰ alakulnak ki, tulajdonképpen csak a tünet ismétlődése: e diszproporciók további fejleményeinek és felbomlásának folyamatában hasonlatosság már inkább adódik. De ép a jelenlegi magyar gazdasági válság bizonyítja, hogy e fejleményeknek a válság kifejlődése során mutatkozó sorrendje sok tekintetben egyszerűnek minősítendő és eddig ismeretlen volt. A magyar válság legfontosabb és végső oka – hiába – a régi gazdasági terület feldarabolása.”²³¹

III.2. Átmenetgazdálkodási tervek

Még javában tombolt a második világháború, amikor az 1943-as évben, illetve már azt megelőző évben is mind a politikusokat, mind a közgazdászokat izgatta, hogy vajon a háborút követően milyen helyzet alakul majd ki.

²³⁰ A szó jelentése: aránytalanság, egyenlőtlenség. Idegen szava és kifejezések szótára. Merényi Könyvkiadó Kft. p.145.

²³¹ Varga István: Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. Emlékkönyv Kenéz Béla negyedszázados professzori munkásságának évfordulójára. Budapest, 1932. p.214.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1943-ban adta ki 24. számú külökiadványát Az átmenetgazdálkodás problémái címmel, a szerző(k) nevének jelölése nélkül. Az I. kötet Az első világháború gazdasági következményei alcímet viselte, és az összesen 91 oldalas tanulmány XII. fejezetet tartalmazott.

A kiadványban az első világháború gazdasági következményeinek figyelemmel kísérése 1918-tól egészen a második világháború kitöréséig vezet. Ugyanakkor nem tekintették feladatuknak az említett két évtized egész gazdaságtörténetének a feltárását, mint írták „nem a gazdaságtörténet egy fejezetét akartuk megírni, hanem a történetet formáló erők közül azokat exponálni, amelyek a háborús következmények oldaláról oly végzetes módon befolyásolták az 1918-1939 évek között a gazdaság alakulását és amelyek egyedül lényegesek az átmenetgazdasági problematika szempontjából.”²³²

A tanulmány egyes fejezeteiben kitértek az első világháború materiális és monetáris következményeire; a konjunktúra alakulására; a társadalmi és a technikai változásokra; a nemzetközi együttműködés és a jóvátétel kérdéseire; a nagy válságra; a meghiúsult nemzetközi együttműködési kísérletekre; és ezeken kívül még a világgazdaság részekre szakadására is.

Az utolsó, vagyis a XII. fejezet a Fegyverkezési konjunktúra címet viselte. Ezt a fejezetet több szempontból is igen érdekesnek találtam.

Egyrészt, mert a 91.oldalon a következő idézet szerepelt benne: „ha általában jóval magasabb is volt az életszínvonal, mint 1914 előtt, és ha az elmúlt évtizedben szélesebb néprétegek olyan szükségleteket is elégíthettek ki, amelyek azelőtt ismeretlenek voltak előttünk, a rosszabbul élés szubjektív tudata vett erőt az emberekben, mert hiányoztak a megtakarítások és tartalékok, amelyeknek a meg nem léte a bizonytalanság érzését keltette.”²³³

Másrészt az utolsó bekezdés a második világháborút megelőző évekről szólt, vagyis arról, hogy a világgazdaság képe sajátos vegyülete a háborús és a háború utáni helyzetnek. A tanulmány végső konklúziója pedig az, hogy „Európa gazdasági élete két évtized alatt

²³² Az átmenetgazdálkodás problémái. MGI 24.sz. külökiadvány 1943. p.6.

²³³ A tanulmány 91. oldalán szereplő idézet Varga István: Népesedési problémák. Szeged. 1935. p.24.

körforgást végzett, amely visszaérkezett oda, ahonnan a gazdasági dezorganizáció erői elindultak.”²³⁴

A Magyar Gazdaságkutató Intézet az átmenetgazdaságról szóló különkiadvány folytatását is tervezte, ezt támasztja alá egy a Jelentés a Magyar Gazdaságkutató Intézet működéséről elnevezésű kiadvány, mely az 1943. évi május 6-án tartott közgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. Ebben az szerepel, hogy az Intézetben előkészítés alatt áll egy nagyobb tanulmány, amelynek első sillabuszát²³⁵ már ki is küldték, sőt voltak, akik már véleményezték is. Szilágyi Ernő államtitkárnak köszönhetően a tervezett tanulmánnyal kapcsolatban még a pénzügyminisztérium részletes álláspontját is megismerhették.

Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy távol állt tőlük bármiféle átmenetgazdálkodási program kidolgozása, csupán a külföldi felfogások, tervek ismertetésére vállalkoztak.

„Eme áttekintés során igyekezni fogunk azoknak a megoldási terveit kazuisztikusan²³⁶ megvizsgálni és az egyes problémák különféle megoldásainak kihatásait az egyéb problémákra feltárni.”²³⁷

20. táblázat: Az 'Átmenetgazdaságról szóló különkiadvány' tervezete

Szerző	Fejezet, alfejezet száma	Fejezet, alfejezet rövid megjelölése	Jele a syllabusban	Terjedelem
Varga	1.	Az átmeneti gazdaság fogalma	I/b	1
	2.	Elmaradt felújítások, raktárak újra feltöltése	IV/A/d	1
	3.	Pénzrendszer problémái	IV/E	3
	4.	Állampénzügyi problémák	IV/F-G	9
	5.	Átállítás és árprobléma	IV/A/E	2-3
Rác	1.	A külkereskedelmi forgalom problémái, az átmenet gazdaságban	III/2-4	5

²³⁴ Az átmenetgazdálkodás problémái. MGI 24.sz. különkiadvány 1943. p.91.

²³⁵ A szó jelentése: tartalomjegyzék, gondolatmenet. Idegen szavak és kifejezések kéziszótára. p.418.

²³⁶ A szó jelentése: tudományos módszerrel Idegen szavak és kifejezések kéziszótára. p.262.

²³⁷ Jelentés a Magyar Gazdaságkutató Intézet működéséről. MGI. 1943.05.06. pp.22-23.

Gyömrey	1.	Történelmi visszpillantás	I/a	10
	2.	Szállítási nehézségek	III/1	5
Mauksa	1.	A termelési apparátus átállítása a nagytergazdaság követelményeinek megfelelően.	IV/A/c	3
	2.	Monetáris problémák az első világháború után.	IV/D/a	4
	3.	Nemzetközi együttműködés a tengelyhatalmak tervei szerint	V/A/a	5
	4.	A háromhatalmi egyezmény egyes országainak és a semleges országoknak tervei	V/B/b/aa	10
Keményffy	1.	A munkapiac átállítása	IV/A/a	3
	2.	Nyersanyagprobléma	IV/B	3
	3.	A monetáris nehézségek elkerülésének feltételei	IV/D/b	3
	4.	Nemzetközi együttműködés a Szövetséges Hatalmak tervei szerint	V/A/b	4
	5.	Az egyes közgazdaságok terveinek általános áttekintése	V/B/a	5
	6.	A Szövetséges Hatalmak egyes országainak tervei	V/B/b/bb	10
Jónás	1.	Iparosodás	II/a	2
	2.	A termelési apparátus átállításának technikai és piaci nehézségei	IV/A/b	3
	3.	Struktúra változások a világkereskedelemben	II/c	3
Hajpál	1.	Mezőgazdasági autarkizálódás	II/b	3
	2.	Az élelmiszerellátás problémái	IV/C	3

Forrás: az 'Átmenetgazdaságról szóló különkiadvány' tervezete, Varga-Különgyűjtemény

1943 májusában a pénzügyminiszter hivatalosan létrehozta a Magyar Gazdaságtájékoztató Bizottságot, melynek feladata volt a második világháború utáni tervek előkészítése. A Bizottságban valamennyi vezető gazdaságpolitikus: az egyes minisztériumok államtitkárai, valamint a Nemzeti Banknak és a Statisztikai Hivatalnak a vezetői vettek részt, így természetesen a Magyar Gazdaságkutató Intézet tagjai közül is többen.

A Bizottság elnöki tisztségét Kállay Tibor, egykori pénzügyminiszter töltötte be, a főtitkári feladatokat pedig Csikós-Nagy Béla látta el. A 33 tagú Bizottság albizottságokban tevékenykedett és az elkészült dokumentumokat plenáris ülésen vitatták meg²³⁸.

Az albizottságok²³⁹ különböző feladatok elvégzését vállalták, az alábbiak szerint:

- a klíringkérdések albizottságának elnöke: Fabinyi Tihamér, előadója: Knob Sándor;
- az árstabilizáció albizottságának elnöke: Fabinyi Tihamér, előadója: Surányi-Unger Tivadar;
- az átmenetgazdaság albizottságának elnöke: Czettler Jenő, előadója: Varga István;
- a pénzügyi kérdések albizottságának elnöke: Czettler Jenő, előadója: Judik József;
- a Dunai forgalmi problémák albizottságának elnöke: Gyulay Tibor;
- a Timföld- és alumínium-gyártás albizottságának elnöke: Haggemacher Henrik;
- a tengeriszár rostanyagként történő felhasználására létrehozott albizottsági elnök: Khuen-Héderváry Károly gróf.

Az albizottságok belső tájékoztatásra készítették el dokumentumaikat. Azonban menet közben bizonyos témák nyilvánosságra hozataláról döntöttek, ezek közé tartoztak például:

1. „Az átmeneti gazdaságra való felkészülés és annak nemzetközi vonásai;
2. A háború utáni nemzetközi munkamegosztás, különös tekintettel a mezőgazdaság és az ipar háború utáni szerepére;
3. A jövő közlekedésének nemzetközi összefüggései, ideértve a Duna-szabályozást és a dunai forgalom fejlesztését;

²³⁸ Csikós-Nagy Béla: Gazdaságpolitikai elképzelések a II. világháború utánra. Magyar Tudomány, 1995./2. szám p.121.

²³⁹ Hét albizottságban dolgozik a Magyar Gazdaságtájékoztató Bizottság. XX. század, online történelmi folyóirat: <http://www.huszadikszazad.hu/print.php?id=25670&mode=article> (letöltés ideje: 2015. március 1. 13:42)

4. Az angolszász és a német társadalompolitikai koncepciók és ezek magyar vonatkozásai;
5. A háború utáni pénzpolitika, a pénzrendszerek nemzetközi szabályozására vonatkozó külföldi elképzelések és azoknak Magyarországra gyakorolt hatása.”²⁴⁰

Az elképzelés szerint, a fent említett anyagok a megfelelően rendszerezést követően, 1944-ben a 'Háború utáni gazdasági tervek' címen, a Bizottság 1. számú kiadványaként jelent volna meg. A munkálatok elvégzése során a legnagyobb gondot az jelentette, hogy a háború esélyeinek és az azokkal összefüggő kérdéseket megfelelően kezeljék. Ezt követően a szerkesztési és a nyomdai munkálatok rendben meg is történtek.

Már a Magyar Gazdaságtájékoztató Bizottság megalakulásakor sejteni lehetett, hogy a németek a második világháborút elvesztették.

A főtitkár szerint: ezt a problémát sem a bizottsági munkában, sem a nyilvánosságnak szánt dokumentumban nem szándékozták megkerülni.²⁴¹

Csikós-Nagy végül ki is mondta, amit eddig csak sejteni engedett, vagyis, hogy „egyes kritériumok tekintetében azonban az uralkodó felfogás korlátokat szabott a bizottsági munka számára. Egyöntetű volt a vélekedés, hogy a tőkés termelési mód fennmarad. De az is, hogy a második világháború utáni átmenet-gazdaság gyökeresen különbözni fog az első világháború utánitól. A húszas évtized kezdetén a Tanácsköztársaság felszámolása után a szabadpiaci gazdálkodásra való mielőbbi visszatérés, és így a liberalizálás angolszász vonala jellemezte a politikát formáló erők gondolkodását.”²⁴²

Miközben a főtitkár a kiadásra előkészített anyag lektorálását végezte, a nyilasok átvették a hatalmat.

Kitudódott ugyanis, hogy 1943-ban Bethlen István felkérésére Varga is részt vett a koncepció kidolgozásában, amelyben megtervezték a magyar gazdaság háborút követő újjászervezését, s mindezt a szövetségesek győzelmét feltételezve. Egy 2002-es tanulmány szerint az elkészült

²⁴⁰ Csikós-Nagy Béla: Gazdaságpolitikai elképzelések a II. világháború utánra. Magyar Tudomány, 1995./2. szám p.121.

²⁴¹ i.m. p.122.

²⁴² i.m. p.122.

munkák nem maradtak fenn, ugyanis azokat a Nemzeti Bankban elégették²⁴³. Azonban a további kutatások alapjául szolgálhat egy új információ, mely szerint Csikós-Nagy Béla az albizottsági dokumentumok egy nyomdai példányát még gyorsan visszatartotta és azt haláláig őrizte.²⁴⁴

III.3. A „valutacsoda”, avagy a forint bevezetése

Varga István a háborút követően egy személyben az Anyag és Árhivatal elnökeként, illetve a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatójaként jól ismerte a magyar viszonyokat. Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai című könyvében - mely Varga halála után két évvel jelent meg - részletesen, statisztikai adatokkal alátámasztva vezette le, hogy a háború során hogyan alakult ki „az a helyzet, amelynek szükségszerűen, elkerülhetetlenül egy fékevesztett inflációba kellett torkollnia.”²⁴⁵ Az események összefoglalásához elsősorban Varga könyvének a 4. 5. és 6. fejezetében leírtakra támaszkodtam.

Az infláció kialakulásának okai

Az infláció kezdeti szakasza 1938-ra a magyar fegyverkezés gyorsítását támogató 1 milliárd pengős Győri program meghirdetésére vezethető vissza, amikor is a magyar kormány az öt éves programot a Nemzeti Banktól felvett fedezet nélküli hitelekből kívánta finanszírozni.²⁴⁶ Az volt az elképzelés, hogy a szóban forgó összeg 60%-át egy külön célra kivetett, évi több részletben fizetendő vagyonadóból, a további 400 millió pengőt pedig kölcsönkibocsátásból fedezik. A fegyverkezés ütemének fokozása miatt az előirányzott katonai kiadások azonban nem várt mértékben megemelkedtek, így tovább kellett növelni a belső kölcsönfelvételeket. Ugyan próbálták még a látszatát is elfedni, de valójában a háborús kiadások finanszírozása egyértelműen a jegybank útján, még pedig bankjegyszaporítással történt.

Varga meg is jegyezte könyve 88. oldalán, hogy a tranzakciók megvalósításakor - ügyelve a nagybankok kihagyására - egy Pénz- és Tőkepiac Szabályozására Alakult Intézetet jött létre, mely csak szinte bélyegzőként funkcionált. Hegedű Lóránt, a Takarékpénztárak és Bankok

²⁴³ dr. Bekker Zsuzsa: Varga István (1897-1962.). In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p.751.

²⁴⁴ Csikós-Nagy Béla:Gazdaságpolitikai elképzelések a II. világháború utánra.Magyar Tudomány,1995./2. p.123.

²⁴⁵ Varga István: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. KJK, Bp. 1964. pp. 85- 140. alapján

²⁴⁶ SCHLETT András: A magyar tanulópénz. Hiperinfláció és stabilizáció Magyarországon 1945-46-ban. Kézirat 2015. p. 2.

Egyesületének elnöke ki is jelentette, hogy „a hosszú nevű intézet székhelye a pincében van, jelezve ezzel, hogy a gazdasági tartalmat tekintve ’pinceváltókról’ van szó.”

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a németek mindent elkövettek, hogy a csatlós országok felé növeljék tartozásaikat. A magyarországi pénzügyi egyensúlyhiányhoz jócskán hozzájárult a Németország felé kényszerhelyzetben teljesített áruszállítások, illetve szolgáltatások ellenszolgáltatás nélküli értéke, valamint a külkereskedelmi cserearányok közel 20%-os romlása.

21. táblázat: A fejenkénti bankjegyforgalom indexszámokban

Év vége (dec. 31.)	Bankjegyforgalom
1937.	100
1938.	165
1939.	173
1940.	196
1941.	261
1942.	398
1943.	577
1944.	1402

Forrás: Varga István: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. 1964. p. 88.

A fenti táblázatból is jól látható, hogy az infláció üteme a háború vége felé mennyire felgyorsult.

Magyarország 1944 végén és 1945 elején hadszíntérré vált, hiszen az augusztusban bevonuló szovjet csapatok április 4-re tudták felszámolni a náci hadsereg utolsó csíráit. A háborús pusztításon felül, még a nyilasok által leszerelt és elszállított termelő berendezések, nyersanyag- és élelmiszerkészletek, állatok, közlekedési eszközök és a tízezer szám kitelepített lakosság is tetézték a borzasztó gazdasági és társadalmi állapotokat. Azáltal, hogy a második világháborúban legyőzött Magyarország az 1938-1941. során hozzátartozt területet ismét elvesztette, a keletkezett kár már a nemzeti vagyon kb. 40%-ára rúgott.

A fokozatosan felszabaduló országrészek előbb szovjet katonai igazgatás alá kerültek, majd 1944. december 22-től a Debrecenben megalakult ideiglenes nemzeti kormány vette át a közigazgatás irányítását.²⁴⁷

A közellátás helyzetét veszélyeztette a termelés óriási visszaesése, az általános hiány, mind alapanyagban, mind munkaerő tekintetében, nem beszélve a nemzetközi jóvátételi kötelezettségekről és az újjáépítés költségeiről. Ilyen körülmények között az államháztartás is és a vállalatok is hitelekre szorultak, ezzel viszont tovább fokozták volna az inflációs folyamatokat.

A Tildy-kormány első megoldási kísérlete során 1945. december 19-től a pénz névértékét lezállították, így az állam a bankjegyekre ragosztandó bélyegek eladásából jutott bevételhez, hitelfelvétel helyett. A jövedelem-eloszlási aránytalanságok, illetve az árufedezethez képest magasabb névleges bérek és jövedelmek tekintetében az egyensúlyi állapot megcélzása során, munkabér-ár spirál alakult ki, mely az infláció újabb táptalajául szolgált.

A 11 napig tartó 'bélyegezős kísérletet', az 1946. január 1-én létrehozott adópengő váltotta fel, mely egy sajátos jellegű elszámolási pénzegység volt. Az adópengő értékét sima pengőben egy árindexszám jelezte - habár bevezetéskor a pengő és az adópengő értéke még egyenlő volt-, melyet a Magyar Gazdaságkutató Intézet a budapesti ár adatgyűjtése alapján határozott meg minden délelőtt.

Kezdetben az adópengő forgalmi köre ugyan korlátozott volt, azonban május 29-től a Pénzügyminisztérium az adópengőt is általánosan forgalomba hozta. Szép lassan érvényesülni kezdett - Varga szavaival élve - a „fordított Gresham-törvény”, amit a pengő kereskedelmi forgalomból kiszorulása jelzett.

Az állami kifizetések adópengőben történtek, ennek ellenére az államháztartás továbbra is deficitese volt; a jövedelmek és az árukereslet, a termelés és az árukínálat pedig még mindig aránytalanok maradtak, vagyis mindezek azt jelentették, hogy infláció alapvető okait sajnos az adópengő sem tudta orvosolni.

---

²⁴⁷ Böllöny József: Magyarország kormányai 1848-1975. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. p. 71.

Két hónappal az adópengő-jegyek forgalomba hozatalát követően óriási drágulás söpört végig az országban, ebben nagy szerepe volt Nagy Ferenc miniszterelnök kormányának is, mely felhatalmazást adott a vállalatoknak az árukészletek tartalékolására a küszöbön álló stabilizálás idejére. Az ellátási helyzetben bekövetkezett tarthatatlan zavarok miatt, azonban végül augusztus 1. helyett, az új pénz kibocsátását előrébb hozták július 27-re.

Vargának a szanálással és a stabilizációval kapcsolatos elgondolásai

A Varga-hagyatékban fellelt dokumentum²⁴⁸ szerint az MKP stabilizációs programját jóval megelőzve, Varga már 1946 februárjától foglalkozott az infláció megfékezésének lehetőségeivel.

22. táblázat: Vargának a szanálásra vonatkozó munkáinak felsorolása

Időpont	Cím	Átadva / elhangzott	Terjedelem
1946. II.	A magyar állami költségvetés szanálási terve	Nagy Ferenc miniszterelnöknek, Rácz Jenő gazdasági tanácsadónak, Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtítkárának	20 oldal
1946. V. 20.	Előadás a szanálás lehetőségeiről	Fonciere Általános Biztosító Intézet gazdasági összejövételén	a kézirat: 25 oldal
1946. VI. 16.	Feljegyzés a stabilizálással összefüggő ár- és valutaproblémák megoldása előkészítésének munkamenetéről	Gazdasági Főtanácsnak, Kemény György, pénzügyminiszter államtitkár elnökle mellett működő albizottságnak	9 oldal
1946.	Jó pénz lesz-e a forint?	újságcikk	2 oldal
1946. X. 10.	A magyar valutacsoda	A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1. számú közleménye	12 oldal

Forrás: Varga István 1954. decemberi keltezésű feljegyzése a szanálásra vonatkozó írásainak címe és azok keletkezésének pontos ideje, körülménye, saját készítésű ábra

²⁴⁸ A dokumentum a dolgozat 3. számú mellékletében megtalálható

Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. február 4-én megalakította kormányát.²⁴⁹ Varga 'A magyar állami költségvetés szanálási terve' című memorandumában a szanálást a népgazdasági egyensúly keretében vázolta, ennek első lépéseként pedig nemzetgazdasági mérleg számszerű összeállítását és felosztását szorgalmazta.

Kimutatásokat készített és becsléseket végzett a nemzeti jövedelem alakulásáról, az állami kiadásokról, az adó- és közterhek alakulásáról, a jóvátételi- és nemzetközi kötelezettségek teljesítéséről, a munkabérek reálértékének alakulásáról, a létfenntartási indexszámokról.

Februári memorandumának 14. oldalán megjegyezte, hogy „kívánatos volna természetesen a szanálást egy külföldi kölcsön felvételének időpontjában végrehajtani, de mód van ezt anélkül is lebonyolítani. Mindenesetre új valutára kellene áttérni (...).”

A szanálás eredményes végrehajtását pedig a megfelelő munkabér- és árpolitika, illetve például a magántőke termelésbe való fokozottabb bekapcsolása mellett feltételezte.

Varga a májusi előadásában megemlítette, hogy a szanálás szinte már pártpolitikai programmá vált, ezért nem kívánt a programokkal közvetlenül foglalkozni. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a szanálásnak gazdaságstatisztikai háttere és technikája van, illetve hogy komoly előkészítést igényel. Meggyőződése szerint a szanálás az 1946/47-es években valóban megkísérelhető lesz.

Az előadásáról készült kézirat 21. oldalán Varga a következőket írta: „a szanálást el lehet képzelni a jelenlegi valuta fenntartása mellett; el lehet képzelni egy új pénznem bevezetésével (...) vagy talán adópengő-valutát is lehetne egy rövid átmeneti időre bevezetni és alkalmazni.”

Gondolatmenetét a 23. oldalon azzal folytatta, hogy az átmeneti időszak után viszont át kell térni az aranyvalutára.

---

²⁴⁹ Bölöny József: Magyarország kormányai 1848-1975. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. p. 72.

23. táblázat: A forint bevezetésére készült forgatókönyv-változatok

Varga 1946. június 16-i javaslata	Az MKP életbe léptetett valuta stabilizációs folyamata
1. a búza árának megállapítása az 1938. évi 20 pengőhöz képest, akár 30 forintban	1. a búza önkényesen megállapított ára 400 forint/t, majd ehhez viszonyítva az új agrárszint kialakítása, kiindulási alap: az 1938/39. évi áradatak;
2. a mezőgazdasági árszint kialakítása, a búza árához viszonyítva	2. vasúti fuvardíjak megállapítása, a háború előtti 4,1-szerese;
3. az agrár munkabérek revideálása	3. új lakbérszint kialakítása, a háború előtti lakbérekhez képest 1,2-szeres árszorzó;
4. lakbérkérdés rendezése	4. ipari munkabérszint kialakítása, 3-as szorzószámmal, cél a különböző munkanemek közötti különbség csökkentése
5. ipari munkabérek megállapítása	5. ipari árszint kialakítása, az agrárolló figyelembe vételével;
6. vasúti és egyéb közlekedési tarifák, valamint a közüzemi díjak megállapítása	6. a nagykereskedelmi árszint 3,6-szoros, figyelembe véve a külföldi áremelkedéseket
7. iparcikkek árának megállapítása	7. az új árstruktúra dollárban kifejezve drágább lett, a dollárban való olcsóságot tudatosan szüntették meg;
8. az árszint kialakítása után állapítható meg a forint tényleges intervalutáris értéke	8. a forgalomban került pénzhez 400.000 quadrillió pengőt, illetve 200 millió adópengőt tettek egyenlővé 1 forinttal,
9. a vázolt program megvalósítható amennyiben: - a Gazdasági Főtanács meghatározza a búza árát, és felszólítja az illetékes minisztereket, hogy 3 napon belül határozzák meg a konkrét mezőgazdasági árakat; - a Gazdasági Főtanácsnak ezzel egyidejűleg utasítania kell a földművelésügyi minisztert a mezőgazdasági munkabérek revideálására;	9. a valutastabilizáció szorosan összefüggött az államháztartás szanalási tervével
	10. a valuta-stabilizáció, az államháztartás szanalása, a munkabérszínvonalak megállapítása, az árak kialakítása, mind egy közgazdasági 'budget' keretében történt;
	11. a külkereskedelmi forgalomban és a belkereskedelmi forgalomban is felmerült az árkiegyenlítés szükségessége;

<ul style="list-style-type: none"> - egyidejűleg a lakbérek megállapítandók; - a Gazdasági Főtanács határozatától számított 4-6 napon belül az ipari munkabérek kérdése is rendezendő; - a Gazdasági Főtanács határozatától számított 7-9 napon belül a tarifák és a díjak rendezendők; - 9 nap alatt tisztázandók az iparcikkek ára, 10-35 nap alatt ipari árak megállapítása; - 36-40 napon belül az egész rendszert felül kell vizsgálni; - 41-42 nap elegendő lehet a forint árfolyamának meghatározására, vagyis július 31-ig a munka elvégezhető! 	<p>12. az ipari termelés struktúrájának átállítása volt szükséges, melyre a bankszervezet átállási hiteleket nyújthatott.</p>
---	---

Forrás: Varga István: Feljegyzés a stabilizálással ...és Varga István: A magyar valutacsoda című tanulmányai alapján, saját készítésű ábra

Varga kéziratában finoman utalt arra, hogy az 1946. évi szanálás lehetőségére ő már valójában februárban felhívta a figyelmet. Mégpedig úgy, hogy az illetékes kormánykörökhöz eljuttatott egy memorandumot. Ebben kiemelte, hogy az infláció is csupán a reál nemzeti jövedelem eloszlásának egy tényezője, így tehát megszüntethető. A memorandumban ezen kívül rámutatott arra is, hogy az új szanálás kezdetekor elkerülhetetlen az államháztartási deficit, melynek fedezésére azonban jegybankhiteleket lehetne felvenni. Továbbá javaslatot tett a jövedelmi arányok megállapítására is. A memorandum szerint tehát az új szanálást a népgazdasági mérlegegyensúly keretében valósította volna meg.

Varga megjegyezte, hogy ezen elgondolásait a polgári pártok nem karolták fel. Azonban utalt arra, hogy az 1946. évi szanálási tervet a Kommunista Párt szakemberei memorandumjának figyelembevételével vázolták fel. Részleteit pedig ugyanazok a szakemberek és a minisztériumok akkori főtisztviselői dolgozták ki, akik Varga számszerű elgondolásait is helyesbítették.²⁵⁰

²⁵⁰ Varga István: 'Valutareform, valutastabilizálás és valutaszanálás' kézirat, pp.10-11.

Jó pénz lesz-e a forint?

Varga újságcikkében a forint bevezetése kapcsán, a pénz négyféle feladatának teljesülését - 1. általános fizetési/csereszköz; 2. általános számlási egység; 3. általános értékmérő; 4. általános értékmegőrző - vette górcső alá. Szerinte pénzügytechnikai vonatkozásban is megfelelő intézkedések történtek: a kötött gazdálkodással biztosították, hogy a pénzért kapható árucikk mennyisége nem változzon; az aranyfedezettel a felelőtlen pénzsziporításnak szabtak határt; a legfontosabb pedig, hogy elkészült egy nemzetgazdasági költségvetés. Mindezek miatt pedig kialakulhatott a bizalmi légkör a jó pénz, vagyis a forint iránt.

Néhány gondolat a „forint-apaságról”

Rác Jenő 8 oldalas bizalmas feljegyzésében²⁵¹ a következőket írta. 1946 februárjában, gazdasági tanácsadóként a hivatalba lépésének első napján Nagy Ferenc miniszterelnöknek Rác azt javasolta, hogy mind a négy párt delegálja 2-2 legkiválóbb gazdasági szakértőjét és rövid határidővel, de állapotodjanak meg egy hosszabb időre szóló gazdaságpolitikai tervben. Nagy Ferenc a Gazdasági Főtanács előtt ugyan ismertette a javaslatot, azonban ott elvetették még az ötletet is, mondván, hogy bizottságok ilyen jellegű munkára nem alkalmasak. Hamarosan az MKP a saját gazdasági tervét nyújtotta át a miniszterelnöknek, illetve hozta nyilvánosságra a sajtóban, ezáltal még a látszatát is elkerülték az együttműködés lehetőségének. Rác szerint ez a folyamat ismétlődött meg a stabilizáció előkészítésekor is.

Említésre került Varga István államtitkár javaslata, melyet a Gazdasági Főtanácshoz is eljuttatott, s melyben azt a következtetést vonta le, hogy a stabilizáció megteremthető. A cél az volt, hogy alapos megvitatás után ezt a pártok közös programjaként ismertessék, azonban ez sem úgy történt. Rác éles kritikáját a 3. oldalon fogalmazta meg: „nem sokkal később nyilvánosságra került és a későbbiekben lényegileg meg is valósult a kommunista párt stabilizációs javaslata, amely nagyban és egészben ugyanazokon az elveken épült fel, mint a Varga-féle.” Ennek kapcsán megjegyezte, hogy nem a szerzői jog, vagy a vicclapok nyelvén a ’forint-apaság’ felemlegetése végett, hanem azért tette szóvá, mert meggyőződése, hogy a magyar politikai élet egyensúlyát és a gazdaság nyugodt fejlődését szolgálná, ha a koalíciós pártok a továbbiakban együtt működnének.

---

²⁵¹ Rác Jenő: A kormány hosszabb lejáratú gazdasági programjához. 1946/869. számú bizalmas feljegyzés, Varga-Különgyűjtemény

A stabilizáció kapcsán, úgy vélem meg kell említenem a korábbi pénzügyminiszternek és miniszterelnöknek, vitéz Imrédy Bélának a nevét is. Amikor 1945. október 3-án Imrédyvel együtt több más háborús bűnösnek tekintett politikai és katonai vezetőt is visszaszállítottak Budapestre, elmondták, hogy a kihallgatások során semmilyen kényszerítő eszközt nem alkalmaztak velük szemben.²⁵² Imrédy a börtönben tudomást szerzett a pengő drasztikus elértéktelenedéséről. A kegyelemben részesülés lehetőségének felvetése mellett, kikérték az ő véleményét is.²⁵³ Úgy alakult, hogy a fogságban még arra is volt módja és lehetősége, hogy kidolgozzon 'Az infláció elleni küzdelem elvei és eszközei' címmel egy tervezetet.²⁵⁴

Az Imrédy életét kutató Sipos szerint a volt miniszterelnök 16 oldalas elaborátumában a pénz- és az áru oldaláról, illetve az alkalmazható pszichológiai eszközök felől közelítette meg a problémát, és azt írta, hogy a stabilizációt csak a békeszerződés megkötése után lehet majd végrehajtani, új pénzegység bevezetése nélkül. Emiatt csupán legendának nevezte, hogy az 1946. február 28-án kivégzett Imrédy tervezete alapján zajlott volna le a nyár végi stabilizáció, azt pedig kizárta, hogy a 'forint' elnevezése tőle származott volna.²⁵⁵

Vargának a hiperinfláció megfékezésével kapcsolatos tanulmányát idegen nyelveken is kiadták, a magyar nyelvű után egy évvel később németül, a Neue Zürcher Zeitungban: 'Zerfall und Stabilisierung der ungarischen Währung' címmel jelent meg, majd 1959-ben pedig a Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik-ban: 'Die ungarische Währungsreform des Jahres 1946.' címmel.

Angolul 1949-ben 'Hungary's Monetary Reform' címmel, a The American Economic Review-nak a XXXIX.számában.

Varga fogalom magyarázata

Varga a valuta-reformról, a valuta-stabilizálásról és a valuta-szanálásról szóló 19 oldalas kéziratát²⁵⁶, a szakirodalmi hivatkozásokra tekintettel feltehetően 1957-1958-ban írta.

²⁵² Sipos Péter –Sipos András (szerk.): Imrédy Béla a vádlottak padján. Osiris-Budapest Főváros Levéltára, Bp. 1999., p. 66.

²⁵³ Schlett András: A magyar tanulópénz. Hiperinfláció és stabilizáció Magyarországon 1945-46-ban. Kézirat 2015. pp. 5-6.

²⁵⁴ Sulyok Dezső: A magyar tragédia. N. J., 1954. Newark. p. 550.

²⁵⁵ Sipos Péter –Sipos András (szerk.): Imrédy Béla a vádlottak padján. Osiris-Budapest Főváros Levéltára, Bp. 1999., pp. 66-67.

²⁵⁶ Varga István: 'Valuta-reform, valuta-stabilizálás és valuta-szanálás' kézirat, Varga István-Különgyűjtemény

Varga véleménye szerint a *valuta-stabilizálás* fogalma alatt háromféle tartalmat érthetünk:

- a) jelentheti a pénzegység és az adott arany mennyiség, illetve az aranyértékű devizák egysége közötti viszony állandósítását egy olyan időszak után, amelyben ingadoztak;
- b) jelentheti a pénzegység és valamely nem állandó aranyértékű külföldi pénzegység közötti viszony rögzítését;
(például: Magyarországon 1924-ben a koronát az akkor emelkedő aranyértékű font-sterlinghez kötötték, és 346.000 korona = 1 font sterling árfolyamon az állandóságát deklarálták)²⁵⁷
- c) jelentheti, hogy megfelelő intézkedésekkel a pénz belföldi vásárlóerejét, vagyis a belföldi árszintet állandósítják.

Varga felhívta a figyelmet arra, hogy a háromféle valuta-stabilizálás, valójában háromféle célkitűzést is jelent, melyek egyidejű megvalósítása nem lehetséges.

Varga véleménye szerint a *szanálás* fogalma alatt szintén három dologra gondolhatunk:

- a) a pénzviszonyoknak, a monetáris helyzetnek a rendezésére;
(amennyiben az intézkedések csak ezt a célt szolgálják, akkor Varga ezt tekintette valuta-szanálásnak)
- b) az államháztartás helyzetének a rendezését; vagy
- c) az egész gazdasági helyzetnek a rendezésére.

A valuta-reform alatt általában az új valuta bevezetését értjük. „De mit kell az új valuta bevezetése alatt érteni?” – teszi fel a kérdést Varga.

Formai szempontból akkor kerül sor az új valuta bevezetésére, ha

- új elnevezésű,
- új külsejű, veretű vagy nyomású pénzjegyeket bocsátanak ki.

---

²⁵⁷ Varga István: 'Valuta-reform, valuta-stabilizálás és valuta-szanálás' kézirat, p.1. Varga-Különgyűjtemény

De ha nem módosulnak a pénzkreálás és a pénz forgalomba hozatalára vonatkozó szabályok és intézkedések, akkor ilyenkor egy új elnevezésű valutaegység forgalomba hozatala miatt még nem következik be valuta-reform!²⁵⁸

Varga megállapítása szerint a valuta-reformok elég gyakoriak, mert különböző típusúak lehetnek, például:

- a valuta-devalválás: amikor a pénzegység aranyértékét törvényhozási vagy kormányzati intézkedéssel csökkentik;
- a valuta-depreciálás: amikor a pénzegység aranyértéke a piaci spontán erők hatására csökken;
- illetve a devizagazdálkodás bevezetése, vagy átfogó módosítása.

Varga számára nyilvánvaló, hogy a valuta-stabilizálás egyben valutareform is; továbbá, hogy a valutareform gyakran szanálással kerül egyidejűleg végrehajtásra. Azonban arra is figyelmeztet, hogy ezek a fogalmak nem szinonimák, hiszen nem minden valuta-reform minősül egyben valuta-szanálásnak is.²⁵⁹

Példaként említette, hogy 1924-ben a gazdasági életben történt egyensúlyhiány helyreállítását nagyban spontán gazdasági erők befolyásolták. Ezért politikai megfontolások alapján az intézkedéseket a szanálás gyűjtőfogalmával illették.²⁶⁰

Viszont 1945 decemberében a forgalomban lévő bankjegyek értékét a rájuk ragasztott bélyegek ötödükre csökkentették, ez valuta-reform volt, de mivel hogy az intézkedés az árakat csak átmenetileg csökkentette és az inflációnak sem állta útját, ezért Varga ezt nem minősítette sem valuta-stabilizálásnak, sem valuta-szanálásnak.²⁶¹

Az 1946. július 27-én bevezetett intézkedések nyomán viszont helyreállt a rend az államháztartás és a gazdasági élet tekintetében is. Ekkor tehát a szanálás bekövetkezett, és egyidejűleg történt meg a valuta-stabilizálás és a valuta-reform is.²⁶²

²⁵⁸ Varga István: 'Valutareform, valutastabilizálás és valutaszanálás' kézirat, p.3.

²⁵⁹ i.m. p.4.

²⁶⁰ i.m. p.10.

²⁶¹ i.m. p.5.

²⁶² i.m. p.11.

Az 1957-58-ban írott kézirat szerint nem lehet vitás, hogy 1946. július 27., vagyis a forint bevezetése mérföldkö²⁶³ volt a magyar pénztörténetben, hiszen annak körülményei is újszerűek voltak.

Varga véleménye a következőként foglalható össze „az 1946. évi magyarországi valutareform egyedülálló jellegét az adta meg, hogy ennél a rekurrens csatlakozás jelentősége háttérbe szorult, (...) ezen kívül nem állapítottak meg átszámítási kulcsokat a munkabérek, a fizetések, valamint az áruk és szolgáltatások ára tekintetében, ezek megállapítása tehát ugyyszólván légüres térben, a népgazdasági mérleg egyensúlyképzete és –számítása alapján történt. Így tehát az 1946. évi valutareform egyidejűleg szanálás, ezenfelül pedig egy – közel tökéletesen sikerült valutastabilizálás is volt.”²⁶⁴

Varga Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai című könyvében, visszatekintve az eseményekre úgy fogalmazott: „az 1946. évi magyarországi szanálás és pénzreform sikerrel járt, de a következő években kiderült, hogy a teljes népgazdasági egyensúly nincs meg. (...) Megítélésünk szerint Magyarországon nem csupán 1946-ban történt valuta-reform, hanem az 1948-1951 közötti ismertett intézkedések újabb valuta-reformot jelentettek. (...) Ezt az úgyszólván észrevétlenül végbement valuta-reformot jórészt a tőkés társadalmi-gazdasági rendszerről a vegyes, illetve átmeneti jellegű, de túlnyomórészt mégis szocialista társadalmi-gazdasági rendszerre való áttérés tette szükségessé, illetőleg hozta létre.”²⁶⁵

A világ eddig ismert legvadabb inflációjáról, azóta is számos kutató véleménye látott napvilágot, köztük Schlett Andrásé. Akinek véleménye szerint „összességében a magyar pénzcseré, mint monetáris művelet sikeresnek mondható. Arra azonban nem születtek meg a feltételek, hogy tartósan stabil valuta jöjjön létre. A pénzügyi intézményrendszert a kommunista hatalomátvételt követően hónapok alatt felszámolták. A forint egységes értékmérő szerepe eltűnt, egyszerű elszámoló eszközzé vált.”²⁶⁶

²⁶³ Varga István: 'Valutareform, valutastabilizálás és valutaszanálás' kézirat, p.6.

²⁶⁴ i.m. pp.15-17.

²⁶⁵ Varga István: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. KJK, Budapest, 1964. pp.139-140.

²⁶⁶ Schlett András: A magyar tanulópénz. Hiperinfláció és stabilizáció Magyarországon 1945-46-ban. Kézirat 2015. p.8.

III. 4. Szerepvállalás a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalomban

A Varga-hagyaték áttanulmányozás során felkeltette az érdeklődésemet egy 1956. december 8-i keltezésű 'Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról' című 5 oldalas dokumentum. A 4 fejezetből álló gépelt irat lényegében pontokba szedve sorolta fel azokat az alapelveket, amelyek garantálnák Magyarország függetlenségét és szabadságát; intézményes formában továbbra is biztosítva a szocializmus eddig elért eredményeit: köztük a munkástanácsok felállítását, a munkásság sztrájkjogát, a paraszti életforma szabadságát és beszolgáltatás alóli mentességét; mindezeket a demokratikus módon megválasztott országgyűlés és több-pártrendszer keretein belül. A 4. oldalon megfogalmazott elhatározás szerint, „a belső rend teljes helyreállítása után lehet tárgyalásokat kezdeni a Magyarországon lévő szovjet csapatok kivonásáról és a magyar-szovjet viszony rendezéséről.”

A hagyatéki anyagok között sem, és az életrajzi ismertetések között sem találtam korábban semmilyen utalást arra vonatkozóan, hogy ezen Nyilatkozat kapcsán Vargának bármilyen szerep tulajdonítható lett volna. A kapcsolódási pontot az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, egy 1957. évi szeptember 12-i, belügyminisztériumi tanúkihallgatási jegyzőkönyvben²⁶⁷ találtam meg. A jegyzőkönyv szerint Vargát aznap tanúként, dr. Bibó Istvánnal való ismeretsége kapcsán, illetve a december 8-i közös Nyilatkozat elkészítésének körülményeiről hallgatták ki. Varga ekkor elmondta, hogy 1956 októberében és novemberében is bent járt a Kisgazdapárt központjában, ahol kaotikus állapotok uralkodtak, és senki sem foglalkozott a pártprogram elkészítésével. Ezért inkább november közepére Rácz Jenővel közösen elkészített egy részletes programot, melyet átadtak Tildy Zoltánnak véleményezésre.

Ezt követően a Nemzeti Parasztpárt központjában a megbeszélésen a Kisgazdapárt részéről Rácz és Varga, a Parasztpárt részéről Farkas Ferenc, Zsigmond Gyula, Féja Géza, Tamási Áron és Bibó István vettek részt. Decemberre, többszöri átfogalmazás és pontosítás után végül elkészült a koalíciós pártok közös nyilatkozata.

---

²⁶⁷ ÁBTL- 3.1.9. -V-150003/1 /103

Miután a Nyilatkozatot a párt-, és a társadalmi szervek vezetői is aláírták, írásban átadták sorrendben először a magyar kormánynak, valamint az MSZMP-nek, továbbá a szovjet kormánynak, majd egy nappal később december 16-án Göncz Árpád az indiai nagykövetségre is elvitte és átadta az ügyvivőnek²⁶⁸.

Kumar P. S. Menon, India moszkvai nagykövetétől végül azt a választ kapták, hogy a szovjet vezetők a memorandumot nem szívesen fogadták, s gyakorlatilag nem is reagáltak rá.²⁶⁹

Még Vargát a levéltári iratok tanulsága szerint 1957-ben két alkalommal: szeptember 12-én és december 17-én tanúként hallgatta ki a rendőrség, addig Bibó Istvánt a már korábban kifejtett tevékenységei miatt²⁷⁰, az újjászervezett politikai rendőrség május 23-án letartóztatta, és 1958 augusztusában a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett és más bűntettek miatt” jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre, vagyonelkobzásra és 10 év politikai jogvesztésre ítélte (valójában 1963-ban közkegyelembé részesült).²⁷¹

III. 5. A Közgazdasági Szakértő Bizottság elgondolásai

Az 1957-es Közgazdasági Bizottság tevékenységét levéltári, könyvtári források alapján már többen nagyon részletesen feldolgozták,²⁷² így jelen értekezésben a Varga István hagyatékában elhelyezett, mintegy 300 oldal terjedelmű Közgazdasági Bizottsági anyagoknak összefoglalásra törekedtem.

1956 végére, illetve 1957 elejére a forradalom előtti gazdaságirányítási módszerek már nem érvényesültek, központi irányításról sem igazán lehetett beszélni, minisztériumi és vállalati

²⁶⁸ ÁBTL – 3. 1.9. – V-150003/3-d /89

²⁶⁹ Bibó István: Különbség. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp. 1990. p. 34.

²⁷⁰ Bibó István, államminiszter 1956. november 4-e után az általa vállalt feladatot már nemcsak saját meggyőződésének, hanem a nép szándékainak képviselője céljából is ellátta. A forradalom leverését követően a Parasztpárt (Petőfi Párt) vezetőivel és a Kisgazdapárt néhány szakértőjével tárgyalásokat folytatott, és kompromisszumos megoldások keresésére törekedett. Kialakult nézetei hangoztatására rendületlenül nyilatkozatokat fogalmazott, sokszorosított és kézbesített. Annak ellenére, hogy a szovjet csapatok lefegyverezték a még ellenálló magyar csapatokat, tovább képviselte a forradalmi kormányt és mielőtt kilátástalanságában a nagyvilághoz fordult volna, egy utolsó tervezet kidolgozásába kezdett. Így készült el Bibó István és Farkas Ferenc szövegei alapján Varga István, Rácz Jenő, Féja Géza és Tamási Áron közreműködésével a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom kibontakozási javaslata. Melyet a Mozgalom nevében: a Független Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, a Petőfi Párt, a Nagy-Budapesti Munkástanács és az Értelmiségi Forradalmi Tanács megbízottjai is aláírtak. Bibó István: Különbség. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp. 1990. pp. 13-38.

²⁷¹ i.m. pp. 446-447.

²⁷² Többek közt: Berend T. Iván és Szamuely László

tervek pedig még nem léteztek.²⁷³ A problémát a kormány különböző szakbizottságok összeállításával kívánta mihamarabb orvosolni. Az erről szóló nyilatkozat 1957. január 6-ára készült el, az elgondolás szerint 10 bizottságot - ipari termelési-, ipari szervezési-, mezőgazdasági-, belkereskedelmi-, külkereskedelmi-, közlekedési-, bér-és munkaügyi-, árbizottság, pénzügyi-, és anyaggazdálkodási bizottság - szükséges létrehozni a gazdasági kormányprogram kidolgozásához.

A bizottságok elsődleges feladata, hogy javaslatokat tegyenek a gazdasági kérdések megoldására, a főbizottsági vagyis a koordinátor szerepét pedig a Közgazdasági Bizottságnak szánták. Már akkor hangsúlyozták, hogy a javaslatok elfogadása, megvalósítása természetesen a kormány hatáskörében marad.

A Közgazdasági Bizottság elnöki székét Apró Antal miniszterelnök-helyettes felkérésére Varga István elvállalta.²⁷⁴ Így a bizottsági munkálatok a levélben történő egyeztetések és felkérések elfogadása után, februárban el is kezdődhettek.

A Közgazdasági Bizottság 1957. február 26-tól május 24-ig, összesen 18 ülést tartott, melyek eredményeként 3 előterjesztést, illetve több külön javaslatot is benyújtottak a kormányhoz.²⁷⁵ Az első előterjesztést, mely a népgazdasági egyensúly megteremtésével foglalkozott, május 3-án adták át.

A második május 29-én készült el, ebben a népgazdasági tervezés, illetve a tervteljesítés tényezőivel és módszereivel kapcsolatban tettek javaslatokat.

Harmadik, s egyben utolsó június 1-i előterjesztésük pedig a kormány gazdasági programnyilatkozatához kapcsolódóan tartalmazta a Bizottság összefoglaló javaslatát.²⁷⁶ „Varga István mindent megtett a változásokért, ami energiájából tellett.”²⁷⁷

A javaslatok megfogalmazásában fontos szerepük volt Varga mellett:

- Antos István, pénzügyminiszter-helyettesnek;

²⁷³ Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Aula Kiadó, Bp., 2006. p.340.

²⁷⁴ Kemenes – Schmidt (szerk): Változások, váltások és válságok a gazdaságban. Tanulmányok Varga István emlékezetére. KJK, Budapest, 1982. p. 23.

²⁷⁵ Varga Istvánnak a Közgazdaságtudományi Intézetnek küldött 1957. június 26. levele alapján, Varga-Különgy.

²⁷⁶ Varga István: A Közgazdasági Szakértő Bizottság elgondolásai (II.rész) Közgazdasági Szemle, 1957. p.1231.

²⁷⁷ Botos Katalin: 1956: okok és következmények. In Botos Katalin (szerk.) 1956.: Fordulópont a gazdaságpolitikában. Generál Nyomda, Szeged, 2007. p16.

- Bognár József, egyetemi tanárnak, aki a bizottság titkára volt;
- Rácz Jenőnek, a pénzügyi bizottság elnökének;
- Csikós-Nagy Bélának, az Országos Árhivatal elnökének;
- Péter Györgynek, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének;
- Schmidt Ádámnak, Halabuk Lászlónak és Kemenes Egonnak, a bizottság titkársági munkatársainak is.²⁷⁸

A több száz oldalas bizottsági anyagból a következőkben a csúcsbizottság elnökével, vagyis Varga István személyével és tevékenységével kapcsolatban néhány általam fontosnak tartott körülményt ismertetetek.

Kádár János miniszterelnöktől, hivatalosan még 1956. december 30-án kapott 3 korábbi kispárti szakértő név szerint: Varga István, Rácz Jenő és Bognár József értesítést arról, hogy a kormány 10 bizottság létrehozását tervezi. A levélben egyúttal Vargát a közgazdasági, Ráczot a pénzügyi-, és Bognárt a külkereskedelmi bizottságok elnökéül kérték fel.

A szakértők a miniszterelnökhöz, illetve Friss Istvánhoz a gazdasági kormánybizottság elnökéhez levélben eljuttatott január 12-i viszontválaszából kiderült, hogy a pozíciók elvállalását sokáig szándékosan függőben tartották, mert továbbra is tartották magukat a december 8-i Nyilatkozatban lefektetett alapelvekhez. Levelükben hangsúlyozták, hogy „a legnagyobb hozzáértéssel és jó szándékkal összeállított kormányprogram is csak akkor valósulhat meg (...) ha alkotói és végrehajtói élvezik a legszélesebb néprétegek bizalmát (...) s módjuk van a közvélemény helyes irányú befolyásolására is.” Ezen kívül fontosnak tartották azt is, hogy a bizottságok összetétele tekintetében különböző pártállású és párton kívüli szakemberek is bevonásra kerülhessenek.

Annak ellenére, hogy felvetéseikre nem kaptak egyértelmű válaszokat, mégis elvállalták a felkéréseket,²⁷⁹ tevékenységükért cserébe díjazást nem kértek csupán munkahelyi felmentésért folyamodtak.²⁸⁰

---

²⁷⁸ Schmidt Ádám: Tervezés, mechanizmus, pénzügyek. Varga István válogatott tanulmányai. KJK, Budapest, 1971. p. 154.

²⁷⁹ Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Aula Kiadó, Bp., 2006. p. 333.

²⁸⁰ Varga István, Rácz Jenő és Bognár József Kádár Jánosnak küldött 1957. január 12-i levele alapján, Varga-Különgyűjtemény

A Varga vezette csúcsbizottság az alá tartozó szakbizottságoknak, továbbá a számos a gazdasági és a tudományos élet területéről meghívott szakembernek köszönhetően a gazdaság szinte minden területével behatóan foglalkozhatott.

A névsort elnézve pedig talán nem is meglepő, hogy az '54-es reformgondolatok jelentős részét is beépítették elképzelésekbe.²⁸¹

Varga az utolsó előterjesztésük benyújtása után 4 hónappal a Közgazdasági Szemlében, kétrészes cikksorozat formájában - 'A Közgazdasági Szakértő Bizottság elgondolásai' címmel az első rész 1957 októberében, a második rész pedig 1957 decemberében jelent meg - összegezte a javaslatokat.

Mire azonban ezek a tanulmányok megjelentek, addigra a gazdasági reform ügye szinte lekerült a napirendről.²⁸² Sőt kitört a revizionizmus-vita, mely során koncentrált akciókon keresztül rendszeresen támadták a reformgondolatokat.²⁸³ Berei Andor a háttérből irányította Háy Lászlót és Ripp Gézá, akik a Népszabadságban, illetve a Gazdasági Figyelőben publikáltak.²⁸⁴ Varga úgy döntött, hogy ugyanazon a csatornán keresztül próbálja hárítani - a Közgazdasági Bizottságot és a személy szerint őt ért-, s egyúttal cáfolni az igaztalan vádak.

A következőkben a Gazdasági Figyelő cikkeiből válogattam:

1957. március 7-én jelent meg a Gazdasági Figyelő I. évfolyamának 1. száma, melynek a 'Merre tartunk?' című vezércikkében a következők szerepeltek: „A lapnak (...) fel kell lépnie szektás gazdasági nézetek visszatérése ellen, de ugyanakkor le kell lepleznie a népi demokrácia aláaknázását eredményező, a marxizmus-leninizmussal ellenkező revizionista nézeteket.”

Varga a Figyelő ugyanazon számában az 'Egy nem marxista közgazda számadása' címmel így reagált: „a kapitalizmus, vagy szocializmus kérdése Magyarországon eldőlt, az emberibb, igazságosabb rendszer javára. (...) A törekvés megvalósításában közreműködni minden – marxista, vagy nem marxista – közgazdász számára kötelesség, öröm és izgalmas feladat.”

²⁸¹ Botos Katalin: 1956: okok és következmények. In Botos Katalin (szerk.) 1956.: Fordulópont a gazdaságpolitikában. Generál Nyomda, Szeged, 2007. p16.

²⁸² Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet., Aula Kiadó, Bp., 2006. p. 339.

Egy reformközgazdász emlékére. Péter György (1903-1969.). Cserépfalvi Könyvkiadó, T-Twins Kiadó, Bp, 1994. p 26.

²⁸⁴ Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet., Aula Kiadó, Bp., 2006. p. 338.

1957 áprilisában a 'Még egyszer a gazdasági mechanizmus kérdéséről' című egész oldalas cikkében reagált azokra a vádakra, mely szerint „a gazdasági mechanizmus problémájának előtérbe állítása eltereli a figyelmet a magyar gazdasági élet alapvető aktuális problémáiról.” Szerinte ugyanis, fontos azt hangsúlyozni, hogy a gazdaságpolitikai kérdések megoldása éppen hogy a mechanizmusnak, s annak megvalósítása során természetes elvárás.

1957. június 6-án 'Az „egyesek” és „kettesek”' című cikkében Varga emlékeztetett arra, hogy megbízásuk elfogadásakor a kormány nem kívánta a bizottság javaslatait előzetesen nyilvánosságra hozni, csak majd jóváhagyott kormányprogramként. Ennek ellenére ő azt tapasztalta, hogy a sajtó igen „sűrűn foglalkozott olyan kérdésekkel, amelyekről feltehető volt, hogy a bizottsági munka során is felmerülnek.” Azt pedig kikérte magának, hogy a Gazdasági Figyelő május 2-i 3. oldalán megjelent cikkében, őt is az „egyesek”, vagyis a revizionisták közé sorolják, hiszen merőben eltérő nézeteket vallott.

Vargát valószínűleg nagyon bántotta, amikor 1957-ben a sajtó egyik célpontjává vált, arról nem is beszélve, hogy a vezetés visszarettent, a kidolgozott radikális reformkonceptió bevezetésétől²⁸⁵, így a Közgazdasági Bizottság előterjesztésén alapuló kormányprogram soha sem készült el, helyette az 1958-1959-1960-ra vonatkozó, hároméves, majd utána öt éves tervek születtek meg. Ez betudható volt annak is, hogy a politikai légkör igencsak megváltozott, s egyáltalán nem kedvezett az ilyen reform jellegű elképzeléseknek.²⁸⁶

Amikor 1963-tól a politikai konszolidáció befejeződött a Varga-féle bizottság javaslati újra előtérbe kerültek²⁸⁷, s a reformok kidolgozásába ugyanazon szakértők egy része vett részt és kamatoztatta korábbi tapasztalatát.²⁸⁸

Tekintettel arra, - hogy az 1966-ban elindított, végül két év múlva meghirdetett, 3 - 5 évre tervezett új gazdasági mechanizmus során a vállalati önállóság növelése terén, továbbá az árrendszer reformjával, és a bér-és jövedelemszabályozás módosításával jelentős változások történtek²⁸⁹ - Varga István, az 1968-as reform egyik szellemi atyjának²⁹⁰ tekinthető.

²⁸⁵ Botos Katalin: 1956: okok és következmények. In Botos Katalin (szerk.) 1956.: Fordulópont a gazdaságpolitikában. Generál Nyomda, Szeged, 2007. p16.

²⁸⁶ Kovács György: Varga István gazdaságelméleti jelentősége és a gazdaságpolitikai fordulat-a Közgazdasági Bizottság 1957. évi működése. In Botos Katalin (szerk.) 1956.: Fordulópont a gazdaságpolitikában. Generál Nyomda, Szeged, 2007. p143.

²⁸⁷ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Bp. 2004. p. 439.

²⁸⁸ Szamuely László (szerk): A magyar közgazdasági gondolat fejlődése 1954-1978. A szocialista gazdaság mechanizmusának kutatása. KJK, Budapest, 1986. p. 192.

²⁸⁹ Botos Katalin: Rendszerváltástól rendszerváltásig. In Heller Farkas Füzetek. V.évf. Bp., 2007. p88.

IV. Varga tudományos és gazdaságpolitikai tevékenységének elismerése

Az elismerések elsősorban a Varga-hagyatékban szereplő iratok alapján és időrendi sorrendben kerülnek ismertetésre.

1932. Signum Laudis emlékérem

Horthy Miklós kormányzótól a „közgazdasági téren kifejtett értékes és eredményes munkásságáért”²⁹¹ Vargát elismerésül Signum Laudis-ban részesítette.

1933. magántanári kinevezés

Varga nagyon fontosnak tartotta azt, hogy az elmélet mellett szoros kapcsolatot tartson fenn a gyakorlati élettel is. Egész életében jellemző volt rá, hogy a fontos intézeti, hivatali, bizottsági pozíciók betöltése és elfoglaltságok mellett, ha felkérték szívesen állt a katedra mögé. Az intézetvezetői állása mellett természetesen oktatói tevékenységét is aktívan folytatta. Az egyetemi magántanári képesítés megszerzéséhez Varga 1933-ban, a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára nyújtotta be dolgozatát 'A közgazdaságtan statisztikai fejezetei' címmel:

Varga a közgazdaságtan és a statisztika módszertani tárgyköréhez kapcsolódó irodalmi munkásságának igazolásaként, dolgozatához 34 önálló tanulmányát és 142 szakirodalmi ismertetését csatolta be, illetve felsorolta a több közgazdasági időszak kiadványban kifejtett szakértői és szakfordítói feladatait is. A dolgozathoz csatolt publikációk együttesen meghaladták a 2000 oldalt.

A dolgozat felépítését tekintve 16 egységre²⁹² osztható fel, az egyes részek tartalma röviden a következőképpen foglalható össze:

---

²⁹⁰ Kovács György: Varga István gazdaságelméleti jelentősége és a gazdaságpolitikai fordulat-a Közgazdasági Bizottság 1957. évi működése. In Botos Katalin (szerk.) 1956.: Fordulópont a gazdaságpolitikában. Generál Nyomda, Szeged, 2007. pp.144-145.

²⁹¹ Budapesti közlöny, 1932. október 15. 234. szám p.5.

²⁹² Varga István: 'A közgazdaságtan statisztikai fejezetei' kézirat 1933. p. 1. Varga-Különgyűjtemény

1. A közgazdaságtan módszertani vitája

A közgazdaságtan különféle fejezetei esetében különféle módszerek állnak rendelkezésre, lehetnek olyan vizsgálatok, melyek során többféle módszer alkalmazása nem hogy jogos, hanem egyenesen elengedhetetlen is.

2. A közgazdaságtan különféle jellegű fejezetei

Ezek lehetnek:

a) elméletiek, azon belül:

- a szükséglet és az érték fogalmával kapcsolatosak,
- a piaci 'chrematistikával' kapcsolatosak,
- 'dynamikus' változásokkal kapcsolatosak, vagy
- szociológiai jellegűek.

b) történetiek;

c) leíróak és politikai jellegűek;

d) a jövő valószínű alakulására következtetőek; vagy

e) magángazdasági jellegűek.

3. A közgazdaságtan módszerei

Indukció, dedukció, történeti módszer, matematikai módszer, statisztikai módszer.

4. A közgazdaságtan szempontjából jelentőséggel bíró statisztikai módszerek

Adatforrások: a primer és szekunder statisztika előnyei, hátrányai. Statisztikai táblázatok készítésének szabályai. Képletek és számítások pl.: viszonyszámok, átlagok, szóródás, szimmetria és aszimmetria, indexszámok, korrelációszámítás, valószínű hiba, idősorok, trendek és ezek magyarázatai. Grafikai ábrázolások készítésének jelentősége.

5. A statisztikai módszerek típusai

Lehetnek:

a) adatszerűek és

b) új megállapítások levezetésére alkalmasak.

6. A statisztikai módszerek a közgazdaságtan különböző fejezeteiben eltérő jelenséggel bírnak
Ezen módszerek részben általánosító jellegű összefüggések igazolására, részben pedig egyes esetek tisztázására szolgálhatnak. Sőt elméleti tételeknek egy-egy konkrét probléma megoldásánál való alkalmazását is lehetővé teszik.
7. A közgazdaságtani problémák tárgyalása
A statisztikai módszer a közgazdaságtan statikai és dinamikai jelenségeinél egyaránt alkalmazható.
8. A közgazdaságtan statikai jelenségeinek vizsgálata
Statisztikai módszereket alkalmazása a leíró közgazdaságtan területéhez tartozik.
9. A jelenség elbírálása
Tulajdonképpen már a jelenség elbírálása, hogy statikai vagy dinamikai, is statisztikai probléma. Csak statisztikailag, esetleg matematikai statisztika módszerek alkalmazásával dönthető el a kérdés.
10. A statisztikai módszerek és a közgazdaságtan dinamikai problémái
A statisztikai módszerek jelentősége nagyobb, mint a közgazdaságtan dinamikai problémái. Példaként említi, hogy a népesség gyarapodásától függ számos közgazdasági probléma, például:
  - a népesség változásának üteme befolyásolja a szükségletek növekedésének ütemét,
  - a gazdaságos munkamegosztás szempontjából befolyásolja a termelést,
  - a munkamegosztás összefügg a népesség területi megoszlásával, és annak változásaival,
  - a népesség növekedését figyelembe kell venni a jövedelem-eloszlás kapcsán is, pl.: a munkabér, a kamat, a vállalkozói nyereség részesedési arányának alakulása szempontjából is.

11. Az alkalmazott közgazdaságtan és a gazdaságpolitika problémái

Mind az alkalmazott közgazdaságtan, mind a gazdaságpolitika problémáinak túlnyomó többsége adatszerű, tehát statisztikai megvilágítás nélkül nem tárgyalhatóak meg.

12. Elméletek és feltevések igazolása

A statisztikai módszerek alkalmasak a közgazdaságtani statika és dinamika terén egyaránt, elméletek és feltevések igazolására. Erre a legmegfelelőbb a korreláció-számítás, különösen a többes korreláció-számítás. Ugyanis, ha ekkor 1-hez közeli törtet kapunk, akkor tudható, hogy a vizsgált jelenség alakulását a feltevésben szereplő tényezők döntően befolyásolják. Az egyes korrelációs tényezők viszont két jelenség közötti összefüggés kapcsolatát és erejét vázolják.

13. Konjunktúraciklus vizsgálata

A statisztikai módszerek nagyon fontosak a konjunktúraciklusok vizsgálata során. A jelenségek változása, mint az összefüggések megállapítása, csak a matematikai statisztika módszereivel lehetséges, amelyekre az e problémával kapcsolatos elméleti feltevések igazolásához is szükség van.

14. Összefüggések megállapítása

A statisztikai módszer összefüggések önálló megállapítására is alkalmas. A kiszámított eredmény helyességének elbírálására, azonban ez esetben is csak a közgazdaságtani elmélet jogosult. Kizárólag elméleti elgondolás alapján dönthető el, hogy a mutatkozó párhuzam okozati, azaz szükségszerű, vagy csupán véletlen. A közgazdaságtani elmélet és a korreláció-számítás viszonyát tehát a következőképpen összegezte:

„Ha elméleti feltevésből indulunk ki és azt a korrelációs számítás nem igazolja, az elméleti feltevést megcáfoltnak tekinthetjük és azt el kell ejtenünk. Ha viszont a korrelációs számítás segítségével egy összefüggést állapítunk meg, úgy azt addig véletlennek kell tekintenünk, míg közgazdasági elméleti feltevések alapján annak szükségszerűségéről nem sikerül meggyőződnünk.”²⁹³

²⁹³ Varga István: 'A közgazdaságtan statisztikai fejezetei' kézirat 1933. p. 36.

15. Kereslet és kínálat

A kereslet és a kínálat elaszticitásának, illetve plaszticitásának okai, vizsgálati módszerei.

16. Vállalati statisztika

Az extern és az intern vállalati statisztikák készítésének jelentősége.

A budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának 1813/1932-33. számú határozatára, a magántanári képesítésért folyamodó dr. Varga Istvánnak -a Magyar Gazdaságkutató Intézet Igazgatójának- a tudományos működéséről, egyrészt dr. Kenéz Béla egyetemi nyilvános rendes tanárt, másrészt dr. Balás Károly nyilvános rendes tanárt kérték fel, hogy készítsenek bírálati jelentést.

Dr. Kenéz Béla javasolta, hogy dr. Varga Istvánt a magántanári képesítés következő fokozatára bocsássák, indoklása pedig a következő volt: „folyamodó irodalmi munkássága széleskörű, a közgazdaságtan és a statisztikai módszertan számos ágára kiterjedő, általában kisebb terjedelmű tanulmányokból tevődik össze. (...) Ezért még csak arra utalok, hogy e munkásság eredményeihez tartozik a Közgazdasági Szemle melléklete gyanánt kiadott Krónika és a Magyar Gazdaságkutató Intézet által közzétett s a tudományos körök és gyakorlati szakemberek által mindig élénk érdeklődéssel várt és nagy elismeréssel fogadott Gazdasági Helyzetjelentések jó része is. Az előadottak alapján meg kell állapítani, hogy folyamodó irodalmi munkássága nemcsak arról tesz tanubizonyságot, hogy folyamodó ama tudományszaknak, amelyből habilitációját kéri, önálló és szigorú kritika tűzpróbáját kiálló művelésére képes és nemcsak biztató ígéret a jövőre, amelynek teljesedéséről hivatali működésének iránya is kezeskedik, de máris kész, kiforrott, tudományos egyéniséget tükröztet vissza s tárgyilagos vizsgálat eredményeként arról győz meg, hogy folyamodó működésének már eddig elért eredményei révén szakíróink sorába igen számottevő helyet foglal el.”²⁹⁴

Dr. Balás Károly is hosszasan méltatta és elismerte dr. Varga István tudományos egyéniségét és teoretikus műveltségét. Balás Károly sokkal szigorúbb bírálatot fogalmazott meg, ugyanis

---

²⁹⁴ Kenéz Béla bírálata 1933., Varga-Különgyűjtemény

nem mindenben értett egyet Vargával -például a vállalati nyereséggel kapcsolatban- és ennek bírálatában is hangot adott. Azonban hangsúlyozta, hogy kritikájával nem Varga érdemeit szeretne volna csorbítani, hanem épp ellenkezőleg, vitára érdemesnek tartotta. Mint írta „a magántanári képesítésnél alkalmazandó bírálat egyik legfontosabb célja annak az eldöntése, hogy a folyamodónak megvan-e az illető szakma tudományos műveléséhez szükséges elegendő irodalmi tájékozottsága, olvasottsága, szóval a tudományos igényeknek megfelelő szakmabeli műveltsége. Varga Istvánnál erre a kérdésre meggyőző feleletet adnak önálló tanulmányain kívül folyamodványában felsorolt rendkívül nagyszámú irodalmi ismertetései is. Ezek az ismertetések nem egy kezdőnek szakirodalmi olvasmányairól szóló beszámolások, vagy kivonatok, hanem többé-kevésbé sikerült és tudományos értékkel bíró kritikai ismertetések, amelyek elárulják szerzőjük alapos nyelvtudáson és olvasottságon alapuló szakmabeli műveltségét.”²⁹⁵ A kritikai megjegyzések ellenére dr. Balás Károly is javasolta, hogy dr. Varga István a képesítési eljárás következő szakaszába léphessen.

A magántanári képesítés megszerzéséhez, a dolgozathoz mellékelt tanulmányok – melyek mindkét bíráló értékelésében előfordultak - nagy általánosságban két csoportra oszthatóak fel. Az egyikbe a közgazdasági problémákkal foglalkozó írások, a másikba a statisztikai módszertannal kapcsolatos művek tartoznak. Természetesen, nem különíthető el élesen az említett két csoport, hiszen Varga a közgazdasági kérdések megvilágítására nagyon gyakran statisztikai eszközöket alkalmazott, nem beszélve arról, hogy a statisztikai módszertani vizsgálódásait sokszor a közgazdasági élet egyes jelenségein mutatta be.

Varga közgazdaságtani problémákkal foglalkozó tanulmányai közül fontos megemlíteni a Közgazdasági Szemlében még 1926-ban, a 'Tőke és infláció'²⁹⁶ címmel 29 oldal terjedelemben megjelent cikkét. A tőkével és az inflációval foglalkozó elméleti jellegű tanulmány erőssége abban áll, hogy Varga kritikai vizsgálatot tart és sorra tisztázza a fogalmakat. Olyan kérdéseket igyekszik megválaszolni, hogy a vállalatok értéke, úgymint a forgalmi érték, vagy a belső érték tekintetében melyik értelmezés hogyan lehetne pontosabb. Végül arra a következtetésre jutott, hogy az a leghelyesebb, ha a vállalatok tőkeértékét vesszük alapul, melynek kulcs fontosságú tényezője a vállalat tényleges évenkénti jövedelmezősége. A tőke fogalmának meghatározása során a pénzbeli tőkét helyezte előtérbe, és különbséget tett a tőke és a tőkebefektetések között, úgy hogy tőke alatt kizárólag azt a

²⁹⁵ Balás Károly bírálat 1933., Varga-Különgyűjtemény

²⁹⁶ Varga István: Tőke és infláció. Közgazdasági Szemle. 1926.

pénzösszeget érti, ami nincs befektetve, vagyis még „fizetési hatalomnak”²⁹⁷ tekinthető. Ezzel szemben a tőkebefektetést már nem tőkének tekinti, hanem főként termelési javak megtestesülésének.

Vargának egy 4 évvel későbbi 'A vállalati nyereség. Adalék a vagyonegyszáz elméletéhez'²⁹⁸ című tanulmánya szoros egységet alkot az előbb hivatkozott cikkel. Varga a korábban egyértelműsített fogalmak alkalmazásával kimutatta, hogy a vállalkozói nyereségben megjelenő prémiumnak nagyobbak kell lennie a tényleges kockázatnál, mert ellenkező esetben egyes vállalatok tönkremennének amiatt, hogy a kockázatból származó veszteség olyankor merülne fel, amikor még nem állnak rendelkezésükre megfelelő tartalékok. Vagyis szükséges, hogy a kínálat kevesebb, s így az árak magasabbak legyenek, mint amit a tényleges kockázat indokolna. A kockázati tényező, tehát az árak alakulása során túlkompensációt eredményez, és ezáltal a vállalkozói nyereség forrását jelentheti. Ezen kívül Varga a tiszta vállalkozói nyereség még egy további elemére is rámutatott, amely akkor érvényesül, ha a vállalat szerződött vezetőjének díjazása alacsonyabb, mint a munkájának tényleges értéke.

Példaként említi, hogy egyes vállalati részvények árfolyam-ingadozása figyelhető meg, amikor új vezetőt szerződttetnek, vagy a régi vezető kilép. Varga amellet érvelt, hogy a vállalkozói nyereség nem jövedelem-eloszlási, hanem valójában vagyonegyszáz kategória, amely a jó vezetés által előidézett emelkedő nyereségnek megfelelő, vállalati tőkeérték növekedésben, vagyis tehát a vagyonszaporodásában jelenik meg. Véleménye szerint a vállalatától elkülönítetten kell kezelni a vállalkozót, és ezért helyesebb lenne vállalkozói nyereség helyett, vállalati nyereségről beszélni.

Varga statisztikai módszertani kérdésekkel foglalkozó művei közül fontos megemlíteni 'A statisztikai sorok asszimetriájának kifejezése'²⁹⁹ címűt, melyben gyakorlatilag egy algebrai képletet javasolt, melyhez a statisztikai sorok normál eltéréseinek két részre bontásából jutott el, s ezzel megállapíthatóvá tette, hogy a normál eltérés alakulását milyen arányban befolyásolták a negatív és a pozitív eltérések.

²⁹⁷ Varga István: Tőke és infláció. Közgazdasági Szemle. 1926. p.18.

²⁹⁸ Varga István: A vállalati nyereség. Adalék a vagyonegyszáz elméletéhez. 1930.

²⁹⁹ Varga István: A statisztikai sorok asszimetriájának kifejezése. Magyar Statisztikai Szemle 1927.

'A magyarországi földbirtokviszonyok egyenetlensége és a földbirtokreform'³⁰⁰ című tanulmányában a magyar gazdaságstatisztikai irodalomban az átlagok mellett talán először alkalmazott szóródási koefficienseket, s ezekkel érzékeltette a birtokmegoszlásban bekövetkezett változásokat.

'Árindexszerkesztés és gabonajegyrendszer' című cikkében kimutatta, hogy az árindexszerkesztésnél hogyan kell figyelembe venni az adóemeléseket. Véleménye szerint más eljárás indokolt az árszínvonal alakulásának vizsgálatára, ha a termelők, és más, ha a fogyasztók szempontjából merül fel a kérdés. Ezzel az árindexszerkesztésben módszertanilag újszerű specializálást alkalmazott.

Ezek mellett Varga a Magyar Gazdaságkutató Intézet rendszeresen megjelenő kiadványaiban is folyamatosan törekedett a módszertani újításokra, amennyiben valamilyen számítási módszeren változtatott, akkor a módosítás okát és jelentőségét az aktuális kiadvány bevezetőjében azonnal ismertette.

Elméleti jellegű módszertani tanulmányain kívül Varga konkrét problémákat is górcső alá vett. 'A jelentősebb budapesti pénzüintézetek helyzete az 1927. évi mérlegek adatainak tükrében' című publikációjában nagyon részletesen megvizsgálta a budapesti nagybankok anyagi helyzetének változása mellett, a pénzüintézetek iparágankénti érdekeltiségének megoszlását is. A háborút követő időszakban „az első ezirányú részletes és valamennyi vállalat eredeti mérlegére és évi jelentésére felépülő vizsgálat.”³⁰¹

A matematikai statisztikai módszerek alkalmazására tett kísérlete Varga 'A budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezősége'³⁰² című külön kiadványban. Ebben vizsgálta az átlagos jövedelmezőség időbeli alakulását, a jövedelmezőség gyakorisági megoszlását, valamint az átlageltéréseket is. Arra a megállapításra jutott, hogy jó konjunktúra idején, amikor az árfolyamok magasak, és a hozamok alacsonyak, akkor az átlagtól való eltérés kisebb, mint rossz konjunktúra idején.

³⁰⁰ Varga István: A magyarországi földbirtokviszonyok egyenetlensége és a földbirtokreform. Közgazdasági Szemle 1926.

³⁰¹ A jelentősebb budapesti pénzüintézetek helyzete az 1927. évi mérlegek adatainak tükrében' MGI. 1. sz. 1.kk.

³⁰² A budapesti tőzsdén jegyzett részvények jövedelmezősége. MGI 2. számú különkiadvány

1940. Egyetemi nyilvános rendkívüli tanári cím

Április 24-én a kormányzó elhatározásával 'az egyetemi oktatás és a tudományos irodalom művelése terén szerzett érdemei' elismeréséül, Vargának egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet³⁰³ adományozott.

1942. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós Alapítványa jutalma

Az 1942. évben az Alapítvány egy évi kamatjövedelmét dr. Varga Istvánnak ajánlotta fel, a Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentései körül kifejtett munkásságáért.

1942. Tagajánlása a Magyar Tudományos Akadémiába

A Magyar Tudományos Akadémia évente adta ki kéziratként, mindig az aktuális évre vonatkozó tagajánlásokat. A 'Tagajánlások 1942-ben' elnevezésű közel 100 oldalas füzet elején részletezték, hogy 1942. február 28-ig melyik osztályban, hány üres tagsági hely volt.

A füzet belsejében pedig az egyes jelöltek életrajzát olvashattuk, illetve ajánlásának okait, valamint hogy pontosan melyik osztály melyik alosztályba jelölik, továbbá, név szerint felsorolták jelölésének támogatóit.

24. táblázat: MTA három osztályában 1942. február 28-ig megüresedett tagsági helyek száma

Tagsági hely	I. osztály	II. osztály	III. osztály
Tiszteleti tag	-	-	3
Rendes tag			
A) alosztály	-	3	1
B) alosztály	2	-	1
Levelező tag			
A) alosztály	2	2	2
B) alosztály	4	5	4

Forrás: Magyar Tudományos Akadémia: Tagajánlások 1942-ben. Budapest, 1942. p. 1.

³⁰³ ÁBTL 3.1.6. P-2619 p. 20.

A táblázat adatainak összesítésekor kiderült, hogy 31 üres hely volt, azonban az 1942-ben ajánlott belső tagok névsorában összesen 38-an³⁰⁴ szerepeltek.

A Magyar Tudományos Akadémia II. A bölcséleti, társadalmi és történeti osztály, A) Bölcséleti és társadalomtudományi alosztályba levelező tagnak ajánlották Dr. Varga Istvánt:

- Heller Farkas, rendes tag;
- Navratil Ákos, rendes tag;
- Földes Béla, tiszteleti tag;
- Kováts Ferenc, levelező tag;
- Balás Károly, levelező tag; és
- Neubauer Gyula, levelező tag.

Támogatói Varga életrajzának rövid ismertetése után, tudományos munkásságának több vetületét is kiemelték, továbbá méltatták konjunktúrakutató intézetének, a Magyar Gazdaságkutató Intézetnek a megszervezését.

A statisztikai dolgozatai közül külön kiemelték a nemzeti jövedelem megállapítására vonatkozó módszertani munkásságát, és azt hogy Matolcsy Mátyással közösen megírt 'The National Income of Hungary 1924-25 – 1936-37' című munkájukat még a német, angol és amerikai kritika is igen nagy elismeréssel³⁰⁵ fogadta.

A közgazdaságtan elméletébe tartozó legfontosabb művének a 'Vállalati nyereség. Adalék a vagyonmegoszlás elméletéhez' című tanulmányát tartották.

Az 1930-ban megjelentetett tanulmányának elévülhetetlen érdeme kitűnik abból is, hogy amikor Varga egyetemi habilitációjára készült, az említett művet bírálói szintén pozitívan értékelték.

Támogatói szerint az ipari önfelfinanszírozás kérdésének tisztázásához Varga azzal járult hozzá, hogy kidolgozta az ipari nyereség automatikus növekedésének a törvényét.

Ezekon kívül méltatták a lélektani jellegű piackutatásainak újszerű módszereit, valamint az általa kinyert eredményeit, illetve elismerésüket fejezték ki, hogy külföldi folyóiratokban is nagyszámú tanulmánya jelent meg. Majd Varga válogatott irodalmi munkásságát a füzet 3 oldalán keresztül sorolták fel.

³⁰⁴Magyar Tudományos Akadémia:Tagajánlások 1942-ben Budapest,1942.p.100.

³⁰⁵ i.m. p.49.

1945. Tagfelvétele a Magyar Tudományos Akadémiába

Varga Istvánt - tagajánlását követően 3 évvel később - 1945 májusában választották meg a Magyar Tudományos Akadémia belső tagjai közé, azon belül is a levelező tagok közé, a II. osztály A) alosztályába, 22 igen és 2 nem³⁰⁶ szavazat ellenében. Egy évvel később pedig igazgató tanácsi taggá is megválasztották.³⁰⁷

Akadémiai székfoglalója

1946. február 11-én³⁰⁸ a Magyar Tudományos Akadémia elnökének Varga őszinte hálával köszönte meg üdvözlő szavait és azt, hogy a levelező tagok sorába őt is megválasztották. Ünnepi beszédét így folytatta: „e megtiszteltetést azzal igyekszem majd meghálálni, hogy törekvésem szerint mind az Akadémia tiszteletreméltó hagyományait, mind azoknak a haladó kor eszményeihez és követelményeihez való idomulását, végül pedig a tudomány haladását és a tudományos haladásnak a széles néptömegek jólétének szolgáló hasznosítását becsülettel szolgálni igyekszem.”³⁰⁹

Majd ezt követően Varga akadémiai székfoglalójául 'A közgazdaságtan és a gazdasági földrajz viszonya' című hosszabb tanulmányából egy részletet olvasott fel.

A következőkben Vargának 'A közgazdaságtan és a gazdasági földrajz viszonya'³¹⁰ című 31 oldal terjedelmű tanulmányának a legfontosabb megállapításait összegzem.

Varga a tanulmány 2. oldalán témaválasztásával kapcsolatban azonnal kifejtette nézetét, mely szerint: „a tudományos igazság egységes és ezért nem lehetséges – ha időnként hivatkoznak is erre – hogy valamilyen állítás vagy szempont egyik tudományág nézőszögéből tekintve helyes legyen, a másikon szempontjából pedig nem. Éppen a közgazdaságtan és a gazdaságföldrajz viszonyában is van erre példa.”³¹¹

Majd arra is utalt, hogy a tudósok az emberi gazdálkodás földhözkööttségével viszonylag csak későn a XVIII-XIX. századtól kezdtek el foglalkozni.

A probléma elhanyagoltságát pedig két okra vezette vissza:

³⁰⁶ Akadémiai Értesítő. MTA, Budapest, 1946. LIV. Kötet-478. füzet p. 15.

³⁰⁷ i.m. p.1.

³⁰⁸ i.m. p. 37.

³⁰⁹ Varga István székfoglaló előadásának bevezetője, kézirat, 1946. Varga István-különgyűjtemény

³¹⁰ Varga István: 'A közgazdaságtan és a gazdasági földrajz viszonya' kézirat, 1946. Varga István-különgyűjtemény

³¹¹ i.m. p.2.

- egyrészt, hogy akkoriban az emberi gazdálkodásra úgy tekintettek, hogy az csak a földdel való kapcsolatba mehet végbe, és ezt tényként kezelték,
- másrészt, mint utóbb kiderült, a kérdés olyannyira bonyolult volt, hogy a hagyományosan kialakult tudományszakok egyike sem tudta önmagában megoldani.

Navratil Ákosnak a tudományok, s azon belül is a közgazdaságtan fejlődésére vonatkozó véleménye a következő volt: „a tudomány csak gazdasági szempontból egészen nyugodt menetű időkben sorakoztathatja maga elé rendszeres egymásutánban az elmélet kérdéseit. Mikor azonban az emberiség életének hajója hullámosabb vizeken jár – és a gazdasági élet tengerén ritka a szélcsendes idő, - az elmélet nem válogathat a problémákba. Ilyenkor a gyakorlati élet maga veti fel a kérdéseket, melyekkel az elméletnek aztán akarva – nem akarva, foglalkoznia kell. Ez is egyik oka a különböző részek aránytalan fejlettségének, illetve fejletlenségének a közgazdaságtan rendszerében. Az elmélet időszerűvé vált és éppen felmerülésük idején így vagy úgy megoldott kérdéseket a világ forgása azután később megint többször is előránthatja, amikor a kérdéseknek újabb taglalásával együtt a régebbi megoldások és magyarázatok is bírálat alá kerülhetnek.”³¹²

A tanulmányával Varga arra a fontos kérdésre is szeretne volna felhívni a figyelmet, hogy szükséges lenne a második világháború nyomán jelentkező földrajzi eltolódások várható világgazdasági hatásainak előzetes felmérése, vagyis hogy a határok megváltoztatása hogyan befolyásolja majd az egyes országok általános gazdasági struktúráját, illetve az egyes termelési ágak elhelyezkedését, helyzetét. Tudomása szerint³¹³ akkoriban még nem készült el olyan monográfia, mely az országhatárok gazdasági jelentőségét tárgyalta volna.

Varga a gazdasági földrajzot az antropogeográfia részének és a politikai földrajz alárendeltjének tekintette. Azonban úgy vélte, hogy indokolt lett volna a gazdaságföldrajzot önálló tudományszakként kezelni, és az elemzések során viszont mind a földrajzi, mind a közgazdasági szempontokat a rendszerébe foglalni.

³¹² Navratil Ákos: A föld jövedelmezősége. Értekezések a nemzetgazdaságban és statisztika köréből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1935. Új sorozat - I. kötet, pp.7-8.

³¹³ Varga István: 'A közgazdaságtan és a gazdasági földrajz viszonya' kézirat, 1946. p.8.

A gazdasági földrajz elmélete, ezáltal egyet jelenthetne a gazdasági település elméletével. Varga viszont felhívta a figyelmet arra, hogy „a gazdasági tájegységek távolról sem esnek mindig össze a természetes tájegységekkel”³¹⁴, például egyszerűen közigazgatási szempontból.

Varga úgy vélte, ha a közgazdaságtani elmélet kapcsán a *lex minimi* alkalmazásából indulunk ki: az embereket szükségleteik kielégítése során a minél nagyobb eredmény és a minél kisebb áldozat közötti különbség, tehát a haszon vezérli. A földrajzi tények – a nyersanyag lelőhelyek, a természeti viszonyok, a közlekedési lehetőségek, a fogyasztási piacok – hatással vannak a termelési költségekre, a termékek árára és mennyiségre, valamint a termelés során elérhető haszonra; akkor az elvek tisztázása a közgazdaságtan feladata, azonban, hogy ezek az elvek a valóságban milyen körülmények között érvényesülnek, az viszont már a gazdaságföldrajzé³¹⁵.

Az egyes ágazatok tekintetében Varga levezette, hogy akár a mezőgazdaságnak és akár a bányászatnak is lehet a természeti adottságoktól függetlenül települési problémája, például milyen intenzivitású művelésükre van lehetőség, a legmagasabb rentabilitás elérése mellett. Az ipar esetében még fokozottabb a kérdés, mert az ipar függetlenebb a helyi természeti tényezőktől, az államok iparfejlesztésre irányuló törekvései, pedig akadályozhatják a gazdasági táj folyamatosságát és így jelentős mértékben módosíthatják a település elhelyezkedését.

Visszatérve a közgazdasági elméletre, a gazdasági életben működő erők mindenkor a kiegyenlítődésre, a gazdasági egyensúly megteremtésére törekszenek.

Varga nem értett egyet azokkal, akik az állították, „hogy például a Trianoni-Magyarország gazdaságilag életképtelen, közgazdaságtani szempontból tulajdonképpen azt állították, hogy a trianoni határokon belül a magyar gazdasági élet egyensulya nem alakulhat ki. Ennek során nem vették figyelembe, hogy a különböző hatóerők egyensulyának mint a fizikai, úgy a gazdasági életben is, előbb-utóbb, ha az előfeltételek hosszú időn keresztül változatlanok

³¹⁴ Varga István: 'A közgazdaságtan és a gazdasági földrajz viszonya' kézirat, 1946. p.16.

³¹⁵ i.m. pp.13-14.

maradnak, létre kell jönnie. Gazdasági vonatkozásban persze ez az egyensúly különböző szintvonalakon – magasabban és alacsonyabban – alakulhat ki.”³¹⁶

Ugyan a gazdasági tájegység pontos közgazdasági elnevezése akkoriban még hiányzott, azonban szemléltetésképpen Varga összegyűjtötte a közgazdasági irodalomban előforduló lehetséges szinonimákat, és a következőkben hivatkozik: Bücher, List, Hildebrand és Schmoller osztályozására is.³¹⁷

Bücher rendszerezése szerint, gazdasági fejlődési fokok tekintetében:

- a házi gazdálkodás,
- a városi gazdaság és
- a nemzetgazdaság különböztethető meg.

Varga sok mindenben egyet értett vele, de volt, hogy más álláspontra helyezkedett, mert Bücher valójában tagadta, „hogy a világgazdaságról, mint szoros összetartozást felmutató közgazdasági és egyúttal gazdaságterületi egységről szólni lehetne.”³¹⁸

List a termelési rendszer különbsége alapján tett különbséget.

Hildebrand osztályozása a forgalom módozatainak fejlődését vette alapul.

Schmoller felosztása szerint:

- a zárt családi gazdálkodást
- a városi, territoriális és
- az állami gazdálkodás egységeit különböztette meg.

Vele kapcsolatban pedig Varga azt tartotta érdekesnek, hogy a Schmoller által megkülönböztetett szervezeti egységeket egyúttal gazdasági területi egységeknek is tekintette.

A körülményekre való tekintettel Varga a leghatározottabban állt ki azon véleménye mellett, hogy „a nemzetgazdaságok területei a gazdaságföldrajz legnagyobb egységei”³¹⁹, ha pedig a fizikai földrajz elismeri, hogy a természetes nyers tájból kultúrtáj válhat, akkor a

---

³¹⁶ i.m. p.23.

³¹⁷ i.m. pp.26-27.

³¹⁸ i.m. p.26.

³¹⁹ i.m. p.28.

gazdaságföldrajznak számot kell vetnie azzal, hogy más vonatkozásban a nyers és még inkább a kultúrtáj gazdasági tájjá válik. Így a gazdasági földrajz tárgya csakis ez lehet.

Vagyis a gazdasági szemlélet előtérbe helyezését javasolta Varga, mely a modernnek számító gazdasági földrajz irányzata addig figyelmen kívül hagyott.

A tanulmány utolsó oldalain ugyan Varga utal a válság és a háborúk okozta veszteségekre, mégis bizakodott abban, hogy „népünknek szorgalma, kitartása, gazdasági téren való leleményessége (...) a gazdasági fejlődés alapjait ismét meg fogják teremteni.”³²⁰

1945. Minisztériumi főcsoportvezető

1945. június 13-tól – már az Újjáépítésügyi Minisztérium főcsoportvezetője lett.

1945. Nyilvános rendes tanári kinevezése

1945 novemberében a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem nyilvános rendes tanárrá nevezte ki.

1946. Államtitkári kinevezés

1946-tól Varga egy időben látta el az Anyag- és Árhivatal elnöki tisztségét; valamint az Iparügyi Minisztériumban és az Építésügyi Minisztériumban a berendelt államtitkári funkciókat.

1962. A Luxemburgi Egyetem díszdoktorává avatta

1962 szeptemberében Luxemburgban tartott előadássorozatot angol nyelven, a legújabb kori osztrák-magyar, magyar, osztrák és lengyel pénztörténetről.³²¹ 1962. december 30-i váratlanul bekövetkezett halála miatt, sajnos már nem értesülhetett róla, hogy a luxemburgi egyetem díszdoktorává avatta.

---

³²⁰ Varga István: 'A közgazdaságtan és a gazdasági földrajz viszonya' kézirat, 1946. pp.30-31.

³²¹ Dr. Varga István: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. KJK. Budapest, 1964. p.5.

1989. A Magyar Tudományos Akadémia rehabilitálja

Mivel a Magyar Tudományos Akadémiának 1949-ben törvényileg módosították az alapszabályát, s több intézkedés mellett megszüntették az igazgatósági tagságot, bevezették a külső tagságot, valamint megszüntették a rendszerellenesnek bélyegzett tudósok akadémiai tagságát vagy tanácskozó taggá minősítették vissza őket. Ez utóbbiakat 1989-ben rehabilitálták a tagság – sok esetben posztumusz – visszaállításával.³²²

1990. Kitüntetése Széchenyi-díjjal

A Magyar Tudományos Akadémia 1989-ben több közgazdasági akadémikussal együtt őt is rehabilitálta és 1990. március 15-én posztumusz Széchenyi-díjjal tüntették ki.³²³

A Kossuth-díjról és a Széchenyi-díjról szóló 1990. évi XII. törvény 1. §-a szerint Kossuth-díj vagy Széchenyi-díj (a továbbiakban együtt: Díj) annak adományozható, aki a tudományok, a műszaki alkotások, a kutatás, a műszaki fejlesztés, a kulturális és művészeti alkotások, a gyógyítás, az oktatás-nevelés terén kivételesen magas színvonalú, példaértékű, nemzetközileg is elismert eredményt ért el.

A törvényi felhatalmazás alapján a kormány 21 tagú Kossuth- és Széchenyi Bizottságot hozott létre. A Díjat a köztársasági elnök adományozta és általában március 15-én, ünnepélyes keretek között adta át. A bizottsági elnöki teendőket 1990-től kezdve a miniszterelnök látta el. A Bizottság tagjait akadémikusok, egyetemi tanárok, a gazdasági-, a művészeti- és a kulturális élet kiemelkedő személyiségei, továbbá Kossuth-díjasok és Állami-díjasok közül, a kormány öt éves időtartamra nevezte ki. A bizottsági munkát az egyes szakterületek képviselőiből álló 20 albizottság segítette. „Az új szabályozás garantálni kívánta, hogy a bizottság személyi összetételében a napi politikai és pártérdekek ne kaphassanak szerepet.”³²⁴

³²² A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I–III. Főszerk. Glatz Ferenc. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest, 2003. p.12.

³²³ 21. századi enciklopédia - Magyar gazdaság, Pannonica Kiadó. 2008. p.458. (Varga István arcképvázlata)

³²⁴ A Kossuth-díj, az Állami-díj és a Széchenyi-díj fél évszázada 1948-1998. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Lajosmizse. 1998. p.55.

A 1023/1990 (II.14.) Minisztertanácsi határozattal állapították meg a Kossuth- és Széchenyi-díj Bizottságának személyi összetételét.

A Bizottság elnöke Németh Miklós a minisztertanács elnöke volt.

A Bizottság tagjai³²⁵ közé a következő 20 személy tartozott (betűrendben):

- Bereczky Loránd, művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója;
- Czine Mihály irodalomtörténész; az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára;
- Cseres Tibor Kossuth-díjas író;
- Csurgay Árpád az MTA levelező tagja, az MTA főtitkárhelyettese;
- Enyedi György az MTA levelező tagja, az MTA Regionális Kutatások Központja főigazgatója;
- Gázsó Ferenc a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egyetemi tanára;
- Huszár Tibor akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára;
- Kroó György zenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyetemi tanára;
- Lovász László akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi Tanára, Állami díjas;
- Marosi Ernő művészettörténész, az MTA Művészettörténeti Kutatócsoport igazgatóhelyettese;
- Pataki Ferenc az MTA levelező tagja, az MTA Pszichológiai Kutató Intézet igazgatója;
- Rubik Ernő építészmérnök, Állami díjas;
- Stefanovits Pál akadémikus, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem egyetemi tanára, Állami díjas;

---

³²⁵ A Kossuth-díj, az Állami-díj és a Széchenyi-díj fél évszázada 1948-1998. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Lajosmizse. 1998. pp.55-56.

- Szabó István Kossuth-díjas filmrendező;
- Szabó Kálmán akadémikus, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egyetemi tanára;
- Szántay Csaba akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem egyetemi tanára, Állami díjas;
- Székely Gábor Kossuth-díjas főrendező;
- Tuschák Róbert az MTA levelező tagja, a Budapesti Műszaki Egyetem egyetemi tanára;
- Venetianer Pál az MTA levelező tagja, az MTA Szegedi Biológiai Központ Biokémiai Intézet igazgatója, Állami díjas;
- Vizi E. Szilveszter az MTA levelező tagja, az MTA Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet igazgatóhelyettese.

A Kossuth-, az Állami és a Széchenyi-díjasok lexikonja a díjak indoklását rövidítve ugyan, de lényegét tekintve változatlan formában adta közre.

A következőkben a lexikonnak a dr. Varga Istvánról szóló bejegyzését idéztem.

„dr. Varga István (1897-1962) az MTA tanácskozó tagja, közgazdász

Széchenyi-díj 1990. (posztumusz):

A magyar nemzetgazdaság helyzetének feltárásában az aktuális gazdaságpolitikai kérdések megoldásában, továbbá a hazai és nemzetközi gazdasági statisztika rendszeres közlésének és értékelésének bevezetésében elért, nemzetközileg is elismert kiemelkedő tudományos és gyakorlati tevékenységéért.”³²⁶

---

³²⁶ A Kossuth-díj, az Állami-díj és a Széchenyi-díj fél évszázada 1948-1998. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Lajosmizse. 1998. p.301.

Befejezés

A bevezető részében hiányolt, Varga eredeti gondolatait tartalmazó összegző művek, valójában léteznek. A rendkívül sokoldalú, a társadalomtudományok közötti átmenetet felismerő tanulmányait a Magyar Gazdaságkutató Intézet sorozataiban jelentette meg. Varga műveinek beazonosíthatóságát szolgálja a dolgozat mellékletében elhelyezett teljes Varga-bibliográfia, ugyanis bizonyos kutatási eredmények nem minden esetben kerültek/kerülhettek nyilvánosságra, illetve az is előfordult, hogy név nélkül, vagy álnéven, vagy akár az intézet nevében jelentek meg írásai.

Varga István közgazdasági szemléletmódjának kialakulásában jelentős szerep tulajdonítható annak, hogy a jogi karon a tanulmányai idején kezdtek el neves közgazdászok, úgy mint Navratil Ákos, Balás Károly, Kenéz Béla például pénzügytant, közgazdaságtant, vagy éppen statisztikát tanítani. Valamint Varga abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a Műegyetemen személyesen „a magyar közgazdaságtudomány nagymesterének”³²⁷, Heller Farkasnak a szemináriumain is részt vehetett.

Varga nézetének formálódására nagy hatással lehetett az is, hogy nyelvismeretének köszönhetően tanulmányi célból az 1922/23-as tanévet a berlini egyetemen, illetve a londoni közgazdasági egyetemen tölthette, az 1926/27-es tanévben pedig az Egyesült Államokba látogathatott, ahol a Pittsburgi Egyetem ösztöndíjasaként kutatott, illetve még elméleti közgazdaságtant is előadott.

Mindezeknek tulajdonítható, hogy Varga az egyes közgazdasági iskolák elméleteit jól ismerte, a nemzetközi szakirodalmat pedig rendszeresen figyelemmel kísérte, tanulmányozta. Munkásságára leginkább a Veblen nevéhez köthető institucionalista iskola gyakorolta a legnagyobb hatást. Jóllehet önmagát nem sorolta egyik iskola követői közé sem, mert úgy tartotta, hogy a valóság egység, ezért a tudománynak is annak kell lennie.³²⁸

A külföldön megjelent –elsősorban angol, német és francia nyelvű- számos cikkének, valamint előadókörútjainak köszönhetően levelező partnerei közé tartoztak nemzetközileg

³²⁷ Varga István: A nemzeti jövedelem problémái. Felszólalás a Magyar Statisztikai Társaság Szakértekezletén 1938.évi március hó 29-én. Dr. Móricz Miklós Könyvnyomdája, Bp. 1938. p.3.

³²⁸ Varga István: A statisztika elmélete és módszertana. MEFESZ Jogászkiadó Kiadó, Kézirat gyanánt, Bp. 1949. p.23.

elismert közgazdászok is, például többek között Francois Perroux (francia közgazdász), Bertil Gotthard Ohlin (1977-ben Nobel-díjjal kitüntetett svéd közgazdász), Colin Clark (ausztrál közgazdász), Irving Fischer (amerikai közgazdász), Friedich August von Hayek (1974-ben Nobel-díjjal kitüntetett osztrák születésű közgazdász), és Ruth Crawford Mitchell (amerikai szociológus) is.

25. táblázat: Dr. Varga István külföldi levelezőpartnerei

Évtől	Helyszín/Szervezet	Név
1926.	Pittsburgh, University of Pittsburgh	Ruth Crawford Mitchell
1931.	New Haven USA, Yale University	Irving Fisher
	Bécs, Österreichische Institut für Konjunkturforschung	F. A. Hayek
	Stockholm	Bertil Ohlin
1935.	Los Angeles, University of Southern California	olvashatalan aláírás
1936.	Berlin, Ungarisches Institut an der Universität Berlin	Farkas Gyula
1937.	New York Times Company, The Annalist	Winthrop W. Case
	Müncheni Egyetem	Otto von Zwiedineck Südenhorst
1938.	Brisbane Quinsland, Ausztrália, The Bureau of Industry Great Britain	Colin Clark
1950.	International Association for Research into Income and Wealth	Phyllis Deane, Milton Gilbert
1955.	Párizs	François Perroux
1959.	University of Michigan	George Katona

Forrás: Külföldi levelezések dosszié, Varga-Különgyűjtemény, saját szerkesztés

Varga ezáltal a tudományos életbe nemzetközi szinten is bekapcsolódhatott, hiszen az előbb felsorolt tudósokkal az egymás közötti levélváltásaik során a magán jellegű információkon kívül gyakran osztották meg egymással kutatási eredményeiket, vagy éppen téziseikről vitáztak.³²⁹

³²⁹ Levelek fellelésének helye: Varga István-Különgyűjtemény

Konklúziók

Mindezen tulajdonságai, illetve kiváló szervezőképességének köszönhetően a hazai gazdaságkutatás elindításában és ezzel együtt a Magyar Gazdaságkutató Intézet működtetésében elvülhetetlen érdeme van Varga Istvánnak. A külföldi minta hatására létrehozott Intézetnek sikerült a magyar feladatokhoz alkalmazkodni.

A 20 éves fennállása alatt az Intézet óriási fejlődésen ment keresztül. Az adatok is jól szemléltetik ezt a változást: míg az első gazdasági helyzetjelentés csak 46 oldal terjedelmű volt, addig pár év alatt az 1942. első feléről szóló már 221 oldalt tett ki.

A szöveges tájékoztatáson kívül, a rendszeresen táblázatok formájában feldolgozott anyagok mennyisége is megnőtt.

Az Intézet a nemzetközi helyzet feltárásában és az ország belső fejlődési irányainak megvilágításában is fontos szerepet vállalt.

Véleményem szerint Varga tudományos műveltsége, széleskörű érdeklődése, nemzetközi látóköre és erős kritikai érzéke, valamint tárgyilagossága nélkül az Intézet nem fejlődhetett volna ennyire látványosan.

Tiszteletreméltó, hogy a felelősségteljes intézeti feladatai ellátása mellett, Varga István a maga nevében is folytatta tudományos munkásságát, és így hazai és külföldi szakfolyóiratok állandó szerzője maradt.

Gazdaságpolitikusként vagy gazdaságpolitikai szakértőként bármikor, amikor az adott politikai erőnek szüksége volt Varga István javaslatára, akkor minden körülmények között számítani lehetett rá.

Tisztában volt azzal is, hogy „ha a mai kor közgazdásza a klasszikusok által megalapozott közgazdasági tudomány alapján másféle következtetéseket von is le a követendő gazdaságpolitikát illetően, mint amelyeket 150 évvel ezelőtt vontak le a klasszikusok, ennek nem az az indoka, mintha az alaptételek megdőlnének volna, hanem az, hogy egyrészt

megváltoztak a viszonyok, másrészt megváltoztak a gazdaságpolitika célkitűzései. A gazdaságpolitika eszközeit tehát ennek megfelelően kellett módosítani.”³³⁰

Egész életében arra törekedett, hogy hazájának érdekeit szolgálja. Emiatt nehezen viselte, hogy élete során többször is mellőzték szakértelmét.

Amikor 1957-ben a Közgazdasági Bizottság - melynek vezetője volt- az ellenük irányuló sajtóhadjárat miatt „kiérdemelte a revizionizmus vádját, így egy évtizedig még említést tenni róla is nagy bátorságnak minősült,”³³¹ illetve Varga korai, az események után 5 évvel bekövetkezett halála vezethettek el odáig, hogy a professzor munkássága is szinte sajnos a feledés homályába merült.

Néhai professzorom, Bekker Zsuzsa - aki a közgazdasági elméletek történetét kutatta és oktatta - szerint a két világháború közötti közgazdasznmzedék tagjainak esetében „a széles körű elméleti megalapozás és a gazdaságpolitikai, módszertani vonatkozások kimunkálása egyidejűleg, többször személy szerint is egybeesően megtalálható.”³³²

A dolgozat megírásával kívánom igazolni, hogy a fenti jellemzés Varga Istvánra teljesen ráillik.

---

³³⁰ Varga István: A közgazdaságtan klasszikusai magyar nyelven. Magyar Szemle, XLII. Kötet 3.(175.) szám, Bp., 1942. p 140.

³³¹ Szamuely László (szerk): A magyar közgazdasági gondolat fejlődése 1954-1978. A szocialista gazdaság mechanizmusának kutatása. KJK, Budapest, 1986. p. 191.

³³² Bekker Zsuzsa: Közgazdaságtan a két világháború között. In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002. p. 522.

Irodalomjegyzék

BÁGER Gusztáv: Magyarország integrációja a nemzetközi pénzügyi intézményekbe. Akadémiai Kiadó, Bp., 2011.

BALASSA Béla: Nemzetközi kereskedelem és gazdasági növekedés. KJK, Bp., 1990.

BEKE László: A magyar gyümölcs jövője. Pátria irodalmi és nyomdai rt. Budapest. 1935.

BEKKER Zsuzsa: Varga István (1897-1962.). In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002.

BEKKER Zsuzsa – HILD Márta: Közgazdaságtan a két világháború között.
In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002.

BIBÓ István: Különbség. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp. 1990.

BOÉR Elek: A konjunktúra elmélete. Bp, Grill, 1927.

BOTOS Katalin: 1956: okok és következmények. In Botos Katalin (szerk.) 1956.:
Fordulópont a gazdaságpolitikában. Generál Nyomda, Szeged, 2007.

BOTOS Katalin: Rendszerváltástól rendszerváltásig. In Heller Farkas Füzetek. V.évf. Bp.,
2007.

BOTOS Katalin - KŐRÖSI István: Nemzetközi gazdasági ismeretek. Szent István Társulat,
Bp., 2013.

BOWMAN John G.: The Nationality Rooms of the University of Pittsburgh, University of
Pittsburgh Press, 1947.

BÖLÖNY József: Magyarország kormányai 1848-1975. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978.

BULLOCK Charles J. : Prefatory Statement. The Review of Economic Statistics, Vol. 1. No.1. (Jan.1919.)

CASSEL Gustav: Interest Rate and Price Stabilization. Quarterly Journal of Economics. XLII. kötet. 1927-28.

CSIKÓS-NAGY Béla: Gazdaságpolitikai elképzelések a II. világháború utánra. Magyar Tudomány, 1995./2. szám

DOBROVITS Sándor: Magyar Statisztikai Társaság 1922-1932. Statisztikai Szemle, 1932. 5. szám

FÁTH János: Magyarország nemzeti jövedelme. MGI Közleményei 4. füzet Antiqua Rt., 1947.03.31.

HARMAT Zsigmond: Földes Béla (arcél). In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002.

HARMAT Zsigmond – HILD Márta: Közgazdasági elmélet – intézmények – oktatás. In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002.

HEGEDŰS B. András – ÁRVAY János: Egy reformközgazdász emlékére. Péter György (1903-1969.) Cserépfalvi Könyvkiadó, T-Twins Kiadó, Bp, 1994.

HELLER Farkas: Konjunktúraelmélet és konjunktúrakutatás. Közgazdasági Szemle 1927. LI. évfolyam 70. kötet, Pallas Rt. Nyomda, Bp. 1928.

HELLER Wolfgang: Theoretische Volkswirtschaftslehre. Leipzig. 1927.

HONVÁRI János: XX. századi magyar gazdaságtörténet,. Aula Kiadó, Bp., 2006.

HOÓS János: Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Bp., 2003.

HORVÁTH György: A kérdőíves módszer. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 2004.

HORVÁTH László: Joseph von Sonnenfels arcél. In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002.

HORVÁTH László: Fényes Elek - Magyarország statistikája. In:Gazdaságelméleti olvasmányok - Magyar Közgazdasági gondolkodás. (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002.

HORVÁTH Róbert: A százéves Nemzetközi Statisztikai Intézet és a magyar statisztika. Statisztikai Szemle, 1985. év 7. szám

HÜTTL Antónia: Gazdaságstatisztikai fogalmak történelmi fejlődésben. PPKE-BTK-TT doktori értekezés 2002.

HÜTTL Antónia:Nemzeti jövedelem Fellner Frigyes korában-mai szemmel. Statisztikai Szemle, 2012. év. 90. évf. 11-12. szám

KEMENES Egon: Varga István. = Magyar közgazdászok a két világháború között. Mátyás Antal (szerk) Akadémiai Kiadó, Bp. 1994.

KEMENES – SCHMIDT (szerk): Változások, váltások és válságok a gazdaságban. Tanulmányok Varga István emlékezetére. KJK, Budapest, 1982.

KONKOLY-THEGE Gyula: A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei. Közgazdasági Szemle. LI. Évf. 1927. 70.kötet 5-6. szám

KONKOLY-THEGE Gyula: Statisztikai problémák a római és a genfi nemzetközi konferenciákon. Magyar Statisztikai Szemle 1929. év 2. szám

KÓNYA-KOSÁRY-MAKKAI-PAMLÉNYI- TILKOVSKY-R. VÁRKONYI-VEKERDI-VÖRÖS: A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825-1975. Bp., Akadémiai Kiadó, 1975.

KOVÁCS György: Varga István gazdaságelméleti jelentősége és a gazdaságpolitikai fordulat. A Közgazdasági Bizottság 1957. évi működése. In: 1956: Fordulópont a gazdaságpolitikában (szerk. Botos Katalin) Szeged, Generál Nyomda, 2007.

LAKATOS Miklós: A Központi Statisztikai Hivatal szervezete és működése, 1867-2002. Statisztikai Szemle, 81. évf., 2003. 5-6.szám

MAJOROS Krisztina: Varga István (1897-1962) PhD értekezés. Miskolc 2001.

MÁTYÁS Antal (szerk): Magyar közgazdászok a két világháború között. Akadémiai Kiadó. Bp. 1994.

NÁDUDVARI Zoltán: Százötven éve alakult az MTA Statisztikai Bizottsága. Statisztikai Szemle, 88. évfolyam 9. szám

NAVRATIL Ákos: A föld jövedelmezősége. Értekezések a nemzetgazdaságban és statisztika köréből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1935. Új sorozat - I. kötet

NYITRAI Ferencné: A hazai statisztika In: Magyar közgazdasági gondolkodás. Gazdaságelméleti olvasmányok (szerk.: Bekker Zsuzsa), Aula Kiadó, 2002.

PERSONS Warren M.: II. The Method Used. The Review of Economic Statistics, Vol. 1. No.2. Apr. 1919.

ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Bp. 2004.

SAITZEW Manuel: Konjunkturpolitik. Zeitschrift für Schweizerische Statistik und Volkswirtschaft. 64. évf. 1928.

SAMUELSON Paul A.: Paradise Lost & Refound: The Harvard ABC Barometer. Economic forecasting. Vol. I. Edward Elgar Publishing Limited. United Kingdom, 1999.

SCHLETT András : Érvek – ellenérvek. A földkérdés közgazdasági vonatkozásai a két világháború közötti Magyarországon. In: Réfi Attila – Sziklai István (szerk.): MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport Évkönyve. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest, 2009.

SCHLETT András: Megkésettség – nyitottság – kettős erőtér. Közgazdászok az agrárpolitika szolgálatában a két világháború közötti Magyarországon. Agrártörténeti Szemle, L. évf. (2009/1-4.)

SCHLETT András: Válsághasonlatok. Külső eladósodás az 1920-as és a 2000-es évek Magyarországon. Valóság LVII:(11.) 2014/11. szám

SCHLETT András: A magyar tanulópénz. Hiperinfláció és stabilizáció Magyarországon 1945-46-ban. Kézirat 2015.

SCHMIDT Ádám: Tervezés, mechanizmus, pénzügyek. Varga István válogatott tanulmányai. KJK, Budapest, 1971.

SIPOS Béla: Konjunktúraelemzés és prognosztizálás. Időszerű gazdaságirányítási kérdések. 1983./2. szám.

SIPOS Péter –SIPOS András (szerk.): Imrédy Béla a vádlottak padján. Osiris-Budapest Főváros Levéltára, Bp. 1999.

SIPOS Sándor: A konjunktúrakutatás szervezete Lengyelországban. Statisztikai Szemle, 1928. 7. szám

SIPOS Sándor: Az amerikai konjunktúrakutatás és annak tanulságai a magyar viszonyok szempontjából. Magyar Statisztikai Szemle, 1927. év 12. szám

SIPOS Zoltán: Vállalkozás és kockázat a nemzetközi piacon. MTA Bp., Kandidátusi értekezés, 1995.

SULYOK Dezső: A magyar tragédia. N. J., Newark 1954.

SURÁNYI-UNGER Tivadar: A gazdasági válságok történetének vázlata 1920-ig. Bp, Szent István Társulat, 1921.

SZAMUELY László (szerk): A magyar közgazdasági gondolat fejlődése 1954-1978. A szocialista gazdaság mechanizmusának kutatása. KJK, Budapest, 1986.

SZÁVAI Ferenc: A világgazdasági válság hatásai. In: Gulyás László (szerk.) : A modern magyar gazdaság története – Széchenyitől a Széchenyi Tervig, JATE Press, Szeged, 2011.

SZILÁGY György: A Nemzetközi Statisztikai Intézet múltja és jelene. Statisztikai Szemle, 2012. 90. évfolyam 7-8. szám

THIRRING Lajos: Adatok a Nemzetközi Statisztikai Intézet szervezetéből és történetéből. Statisztikai Szemle, 1927. év 3. szám

VARGA István: 'A csecsemőhalandóság okai' kézirat 1920. Varga-Különgyűjtemény

VARGA István: Tőke és infláció. Közgazdasági Szemle. 1926.

VARGA István: A magyarországi földbirtokviszonyok egyenetlensége és a földbirtokreform. Közgazdasági Szemle 1926.

VARGA István: Kritikai megjegyzések a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal időszaki kiadványaihoz Közgazdasági Szemle, 1927. LI. évf.

VARGA István: A statisztikai sorok asszimetriájának kifejezése. Magyar Statisztikai Szemle 1927.

VARGA István: 'A konjunktúra-elmélet alapjai' kézirat 1927-28., Varga-Különgyűjtemény

VARGA István: A vállalati nyereség. Adalék a vagyonmegoszlás elméletéhez. 1930.

VARGA István: 'A magyar gazdasági válság különleges okai'. 5 oldalas kézirat, 1931. Varga István –Különgyűjtemény

VARGA István: Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. Emlékkönyv Kenéz Béla negyedszázados professzori munkásságának évfordulójára. Budapest, 1932.

VARGA István: 'A közgazdaságtan statisztikai fejezetei' kézirat 1933., Varga-Különgyűjtemény

VARGA István: Rosszabbul élünk-e mint a háború előtt? Világgazdasági Szemle 1935. szeptember 3. II. évf. 13.sz.

VARGA István: Népesedési problémák. Szeged. 1935.

VARGA István: A gazdaságkutatás feladatköre. Felvidéki Magyar Hírlap, 1938. nov. 27. szám

VARGA István: A nemzeti jövedelem problémái. Felszólalás a Magyar Statisztikai Társaság Szakértekezletén 1938.évi március hó 29-én. Dr. Móricz Miklós Könyvnyomdája, Bp. 1938.

VARGA István: A Magyar Gazdaságkutató Intézet működése és nemzetközi kapcsolatai. Magyar Királyi Állami Nyomda, 1941.

VARGA István: A közgazdaságtan klasszikusai magyar nyelven. Magyar Szemle, XLII. Kötet 3.(175.) szám, Bp., 1942.

VARGA István: 'A közgazdaságtan és a gazdasági földrajz viszonya' kézirat, 1946. Varga-Különgyűjtemény

VARGA István: A magyar valutacsoda. MGI. 1. sz. közlemény 1946.10.10.

VARGA István: A statisztika elmélete és módszertana.MEFESZ Jogászkör kiadása,Kézirat gyanánt,Bp.1949.

VARGA István: A Közgazdasági Szakértő Bizottság elgondolásai. Közgazdasági Szemle, X. 1957.

VARGA István: A Közgazdasági Szakértő Bizottság elgondolásai (II.rész) Közgazdasági Szemle, XII. 1957.

VARGA István: 'Valuta-reform, valuta-stabilizálás és valuta-szanálás' kézirat, 1957-58.
Varga István-Különgyűjtemény

VARGA István: A fogyasztás és befolyásolásának gazdaságtana I. , II. kötet. Felsőokt. Jegyzetellátó Vállalat, Bp.1959.

VARGA István által készített publikációs jegyzéke, Varga –Különgyűjtemény

VARGA István: Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai. KJK, Budapest, 1964.

ZIMÁNYI (Györgyi) Magdolna: A Pittsburghii Egyetem Györgyi Dénes által tervezett magyar terme. Magyar Szemle Új évfolyam 2012. XXI. 5-6. szám

Egyéb kiadványok közül

Akadémiai Értesítő. MTA, Budapest, 1946. LIV. Kötet-478. füzet

A Kossuth-díj, az Állami-díj és a Széchenyi-díj fél évszázada 1948-1998. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Lajosmizse. 1998.

A Magyar Közgazdasági Társaság alapszabályai.
Közgazdasági Szemle 1925. XLIX. Évf. / 68. kötet 4-6.szám

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I–III. Főszerk. Glatz Ferenc. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest, 2003.

Budapesti közlöny, 1932. október 15. 234. szám

Gazdaság 1968. II. évfolyam 4. szám

Gazdaság 1989. XXIII. Évf. 2 szám

Idegen szava és kifejezések szótára. Merényi Könyvkiadó Kft.

Magyar Tudományos Akadémia: Tagajánlások 1942-ben. Budapest, 1942.

21. századi enciklopédia - Magyar gazdaság, Pannonica Kiadó. 2008. (Varga István arcképvázlata)

Statisztikai módszertani füzetek 43.: Szezonális kiigazítás. KSH Bp., 2005.

Levéltári források

ÁBTL P-2619. dosszié

ÁBTL 3.1.9. –V-150003/1 /103

ÁBTL 3. 1.9. – V-150003/3-d /89

Internetes források

Az ELTE története:

<http://www.elte.hu/tortenet> (utolsó letöltés időpontja: 2015. február 20. 12:32)

Havas Imre: A Konjunktura-barométer.

Korunk 1926. március <http://korunk.org/?q=node/4101>

(letöltés: 2015. 12. 10. 10:18)

KSH módszertan

http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=6&p_session_id=&p_obj_id=772 letöltés (2015. március 3. 15:33)

KSH módszertan

http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=6&p_session_id=&p_obj_id=787 letöltés (2015. március 3. 15:33)

KSH Módszertan

http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=6&p_session_id=&p_obj_id=788 letöltés (2015. március 3. 15:33)

Ruth Crawford Michell életrajza:

<https://vcencyclopedia.vassar.edu/alumni/ruth-crawford-mitchell.html>

(letöltés ideje: 2015. 01. 09. 12:31)

Pittsburghi könyvek:

<http://www.oszk.hu/erdekes-beszerzesek/nemzeti-termek-pittsburgh-ben>

(letöltés ideje: 2015. 01. 09. 14:21)

Magyar Közgazdasági Társaság honlapja:

<http://www.mkt.hu/pages.php?webid=4&al=1>

(letöltés: 2014. május 28.)

Magyar életrajzi lexikon elérhető:

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>

(utolsó letöltés 2014.03.12. 10:22)

XX. század, online történelmi folyóirat:

<http://www.huszadikszazad.hu/print.php?id=25670&mode=article>

(letöltés ideje: 2015. március 1. 13:42)

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai közül

Jegyzőkönyv az MGI 1928. dec. 11-i alakuló közgyűléséről,

Az Alapszabály az 1928. dec. 11-i alakuló közgyűlésről készült jegyzőkönyv 1. számú melléklete

Magyar Gazdaságkutató Intézet 1928. évi költségvetés részletezése. Popovics Sándor elnök jóváhagyásával, készült Budapest, 1928. dec. 11-én, Varga-Különgyűjtemény

Magyar Gazdaságkutató Intézet Ügyviteli szabályzat. Popovics Sándor elnök jóváhagyásával, készült Budapest, 1928. dec. 11-én, Varga-Különgyűjtemény

Az MGI megalakításában résztvevő rendes tagok jegyzéke, készült: 1928. dec. 11., Popovics Sándor aláírásával, Varga-Különgyűjtemény

Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági helyzetjelentése 1. Bp. MGI, 1929. ápr. 30.

MGI Gazdasági helyzetjelentés 1929. 3. szám

MGI 1. sz. különkiadvány. 1929.

MGI 3. sz. külön kiadvány. 1930.

MGI Gazdasági helyzetjelentés 1931. 11.szám

Időszaki kiadványok 1932. – Varga –Különgyűjtemény

MGI Gazdasági helyzetjelentés 1933. 18. szám

MGI 9. számú külön kiadvány: Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten. Athenaeum r-t könyvnyomdája. Budapest 1935.

Jelentés a MGI működéséről 1937. 04. 12.

MGI. 12. számú különkiadvány, Budapest, 1937.

MGI 13. sz. különkiadvány , 1937.

MGI Gazdasági helyzetjelentés 34. szám

MGI Gazdasági helyzetjelentés 37. szám

MGI 14. számú külön kiadvány: Dohányzási szokások Budapesten. Athenaeum r-t könyvnyomdája. Budapest 1938.

Jelentés MGI működéséről 1939. 01. 20

Jelentés MGI működéséről 1940. 04. 02

Jelentés MGI működéséről 1941. 06. 01.

Jelentés a Magyar Gazdaságkutató Intézet működéséről. 1942.06.01-én tartott közgyűlés kivonata

Jelentés MGI működéséről 1943. 05. 06.

MGI 16. sz. különkiadvány 1939.

MGI 19. számú külön kiadvány: Borfogyasztási szokások Budapesten. Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdája. Budapest 1940.

MGI 22. sz. különkiadvány 1943.

MGI 24.sz. különkiadvány 1943.

Táblázatok jegyzéke

Sorszám	Táblázat megnevezése	Oldalszám
1.	Néhány külföldi kutatóintézet fontosabb adatai	15.
2.	A Harvard Economic Service első gazdasági barométere	19.
3.	A német indexrendszer	21.
4.	„A Magyarbirodalomban elhalt egy éven aluli korban”	31.
5.	„A Magyarbirodalomban a születések száma”	32.
6.	„Egy éven aluli halott az elveszülöttek százalékában”	33.
7.	A csecsemőhalandósági szám és a csecsemőhalálozás valószínűsége	35.
8.	Varga István által, a két különböző módszerrel kiszámított viszonyszámok	38.
9.	Az MGI 1928. évi költségvetése	52.
10.	Az MGI 1929. évi költségvetése	53.
11.	Az Országos Gazdaságstatisztikai és konjunktúrakutató Bizottság és a Magyar Gazdaságkutató Intézet vezető tisztségviselőinek névsora	57.
12.	Az MGI által kiadott Gazdasági helyzetjelentések összefoglaló adatai	60.
13.	A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Különkiadványok összefoglaló adatai	63.
14.	A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Közlemények összefoglaló adatai	66.
15.	A Magyar Gazdaságkutató Intézet által szerkesztett Südost-Economist folyóirat összefoglaló adatai	67.
16.	A Magyar Gazdaságkutató Intézet által vezetett archiválás összefoglaló adatai	69.
17.	A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Gazdasági helyzetjelentések és ebből Varga István (a jelentések szerkesztője) által megírt részek	76.
18.	A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Közlemények és Varga István által elvégzett tevékenységek	77.
19.	A Magyar Gazdaságkutató Intézet által kiadott Különkiadványok és Varga István által megírt részek	78.
20.	Az 'Átmenetgazdaságról szóló különkiadvány' tervezete	100.
21.	A fejenkénti bankjegyforgalom indexszámokban	105.
22.	Vargának a szanálásra vonatkozó munkáinak felsorolása	107.
23.	A forint bevezetésére készült forgatókönyv-változatok	109.
24.	MTA három osztályában 1942. február 28-ig megüresedett tagsági helyek száma	130.
25.	Dr. Varga István külföldi levelezőpartnerei	141.

Mellékletek jegyzéke

1. számú melléklet: Varga István szakmai életrajza
2. számú melléklet: Varga István bibliográfiai jegyzéke
3. számú melléklet: Varga István: 'A szanálásra vonatkozó írásaim keletkezése' című, 1954. dec. 4-i feljegyzés másolata

Összefoglaló

Varga István az osztrák-magyar kiegyezés után három évtizeddel, Budapesten született. Tanulmányait is ott végezte, majd röviddel az I. világháború után közgazdász oklevelet és államtudományi doktorátust is szerzett. Már igen fiatalon azon közgazdásznemzedék tagjai közé tartozott, akik nemcsak átvették a „nyugati” gondolkodásmódot, hanem megpróbálták legjobb tudásuk szerint a hazai viszonyokra értelmezni azokat. A jeles közgazdász több évtizedes munkássága során tudós alkatának, tág látókörének, kiváló tanárainak és későbbi munkatársainak köszönhetően igen terjedelmes - közel 900 munkából álló, összesen nagyjából 10.000 oldalas- életművet hagyott hátra.

Jelen értekezés alapvetően kettős célt szolgál. Egyrészt tisztázni kívánja Vargának a tudományos igényességű ökonometriai kutatások hazai meghonosításában és felvirágoztatásában betöltött szerepét. Másrészt górcső alá veszi a közgazdász megpróbáltatásokkal teli, ugyanakkor rendkívüli életpályájának azon szakaszait, amikor gazdaságpolitikusként, illetve gazdaságpolitikai szakértőként fejtette ki tevékenységét.

A dolgozat bevezető részében a témaválasztás indoklása és a követett kutatási módszerek részletes leírása szerepelnek.

Az I. fejezet a hazai statisztikatudomány fejlődéstörténetével foglalkozik. Nemzetközi kitekintéssel együtt, számbavételre kerülnek azok a tényezők, amelyek elősegítették a rendszeres gazdaságkutatási tevékenységek beindítását. Ebben az 1927-ben bekövetkezett mondhatni áttörésben, Varga jelentős szerepe is bemutatásra kerül.

A II. fejezet a Varga által személyes indíttatásból megalapított, első független egyesületi formában működő gazdaságkutató intézet létrehozásának és működésének történetéről, illetve Vargának a konjunktúrakutatással és a piackutatással kapcsolatos intézeti munkásságáról szól. Varga műveinek beazonosíthatóságát szolgálja a dolgozat mellékletében elhelyezett teljes Varga-bibliográfia, ugyanis bizonyos kutatások eredményei nem minden esetben kerültek/kerülhettek nyilvánosságra, illetve az is előfordult, hogy név nélkül, vagy álnéven, vagy akár az intézet nevében jelentek meg írásai.

A III. fejezet Vargának a gazdaságpolitikai megnyilvánulásairól szól. Azokról a válságos időkről, amikor a politikai hatalom Varga szakértelmének, tapasztalatainak szükségét látta, és őt vezető pozícióba helyezte. Azonban szomorú tény az is, hogy Varga élete során többször került méltatlanul mellőzött helyzetbe és jó szándékú tetteinek nem várt következményeivel is számolnia kellett.

A IV. fejezet Varga elismeréseit veszi számba időrendi sorrendben.

A dolgozat befejező részében az új és újszerű eredmények kerülnek összegzésre. A konklúzióból pedig kiderül, hogy miért merülhetett szinte feledésbe Varga munkássága és közte közel 10.000 oldalnyi publikációja.

Abstract

István Varga was born in Budapest, three decades after the Austro-Hungarian Compromise of 1867. He was also educated in Budapest, obtaining a degree in economics as well as a doctorate in political science shortly after World War I. Early in his career, he became part of the economic movement whose members not only acquired a “Western” way of thinking but did their best to adapt it to the Hungarian context. Thanks to his scholarly attitude, open-mindedness, and excellent teachers and later colleagues, the esteemed economist produced a huge oeuvre of almost 900 works, amounting to approximately 10,000 pages in the course of his decades-long career.

The present dissertation has two primary aims. First, it wants to expose Varga’s role in establishing and developing scholarly research in economics in Hungary. Second, it examines the periods in the economist’s hard but exceptional career during which he worked as an economic policy maker and expert on economic policy.

In the introductory chapter of the study, I explain the motivation behind choosing this subject for the purposes of the dissertation, and I give a detailed exposition of my research methodology.

Chapter 1 deals with the development of Hungarian statistics as a scholarly field. Besides discussing the international background, I overview those aspects that contributed to the implementation of regular research activity in Hungarian economics. I also examine Varga’s seminal role in this virtual breakthrough in 1927.

Chapter 2 is on the foundation and activity of the first independent economic research institute, which operated in the form of an association, and whose establishment by Varga was motivated by personal reasons, as well as on Varga’s market research and work on periods of economic boom that he performed at the institute. The appendix included in the dissertation, containing Varga’s full list of works, is provided to help the identification of his writings, since some of his research findings could never be published, while some of his papers were published either anonymously or under a pseudonym, or under the name of the institute.

Chapter 3 discusses Varga’s activity as an economic policy maker, as well as those times of crisis when political power rendered his expertise and experience useful and put him in a leadership position. Sadly enough, however, there were also periods in Varga’s life when he was unfairly sidelined, and he also had to reckon with the unexpected outcomes of his acts of goodwill.

Chapter 4 takes Varga’s acknowledgements in chronological order.

In the closing chapter, I give a summary of my new findings. Finally, the conclusion discusses the reasons why Varga's work and his oeuvre of nearly 10,000 pages may have been forgotten almost in their entirety.